

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ

BİR İKTİDAR / GÜÇ ARACI OLARAK DIŞ YARDIM VE DIŞ BORÇLARIN
KULLANILMASI: OSMANLI DEVLETİ'NDEN GÜNÜMÜZE
TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLAN(DIRIL)MA SERÜVENİ

Hazırlayan
Begüm KORKMAZ

Danışman Öğretim Üyesi
Dr. Öğr. Üyesi Sibel AYBARÇ

MANİSA – 2018

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1
Tez Savunma Sınavı Tutanağı			

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 28.06.2018 tarih ve 23/20 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Begüm KORKMAZ'ın **"Bir İktidar/Güç Aracı Olarak Dış Yardım ve Dış Borçların Kullanılması: Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türkiye'nin Dış Borçlan(dırıl)ma Serüveni"** Konulu tezi incelenmiş ve aday 13.07.2018 tarihinde saat 15.00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 30 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna ☒

OY BİRLİĞİ ☒

DÜZELTME yapılmasına * ☐

OY ÇOKLUĞU ☐

RED edilmesine ** ☐

ile karar verilmiştir.

ÜYE

BAŞKAN

ÜYE

Prof. Dr. Bernur AÇIKGÖZ

Dr. Öğr. Üyesi Sibel KUBARCI

Doç. Dr. Gül KAYALIDERE

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

☐
☐

Tez, mutlaka basılmalıdır.

☐
☐

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

☐
☐

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

☒
☐

Tez, basımı gereksizdir.

☐
☐

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bir İktidar / Güç Aracı Olarak Dış Yardım ve Dış Borçların Kullanılması: Osmanlı Devleti’nden Günümüze Türkiye’nin Dış Borçlan(dırıl)ma Serüveni” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2018

Begüm KORKMAZ

ÖZET

Rönesans - Reform dönemi sonrası Batı Avrupa, teknik ve ekonomik anlamda bir gelişme göstermiştir. Dünyanın geri kalanına kıyasla aşırı bir kapital birikimiyle sonuçlanan süreç, kapitalizmin oluşumunda etkili olmuştur. Bu zenginliğin iktidar aracı olarak kullanılabilmesi için yoksul ülkelerin borç kullanmak zorunda kalması ya da borçlanmaya olumlu bir bakış açısı kazanması gerekliliği önemli bir konu haline gelmiştir. Liberal felsefe bunu sağlamış, aynı zamanda serbest piyasa ekonomisinin ve bunu sağlayacak demokratik yönetim şekillerinin dünyada yaygınlaştırılması yardım / borç - kredi ilişkilerinin bir iktidar / güç aracı olarak kullanılmasının önünü açmıştır.

Bu tez, dış yardımlar ile yumuşak güç kavramını, dış borçlar ile sert güç kavramını, hem dış yardımlar hem de dış borçlar ile akıllı güç kavramını ilişkilendirmektedir. Devletlerin yumuşak, sert ve akıllı güçler aracılığıyla ekonomik bağımsızlıklarını kaybetme süreci, Osmanlı Devleti döneminden günümüze kadar uzanan bir periyotta incelenmiştir.

Çalışmanın sonucu, gelişmekte olan ülkeler tarafından dış finansman kaynağı olarak kullanılan borçların niteliğinin ve dış yardım ve borçların ülkelerin ekonomik ve politik bağımsızlığında önemli bir rol oynadığıdır. Ancak kullanılan borcun niteliği önemli olsa da; dış yardımlar ve dış borçların gelişmiş ülkeler tarafından bir iktidar / güç aracı olarak kullanıldığı da bir gerçektir. Söz konusu dış yardımlar ve dış borçlar gelişmiş ülkelerin çıkarına hizmet etmektedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: İktidar, Dış Yardım, Dış Borç, Osmanlı, Türkiye

ABSTRACT

Western Europe showed a technical and economical development after the Renaissance - Reform period. The process, which resulted in an excess of capital accumulation compared to the rest of the world, was influential in the formation of capitalism. In order to the wealth to be used as a means of power, the necessity of poor countries to borrow or to gain a positive view of borrowing has become an important subject. Liberal philosophy has provided it. And at the same time, the spread of free market economics and the democratic forms of governance that will provide it has opened the way for aid debt / credit relations to be used as a power.

This thesis relates the concept of soft power with foreign aids, the concept of hard power with external debts, and the concept of intelligent power with both foreign aids and external debts. The process of losing their economic independence of the states through the soft, hard and intelligent forces has been analyzed in a period extending from the Ottoman period to today.

The result of the study is that the nature of debts used as a source of foreign financing by developing countries and external aid and debt play an important role in the economic and political independence of countries. However, although the nature of the debts used is important, it is also a reality that foreign aid and debt are used by developed countries as a means of power. These aid and debts serve the interests of developed countries.

KEYWORDS: Power, Foreign Aid, External Debt, Ottoman, Turkey

ÖNSÖZ

Çalışmanın yürütülmesinde yardım ve desteklerini esirgemeyen, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren değerli danışman hocam Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü öğretim üyesi Dr. Öğr. Üyesi Sibel AYBARÇ’a yürekten teşekkür ederim.

Çalışmanın şekillendirilmesinde değerli öneri ve katkıları ile çalışmaya ışık tutan, her zaman yapabileceklerime inanarak yanımda olan ve emeğini, sabrını, sevgisini koşulsuzca önüme seren, hayatımdaki tüm iyi kilerimin sahibi Sami Mahir KİREŞÇİ’ye tüm kalbimle teşekkür ederim.

Beni her konuda yüreklendiren ve destekleyen aileme sonsuz teşekkürler...

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZNİ FORMU

YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİDAR - DIŞ YARDIM - DIŞ BORÇ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İKTİDAR / GÜÇ KAVRAMI.....	5
1.1.1. İktidar / Güç Tanımı	5
1.1.2. Uluslararası Sistemde İktidar / Güç Türleri.....	8
1.1.2.1. Sert Güç (Hard Power)	8
1.1.2.2. Yumuşak Güç (Soft Power)	11
1.1.2.3. Akıllı Güç (Smart Power)	15
1.2. DIŞ YARDIM KAVRAMI.....	16
1.2.1. Dış Yardım Tanımı.....	16
1.2.2. Dış Yardım Türleri.....	18
1.2.2.1. Bağışlar	18
1.2.2.2. Teknik Yardımlar.....	18
1.2.2.3. Askeri Yardımlar.....	19
1.2.2.4. Gıda Yardımları	20
1.3. DIŞ BORÇ KAVRAMI.....	20
1.3.1. Dış Borç Tanımı.....	21
1.3.2. Dış Borçlanma Türleri	23
1.3.2.1. Kaynaklarına Göre Dış Borçlar	23
1.3.2.1.1. Resmi Kaynaklı Dış Borçlar	24

1.3.2.1.2. Özel Kaynaklı Dış Borçlar	25
1.3.2.2. Borçlulara Göre Dış Borçlar	25
1.3.2.2.1. Kamu Sektörü Dış Borçları... ..	25
1.3.2.2.2. Özel Sektör Dış Borçları... ..	26
1.3.2.3. Vadelerine Göre Dış Borçlar... ..	26
1.3.2.4. Geri Ödeniş Şekline Göre Dış Borçlar.....	27
1.3.2.5. Kullanım Şekline Göre Dış Borçlar	28
1.3.2.5.1. Proje ve Program Kredileri... ..	28
1.3.2.5.2. Serbest ve Bağlı Krediler	29
1.3.2.5.3. Borç Ertelemeleri ve Röfinansman Kredileri....	30
1.4. DIŞ YARDIM – DIŞ BORÇ ANLAM KARMAŞASI.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİDAR ARACI OLARAK DIŞ YARDIMLAR VE DIŞ BORÇLAR

2.1. DIŞ YARDIM / BORÇ – KREDİ İLİŞKİSİNDE TARAFLAR.....	33
2.1.1. Yardım - Borç Alan Ülkeler	33
2.1.2. Yardım - Kredi Veren Ülkeler	34
2.1.3. Yardım - Kredi Veren Uluslararası Kuruluşlar.....	35
2.1.3.1. Uluslararası Para Fonu	35
2.1.3.2. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası.....	39
2.1.3.3. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü	42
2.1.3.4. İslam Kalkınma Bankası.....	43
2.1.3.5. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü	43
2.1.3.6. Birleşmiş Milletler Örgütü.....	43
2.2. DIŞ YARDIM VE DIŞ BORÇLARIN İKTİDAR / GÜÇ KAVRAMI İLE OLAN İLİŞKİSİ.....	45
2.2.1. İktidar - Dış Yardım İlişkisi	45
2.2.2. İktidar - Dış Borç İlişkisi	48
2.3. LİTERATÜRDE TARAFLAR ARASI YARDIM / BORÇ – KREDİ İLİŞKİLERİNİN BİR İKTİDAR / GÜÇ ARACI OLARAK KULLANILMASI.....	51
2.4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN DIŞ YARDIM KULLANMA VE BORÇLANMA NEDENLERİ.....	55

2.4.1. İç Tasarruf Yetersizliği	56
2.4.2. Döviz Yetersizliği	57
2.4.3. Yetersiz Büyüme	57
2.4.4. Bütçe Açıkları	58
2.4.5. Savunma Giderleri	58
2.4.6. Borçların Röfinansmanı ve Borç Ertelemeleri	59
2.4.7. Ekonomik Krizlerin Aşılması Nedeniyle Yapılan Dış Borçlanmalar... ..	60
2.4.8. Savurganlık	60
2.5. GELİŞMİŞ ÜLKELERİN DIŞ YARDIMDA BULUNMA VE BORÇ VERME NEDENLERİ... ..	61
2.5.1. Siyasi ve Askeri Nedenler	61
2.5.2. Ekonomik Nedenler	63
2.5.3. Tarihi ve Kültürel Nedenler	64
2.5.4. İnsancıl ve Ahlaki Nedenler	64
2.5.5. Prestij Kazanma Nedeni... ..	65
2.5.6. Bağımlı Kılma Nedeni... ..	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ YARDIM VE DIŞ BORÇLARIN BİR İKTİDAR / GÜÇ ARACI OLARAK KULLANILMASI SONUCU ÜLKE EKONOMİLERİNİN DIŞA BAĞIMLI HALE GETİRİLMESİ: OSMANLI DEVLETİ'NDEN GÜNÜMÜZ TÜRKİYE'SİNE

3.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE BORÇLANMALAR.....	68
3.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE DIŞ BORÇLANMA.....	78
3.3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI VE SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE ALINAN DIŞ BORÇLAR	80
3.4. 1950 - 1960 ARASI DIŞ BORÇLAR	86
3.4.1. IMF ve Dünya Bankası'ndan Alınan Krediler	89
3.4.2. ABD'den Alınan Yardımlar / Borçlar - Krediler	90
3.4.3. 1950 Sonrası Dönemde Uygulanan İstikrar Programı.....	95
3.4.4. Ariyere Borçlar	97
3.4.5. Avrupa Ülkelerinden Alınan Krediler	99

3.5. 1960 - 1980 ARASI DIŞ BORÇLAR	99
3.5.1. Konsorsiyum Kredileri... ..	100
3.5.2. IMF'den Alınan Krediler	101
3.5.3. Petrol Şoku Sürecinde Dış Borçlanma... ..	102
3.5.4. 1960 Sonrası Dönemde Uygulanan İstikrar Programları.....	103
3.6. 1980'LERDEN GÜNÜMÜZE DIŞ BORÇLAR	105
3.6.1. IMF'den Alınan Krediler	107
3.6.2. 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan İstikrar Programları.....	108
3.6.3. Dış Borçların Günümüze Yansıması... ..	114
 SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	119
 KAYNAKÇA	125

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo-1: Dünya'nın En Güçlü Orduları (2016)

Tablo-2: Sert Güç ve Yumuşak Güç (Kaynaklar ve Davranış Yelpazesi)

Tablo-3: Sert Güç ve Yumuşak Güç

Tablo-4: Gelişmekte Olan Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ülkeler (2018)

Tablo-5: En Gelişmiş Yedi Ekonomi (2018)

Tablo-6: IMF'ye Genel Bakış (2018)

Tablo-7: Beş Dünya Bankası Grubu

Tablo-8: OECD Üyesi Ülkeler

Tablo-9: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine (UNHCR) Yapılan Gönüllü Katkılar (2017)

Tablo-10: Dünya Askeri Harcamaları (2016)

Tablo-11: Osmanlı Devleti Dış Borçları (1854-1881)

Tablo-12: Osmanlı Devleti Borç Antlaşmaları (1854-1881)

Tablo-13: Osmanlı İmparatorluğu'nda Gerçekleşen Yatırımlar ve Kaynakları (Milyon kuruluş)

Tablo-14: Osmanlı Topraklarında Yapılan Demiryolları

Tablo-15: Osmanlı Borçlarının Devletler Arasındaki Paylaşımı

Tablo-16: Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Yapılan Devletleştirmeler

Tablo-17: Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (1923-1950)

Tablo-18: Marshall Planı Yoluyla Verilen Yardımlar (Milyon \$)

Tablo-19: Türkiye'nin Dış Borçları (1950 ve 1960 Yılları)

Tablo-20: Sanayileşmiş Batı Ülkelerinden Az Gelişmiş Ülkelere Kalkınma Yardımı Akımı (1950-1960, Milyon \$)

Tablo-21: IMF Tarafından Türkiye'ye Açılan Krediler (1952-1958)

Tablo-22: Türkiye İle Dünya Bankası Arasındaki Kredi İşlemleri (1947-1960, Milyon \$)

Tablo-23: Marshall Planı'ndan Tarım Bakanlığı'na Ayrılan Kaynak Tutarı (1948-1958)

Tablo-24: 1956 Tarihine Kadar Marshall Planı Direkt Yardımları İle Gelen Tarım Aletleri

Tablo-25: Türkiye'de İllere Göre Traktör Dağılımı (1948-1951)

- Tablo-26:** Marshall Planı'ndan Ulaştırma Bakanlığı'na Ayrılan Kaynak Tutarı (1948-1960)
- Tablo-27:** Türkiye'de Dış Ticaret Verileri (1950-1960, Cari Fiyatlarla Milyon \$)
- Tablo-28:** İstikrar Programı Çerçevesinde Alınan Krediler
- Tablo-29:** Ariyere Borç Ödemeleri (1960-1971)
- Tablo-30:** Ariyere Borçların Alacaklı Ülkelere Göre Dağılımları
- Tablo-31:** Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Konsorsiyum Kredileri (1963-1971, Fiilen Kullanılan Milyon \$)
- Tablo-32:** IMF Tarafından Türkiye'ye Verilen Krediler (1962-1973, Milyon \$)
- Tablo-33:** Türkiye'nin Kısa Vadeli, Orta-Uzun Vadeli Kredileri (1972-1980, Milyon \$)
- Tablo-34:** İstikrar Programları (1970, 1978-1979 ve 1980)
- Tablo-35:** Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi (1980-2017, Bin \$, %)
- Tablo-36:** Türkiye'nin Dış Borç Stoku (1980-1990, Milyar \$, %)
- Tablo-37:** Türkiye'nin IMF ile Yaptığı Stand-by Anlaşmaları (1980-2005)
- Tablo-38:** 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Programı
- Tablo-39:** Türkiye'nin Dış Borç Stoku ve Dış Borç Değişim Oranı (1991-2017)
- Tablo-40:** Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Kapsamında 15 Yasal Düzenleme
- Tablo-41:** Türkiye'nin Dış Borç Stoku ve Dağılımı (2002-2017, Milyon \$)
- Tablo-42:** Türkiye Brüt Dış Borç Stoku Ayrıntılı Tablo (1989–2017)
- Tablo-43:** Türkiye Net Dış Borç Stoku (1989-2017)
- Tablo-44:** Merkezi Yönetim Yurt Dışı Kredi Anlaşmaları (2014-2018)
- Tablo-45:** Cari, Yatırım ve Transfer Harcamaları (2013-2018, Milyon TL)

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil-1: Dış Borçlanma Türleri

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AID	: Uluslararası Kalkınma Ajansı
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ulusları Birliği
BIS	: Uluslararası Ödemeler Bankası
BM	: Birleşmiş Milletler
CSIS	: Center for Strategic and International Studies
Çev.	: Çeviren
DAC	: Kalkınma Yardım Komitesi
EIB	: Avrupa Yatırım Bankası
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
ICSID	: Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi
IDA	: Uluslararası Kalkınma Birliği
IDB	: İslam Kalkınma Bankası
IFC	: Uluslararası Finansman Kurumu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadî Teşebbüsü
MIGA	: Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
M.Ö.	: Milattan Önce
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODA	: Uluslararası Kalkınma Kurumu
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SDR	: Özel Çekme Hakları
SSBC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
UNHCRY	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

UNIDO : Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilat
WB : Dünya Bankası
WHO : Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Nobel ödüllü düşünür Bertrand Russell, “İktidar” adlı eserinde “fizik bilimi için enerji ne ise sosyoloji için de iktidar odur¹.” diyerek enerji ile iktidar arasında bir analogi kurmuştur. Fizik biliminin en temel yasası olan “Enerjinin Korunumu Yasası”na göre, varolan enerji hiçbir şekilde yok olmamakta, yalnızca şekil değiştirmektedir. Örneğin, hidroelektrik santraller, kinetik enerjinin elektrik enerjisine dönüştüğü yerler iken piller, kimyasal enerjiyi elektrik enerjisine dönüştüren ürünler, bitkiler ise ışık enerjisini kimyasal enerjiye dönüştüren canlılardır. Bu bağlamda iktidar / güç* hiçbir şekilde yok olmayan, ancak şekil değiştiren bir olgu olarak algılanmaktadır. Örneğin, bir kişi ya da grubun sahip olduğu ekonomik iktidar / güç, bir askeri ya da düşünce iktidarına dönüşebilirken, diğer yandan bir siyasi iktidar / güç de ekonomik iktidara ya da askeri iktidara dönüşebilmektedir.

İktidarı hiçbir şekilde yok olmayan, ancak şekil değiştiren bir enerji olarak algıladığımız noktada ise her türlü sosyal etkileşimin bir şekilde iktidar / güç olgusu ile ilişkilendirilebilmesi mümkündür. Bu bağlamda insan etkileşiminin doğasında iktidar / güç olgusunun olduğu söylenebilir. Toplumların ve devletlerin birçok insanın karşılıklı etkileşimi ile meydana gelmiş yapılar olduğu göz önünde tutulduğunda, söz konusu yapıların temelinde de iktidar / güç olgusunun olduğu gerçeği görülmektedir. Bu sebeple devlete ve topluma dair her türlü analiz bir şekilde iktidar / güç kavramı çerçevesinde şekillenmektedir. Söz konusu paradigma ile çalışma, dış yardımlar ve dış borçlar kapsamında devlet borçlarının, iktidar kavramı çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

Enerji ile iktidar / güç arasındaki analogi bir tarafa bırakılarak, doğrudan bir bağ kurulduğunda; Sanayi Devrimi’nden önce üretim araçlarının genellikle insan ve hayvan gücüne dayandığı bilinmektedir. Teknolojinin gelişimiyle birlikte üretim, eski üretim tarzı ile kıyaslanamayacak derecede büyük bir artış göstermiştir. Söz

¹ Bertrand Russell, **İktidar**, (Çev. Mete Ergin), 1. Baskı, Cem Yayınevi, 1990, İstanbul, s. 12.

* Elias Canetti’ye göre “güç kendisine zaman tanıdığı anda iktidar haline gelmektedir, ancak kriz anı, geri dönüşsüz karar anı gelince güç, çıplak güç haline geri dönmektedir. İktidar daha genel kabul görmekte ve güçten daha geniş bir uzam üzerinde işlemektedir; iktidar çok daha fazlasını içermekte, ancak güce göre daha az dinamik bir yapıya sahiptir. İktidar daha törenseldir, hatta belirli bir sabır ölçüsü bulunmaktadır.” (bkz. Elias Canetti, **Kitle ve İktidar**, (Çev. Gülşat Aygen), 8. Baskı, Ayrıntı Yayınları, 2017). Ancak Türkçe literatürde yer alan iktidar kavramı ile İngilizce literatürde yer alan – power- güç kavramı eş güdümlü olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle çalışma süresince iktidar ve güç kavramları -literatürde anlam karmaşasına neden olmaması adına- aynı anlamda kullanılmaktadır.

konusu durum, ekonomik iktidarın kaynağını topraktan makineye (sermayeye) aktarmıştır. Bu bağlamda önceleri verimli topraklara sahip olmak ekonomik gücün kaynağı iken, gelişen teknoloji sayesinde geliştirilen makinelere sahip olmak ekonomik gücün kaynağı durumuna gelmiştir. Söz konusu gelişme de, diğer bir deyişle iktidar / güç kaynağındaki değişim; iktidar yönteminde bir değişime sebebiyet vermiştir. Daha önceleri zenginlik kaynağı olan toprağı elde etmenin en etkili yöntemi, askeri güç kullanımı –savaş- iken, yaşanan gelişmelere bağlı olarak iktidar / güç kaynağı temelde makineleşmeye –ekonomik güce- döndüğü için söz konusu dönemde hammadde temini ve fazla üretimin satılabilmesi sorunu ortaya çıkmış ve bu sorun, askeri güç kullanılarak çözülemeyecek bir problem haline gelmiştir.

Üretim fazlasının satılabilmesi, öncelikle bir tüketim toplumu oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Söz konusu durum da ancak toplumların günlük yaşamına dair temel alışkanlıklarının değiştirilmesinde karşılığını bulmuştur. Yaşanan gelişmelere bağlı olarak kültürel değerler, inançlar vb. soyut kavramlar, ekonomik güce dayalı iktidar yönteminin kullanılmasına zemin hazırlayan araçlar olarak önem kazanmıştır. Bu bağlamda tarım toplumundan sanayi toplumuna, sanayi toplumundan da bilgi toplumuna geçiş süreci, temelde iktidar / güç kullanım yöntemlerinde de değişiklik meydana getirmiştir.

Günümüzde özellikle ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişim ve bu sayede ortaya çıkan küreselleşme süreci, askeri gücün yavaş yavaş önemini yitirmesine ve insani ilişkilerin öneminin artmasına sebep olmuştur. İnsani ilişkileri en iyi şekilde yönetme ve yönlendirebilme yeteneğı olarak ifade edilen yumuşak güç kullanımı, iktidar / güç kullanım yönteminin yeni şekli haline gelmiştir. Örneğın, eskiden savaşlar, diğer bir deyişle askeri güç bir iktidar aracı olarak kullanılmaktayken, günümüzde ise devletlerarası ekonomik çıkarların ön plana çıkmasıyla birlikte savaş gittikçe kullanışsız bir araç konumuna düşmüştür. Söz konusu durum ise bir devletin askeri güç kullanmaksızın, yumuşak güç kullanımı ile karşı tarafa kendi isteklerini yaptırabilecek düzeye erişebilmesine olanak tanımıştır. Bu bağlamda “borç” olgusu söz konusu süreç içerisinde değerlendirildiğinde, özellikle insanların borçlarını ödemeye yönelik ahlaki değerleri ve tutumları dikkate alındığında önemli bir iktidar / güç aracı olarak kullanılabileceğı açıktır.

Sayıda az olan iktidar / güç sahiplerinin kitleleri denetim altında tutmak için yardım / borç - kredi ilişkilerini bir araç olarak kullanmış oldukları tarihi bir

gerçekliktir. İktidar / güç sahipleri bunu yaparken, kitlelerin sahip oldukları inanç, kültür, ahlak vb. etik değerlerden de faydalanmışlar ve söz konusu bu durum dış yardımlar ve dış borçlar aracılığıyla “yumuşak güç”, “sert güç” ve “akıllı güç” kullanımında karşılığını bulmuştur.

Kreditörler, dış yardım ve borçları bir iktidar aracı olarak kullanmakta ve kaynak ihtiyacı olan diğer ülkeleri, genellikle “tüketime ve savaş finansmanına yönelik” yardımlar ve krediler aracılığıyla kendilerine bağımlı kılmaya çalışmaktadırlar. Bu duruma dair bir örnek olarak İkinci Dünya Savaşı’nın galip ülkelerinden ABD’nin “Marshall Planı” çerçevesindeki uygulamaları gösterilebilir. Söz konusu Plan, tüketimi teşvik ederek yaşam biçimlerini ve alışveriş alışkanlıklarını değiştirmeyi amaçladığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Toplumların bir “tüketim toplumu” haline dönüşmesinde, bu sürecin etkili olduğu bilinmektedir.

Bu çalışma, dış yardım ve borçların gelişmiş olan ülkeler tarafından -kendi çıkarları söz konusu olduğu zamanlarda- nasıl bir araç olarak kullanıldığını, ekonomisi zayıf olan ülkeler açısından dış yardımlarla başlayan sürecin nasıl dış borç sarmalı haline dönüştüğü ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar tarafından da borç çıkmazına giren gelişmekte olan ülkelere sunulan reçetelerin söz konusu ülkeleri nasıl daha da ekonomik anlamda bağımlı kıldığını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde, devletlerin yardım / borç - kredi ilişkilerinin iktidar / güç aracı olarak kullanılması, genellikle kapitalizmin doğası ile ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmada ise borçlanmanın niteliğine vurgu yapılmaktadır. Bu açıdan çalışma, gelişmekte olan ülkelerin diğer devletlerden ya da uluslararası aktörlerden almış oldukları yardımların ve kullanmış oldukları kredilerin faydacı batı ahlak anlayışı temelinde tüketime yönelik harcamalar yerine, üretime yönelik geri dönüşü olan alanlarda harcanması gerektiği fikrine önem vermektedir.

Bu çalışma, nitel bir çalışma olup, hipotez nitel veri analiziyle ispat edilmeye çalışılmıştır. Nitel çalışmaya uygun olarak çalışmanın yöntemi, yorumlayıcı paradigma olarak belirlenmiştir. Diğer yandan, pozitivist yöntemin nesnel bakış açısı ile hareket edilmeye çalışılmış ve böylelikle çalışmada olaylar mümkün olduğunca objektif bir bakış açısıyla yorumlanmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde iktidar / güç, dış yardım ve dış borç kavramlarına yönelik teorik bilgiler sunulmuş; ikinci bölümde, dış yardım ve dış borç alan ve veren taraflar ele alındıktan sonra dış yardım ve dış borç

kavramlarının iktidar / güç kavramı ile olan ilişkisi ortaya konulmuştur. Yine ikinci bölüm kapsamında dış yardım ve borçların bir iktidar aracı olarak kullanılmasına yönelik literatür taramasına yer verilmiş ve gelişmekte olan ülkelerin neden dış finansmana ihtiyaç duydukları ve gelişmiş olan ülkelerin de söz konusu ülkelere neden dış finansman sağladıkları iktidar / güç kavramı temelinde açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise dış yardımlar ve dış borçların bir iktidar / güç aracı olarak kullanılması ve ülke ekonomilerini dışa bağımlı hale getirmeleri Osmanlı Devleti'nden günümüz Türkiye'sinin ekonomik durumu üzerinden ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİDAR - DIŞ YARDIM - DIŞ BORÇ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İnsanlık tarihi boyunca iktidar / güç, dış yardım ve dış borç kavramları birbirleriyle etkileşim halinde süre gelmiştir. Bu noktadan hareketle söz konusu unsurların kavramsal çerçevede ele alınması önem arz etmektedir.

1.1. İKTİDAR / GÜÇ KAVRAMI

Uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, sosyoloji ve psikoloji vb. alanlarda önemli bir yeri olan “*iktidar / güç*” kavramının literatürde genel kabul görmüş net bir tanımı bulunmamaktadır. Bu nedenle birçok araştırmacı, iktidar / güç kavramını çok yönlü ve farklı biçimlerde ele almaktadır.

1.1.1. İktidar / Güç Tanımı

Türkçe’de “*erk, iktidar, kudret, kuvvet, nüfuz, etki ve otorite*” anlamlarına gelen güç kavramının sözlük anlamına bakıldığında, hem “*fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği ve kuvveti*”, hem de “*siyasi, ekonomik, askeri vb. bakımdan etki ve önemi büyük olan devlet, devletler topluluğunun sahip olduğu yetenekler*” gibi anlamlara geldiği görülmektedir². İngilizce’de ise “*power*” anlamına gelen kavram, “*başkalarının davranışlarını veya olayların gidişatını yönetme veya etkileme kapasitesi veya yeteneği*”³ anlamına gelmektedir. En genel anlamıyla güç kavramı, “*belirlenmiş amaçlar doğrultusunda kullanılan araç ve kaynakları*” ifade etmektedir⁴.

Joseph Nye’nin ünlü tanımına göre, “*Güç hava gibidir, herkes ona bağlıdır ve herkes onun hakkında konuşur, fakat çok azı onu anlar. Aynı zamanda güç aşk*

² Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (TDK), **Basın Bülteni**, <www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b64dea2ba2fc6.00662998> (09.09.2017).

³ Oxford Dictionaries, **Basın Bülteni**, <en.oxforddictionaries.com/> (09.09.2017).

⁴ Ainur Nogayeva, **Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları - Stratejik Denge Arayışları**, Usak Yayınevi, 2011, s. 43.

gibidir, onu denemek, açıklamaktan ve ölçmekten daha basittir, fakat bu onun gerçekliğini azaltmaz⁵.”

Nye’ye göre güç, *“istediğini elde etme yeteneği”* anlamına gelir. Aynı zamanda kavram *“istenen şeylerin gerçekleşmesi için başkalarının davranışlarını etkileme yeteneği”* anlamına da gelmektedir. Çok daha özgül çerçevede ise güç, *“başkalarının davranışlarını, istediğimiz sonuç doğrultusunda etkileyebilme kapasitesidir⁶.*”

Bu doğrultuda diğerlerinin davranışlarını etkilemenin birkaç yolu vardır⁷: Bunlardan ilki, *“diğerlerini tehditlerle zorlamak”*, ikincisi, *“ödentilerle ve yaptığın yardımlarla onları uyarmak”* ve üçüncüsü de *“istediğini istemelerini sağlayabilmek için onlarla işbirliği içerisine girip kendine çekmektir.”*

Nye’ye göre bazı insanlar gücün sadece *“komuta”* ve *“baskı”* anlamına geldiğini düşünmektedirler. Oysaki güç, çok yönlü bir işleve ve tanıma sahiptir. Gücü deneyimlemek için başkalarının yapmayacakları şeyin yaptırılabilmesi gerekmektedir. Örneğin, zıpla dendiğinde diğerleri zıplıyorsa bu durum sahip olunan gücün basit bir testidir. Ancak işler görüldüğü kadar basit değildir. Çünkü insan davranışları değişkendir ve bu değişken davranışların, hangi şartlarda gerçekleştiği tespit edildiği noktada onların söz konusu tercihlerinin de tahmin edilmesi kolaylaşmaktadır. Bu nedenle sahip olunan güç hakkında tahmin yürütülürken, değişen şartlar da göz önünde tutulmalıdır. Çünkü şartlar değiştiği zaman, sahip olunan güç de değişebilmektedir. Bu açıdan güç, her zaman ilişkinin varolduğu şartlara bağlıdır⁸.

Robert Dahl’ın tanımına göre güç, *“A aktörünün B aktörü üzerinde söz sahibi olması ve bu şekilde A aktörünün yapamayacağını, B aktörüne yaptırabilme kapasitesi ve yeteneğidir⁹.*”

Ulusal düzeyde güç kullanımı ise A devleti ile B devleti arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. A devleti, B devletini *“X’i yaparak”*, *“X’i yapmaya devam ederek”* ya da *“X’i yapmayarak”* etkilemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda bazı hükümetler ve devlet adamları prestij, hammadde ve ittifaklar gibi kendi amaçları doğrultusunda

⁵ Joseph S. Nye, **Soft Power: The Means to Succeed in World Politics**, (Kcw York: Public Affairs), 2004, p. x.

⁶ Nye, 2004, p. x.

⁷ Nye, 2004, p. x.

⁸ Nye, 2004, p. x.

⁹ Robert A. Dahl, “The Concept of Power”, **Behavioral Science**, Department of Political Science, Yale University, 2:3, 1957, pp. 202-203.

parayı bir araç olarak kullanmaktadırlar. A devleti, bu amaçlara ulaşmak için B devletine iknadan tehdide ya da verilen ödüllerden gerçek güç kullanımına kadar çeşitli teknikler uygulamaktadır¹⁰.

Hans Morgenthau, “uluslararası iktidarın kuramsal çekirdeği” olarak gördüğü güç kavramının en önde gelen savunucusudur. Onun görüşüne göre, “*tüm siyaset bir güç mücadelesidir.*” Bu görüşün temelinde, herhangi bir aktörün diğerinin üzerinde üstünlük kurma arzusunun “*tüm insan birliklerinin kurucu bir unsuru*” olduğu varsayımı yer almaktadır. Bu nedenle, hükümetlerin amaç ve hedefleri ne olursa olsun, tüm devlet eylemlerinin birincil amacı, iktidarı elde etmek ve iktidarlarını en üst düzeye çıkarmaya çalışmaktır¹¹.

Bertrand Russell’e göre iktidar / güç, “*alınması düşünülen sonuçların ürünü*” olarak tanımlanmaktadır. Ona göre, bir aktör diğer aktöre göre gerçekleştirmeyi düşündüklerinin çoğunu başarabilmişse, birinci aktör diğer aktöre göre daha iktidarlıdır. Russell “*İktidar*” adlı kitabında “*şiddet*”, “*ödül - ceza*” ve “*eğitim - ikna*” yöntemi olmak üzere üç tür iktidar aracından söz etmektedir¹².

Richard Ashley’e göre güç kavramı, hem “*diğerlerini etkileme kapasitesine sahip olma*”, hem de “*bu yetenekleri elinde bulunduran taraf olarak başlı başına bir güç olma*” anlamına gelmektedir. Bir devletin egemen güç olarak tanınması için ise belirli asgari şartları kendi kendine yerine getirebiliyor olması, diğer bir deyişle, başlı başına bir güç olması ile mümkündür¹³.

Tarihsel açıdan güç kavramı her dönemde üzerinde çok tartışılan ve birçok araştırmacı tarafından tetkik edilen bir kavram olmasına rağmen tam anlamıyla net bir tanımı yapılamamıştır. Bu durumun nedeni ise güç kavramının zamana bağlı olarak ve dünyanın içinde bulunduğu eğilimlere göre şekillenmesi onun dinamik yapısından kaynaklanmaktadır. Devletler tarafından güç kavramının dinamik yapısı daima göz önünde tutulmalı ve bu doğrultuda doğru zamanda ve doğru şekilde kullanılmalıdır¹⁴.

Antik Yunan düşünürlerinden olan Sokrates’in “*Erdem bilgidir, bilgi ise güçtür.*” sözünde bilgi, etik ile ilişkilendirilmiş ve güç kavramına bu şekilde

¹⁰ David Jablonsky, “National Power”, **Parameters**, Spring 1997, p. 37.

¹¹ K. J. Holsti, “The Concept of Power in The Study of International Relations”, **Background**, Vol.ume: 7, No: 4, 1964, p. 179.

¹² Bertrand Russell, **İktidar**, 2. Baskı, Altın Kitaplar Basımevi, 1976, s. 44.

¹³ Richard K. Ashley, “The Poverty of Neorealism”, **International Organization**, Volume: 38, No: 2, 1984, p. 272.

¹⁴ Baha Erbaş, “İstihbarat ve Güçlü Devlet”, **Sabah**, 22.02.2012, <www.usasabah.com/Yazarlar/baha_erbasm/2012/02/22/istihbarat-ve-guclu-devlet> (15.10.2017).

ulaşılmıştır. Bu bakış açısının tam tersi ise Machiavelli’la tarafından “*Güç karşısında ahlak her zaman aciz kalır.*” sözüyle savunulmuştur. Nietzsche ise “*Dünyanın temel hammaddesi güçtür. Güç tutkusu, bir varlık, bir oluş değil, bir kaderdir.*” sözüyle güç kavramının dinamik yapısına vurgu yapmaktadır¹⁵.

1.1.2. Uluslararası Sistemde İktidar / Güç Türleri

Güç kavramı şartlara, zamana ve insani ilişkilere bağlı olduğundan dinamik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle de genel kabul gören bir tanım yapılamamaktadır. Ancak çağımızın uluslararası sisteminde güç olgusu, “*sert güç*”, “*yumuşak güç*” ve “*akıllı güç*” türleri perspektifinden ele alınmakta ve güç kavramı bu üç boyutuyla incelenmektedir.

1.1.2.1. Sert Güç (Hard Power)

Sert güç, “*A aktörünün ekonomik ve askeri şartlarına bağlı olarak diğer B aktörünün davranışları üzerinde değişiklik yapabilme yeteneğine sahip olması*”nı ifade etmektedir. Sert gücün kullanılmasında bir takım “*teşviklere (havuç)*” veya “*tehditlere / yaptırımlara (sopa)*” başvurulmaktadır. Bu açıdan sahip olunan askeri ve ekonomik güç unsurları diğer aktörler üzerinde “*egemenlik kurmak*” ya da “*onların davranışları üzerinde değişikliğe yol açmak*” amacıyla bir çıkar aracı olarak kullanılmaktadır¹⁶.

Aktörler üzerinde sert güç kullanımı, sahip olunan “*askeri*” ve “*ekonomik*” olanaklarla mümkün olup, bu iki unsur arasında da birbirlerini destekleyici sıkı bir bağ bulunmaktadır. Aktörlerin askeri olanaklarla güç kullanımı, dört farklı şekilde ele alınmaktadır¹⁷:

- Fiziki olarak çatışmak ve tahrip,
- Tehdit unsuru olarak kullanmak,
- Barışın korunması ve sürekli kılınması vaadi,

¹⁵ Ali Çağlar, “Güç: Sert Güç, Yumuşak Güç ve Akıllı Güç”, **Basın Bülteni**, 2012, <www.alicaglar.net.tr/StaticFiles/file/guc-sert-yumusak-ve-akilli-guc.pdf> (10.10.2017), s. 2.

¹⁶ Nye, 2004, p. x.

¹⁷ Joseph Nye, “Gücün Geleceği”, **Basın Bülteni**, <www.ozetkitap.com/kitaplar/gucun_gelecegi.pdf> (19.11.2017), s. 18.

- Gelişen ve değişen şartlara bağlı olarak müttefik toplamak amacıyla yardım aracı olarak kullanmak.

Bir ülkenin güvenliği söz konusu olduğunda, ilk akla gelen unsur “*silahlı kuvvetler*” olmaktadır. Güçlü bir ordu, tüm ülke yöneticilerinin sahip olmak istediği bir unsurdur. Bu bağlamda 2016 yılında 126 ülkenin ordusu değerlendirilmiş ve dünyanın en güçlü orduları sıralaması yapılmıştır. Tablo-1’de dünyanın en güçlü 10 ordusu yer almaktadır.

Tablo-1: Dünya’nın En Güçlü Orduları (2016)

Ülke Orduları	Kara Gücü	Hava Gücü	Deniz Gücü	Aktif Personel
ABD Ordusu	-Kara Aracı 49.910 -Top ve Roket Sistemleri 4.564 -Toplam Kara Gücü 54.474	-Savaş Uçağı 13.000 -Diğer Hava Aracı 1.048 -Toplam Hava Gücü 14.048	-Deniz Aracı 415	1,2 milyon
Rus Ordusu	-Tank 15.398 -Zırhlı Savaş Aracı 31.298 -Top ve Roket Sistemleri 14.390 -Toplam Kara Gücü 61.086	-Savaş Uçağı 1.438 -Helikopter 1.237 -Diğer Uçuş Gücü 872 -Toplam Hava Gücü 3.547	-Uçak Gemisi 19 -Fırkateyn, Destroyer vb. 100 -Denizaltı: 60 -Diğer Deniz Gücü 173 -Toplam Deniz Gücü 352	766 bin
Çin Ordusu	-Tank 9.150 -Zırhlı Savaş Aracı 4.788 -Top ve Roket Sistemleri 9.726 -Toplam Kara Gücü 23.664	-Savaş Uçağı 1.385 -Helikopter 802 -Diğer Uçuş Gücü 755 -Toplam Hava Gücü 2.942	-Uçak Gemisi 1 -Fırkateyn, Destroyer vb. 106 -Denizaltı 68 -Diğer Deniz Gücü 539 -Toplam Deniz Gücü 714	2,34 milyon
Hint Ordusu	-Tank 6.464 -Zırhlı Savaş Aracı 6.704 -Top ve roket sistemleri 7.996 -Toplam Kara Gücü 21.164	-Savaş Uçağı 809 -Helikopter 646 -Diğer Uçuş Gücü 631 -Toplam Hava Gücü 2.086	-Uçak gemisi 2 -Fırkateyn, Destroyer vb. 50 -Denizaltı 14 -Diğer Deniz Gücü 229 -Toplam Deniz Gücü 295	1,32 milyon
İngiliz Ordusu	-Tank 407 -Zırhlı Savaş Aracı 5.948 -Top ve Roket Sistemleri 269 -Toplam Kara Gücü 6.624	-Savaş Uçağı 168 -Helikopter 348 -Diğer Uçuş Gücü 363 -Toplam Hava Gücü 879	-Uçak Gemisi 1 -Fırkateyn, Destroyer vb. 19 -Denizaltı 10 -Diğer Deniz Gücü 46 -Toplam Deniz Gücü 76	150 bin
Fransız Ordusu	-Tank 423 -Zırhlı Savaş Aracı 6.863 -Top ve roket	-Savaş Uçağı 284 -Helikopter 611 -Diğer Uçuş	-Uçak Gemisi 4 -Fırkateyn, Destroyer vb. 22 -Denizaltı 10	205 bin

	sistemleri 602 -Toplam Kara Gücü 7.888	Gücü 387 -Toplam Hava Gücü 1.282	-Diğer Deniz Gücü 82 -Toplam Deniz Gücü 118	
Güney Kore Ordusu	-Tank 2.381 -Zırhlı Savaş Aracı 2.660 -Top ve roket sistemleri 7.578 -Toplam Kara Gücü 12.619	-Savaş Uçağı 448 -Helikopter 679 -Diğer Uçuş Gücü 324 -Toplam Hava Gücü 1.451	-Uçak Gemisi 1 -Fırkateyn, Destroyer vb. 41 -Denizaltı 15 -Diğer Deniz Gücü 109 -Toplam Deniz Gücü 166	625 bin
Alman Ordusu	-Tank 408 -Zırhlı Savaş Aracı 5.869 -Top ve roket sistemleri 204 -Toplam Kara Gücü 6.481	-Savaş Uçağı 169 -Helikopter 359 -Diğer Uçuş Gücü 148 -Toplam Hava Gücü 676	-Uçak Gemisi yok -Fırkateyn, Destroyer vb. 15 -Denizaltı 5 -Diğer Deniz Gücü 61 -Toplam Deniz Gücü 81	180 bin
Japon Ordusu	-Tank 678 -Zırhlı Savaş Aracı 2.850 -Top ve roket sistemleri 801 -Toplam Kara Gücü 4.329	-Savaş uçağı 287 -Helikopter 638 -Diğer Hava Gücü 665 -Toplam Hava Gücü 1.590	-Uçak Gemisi 3 -Fırkateyn, Destroyer vb. 43 -Denizaltı 17 -Diğer Deniz Gücü 68 -Toplam Deniz Gücü 131	250 bin
Türk Ordusu	-Tank 3.778 -Zırhlı Savaş Aracı 7.550 -Top ve roket sistemleri 2.521 -Toplam Kara Gücü 13.849	-Savaş Uçağı 207 -Helikopter 445 -Diğer Uçuş Gücü 355 -Toplam Hava Gücü 1.007	-Uçak Gemisi yok -Fırkateyn, Destroyer vb. 24 -Denizaltı 13 -Diğer Deniz Gücü 157 -Toplam Deniz Gücü 194	411 bin

Kaynak: Özel Büro İstihbarat Grubu, **Basın Bülteni**, <www.ozelburoistihbarat.com/Content/images/archieve/milli-savunma dosyasi-dunyanin-en-guclu-ordulari-2016-6850df14-208e-4bbb-b297-23a31bdeaf17.pdf> (16. 01.2018).

Öte yandan, istenen “*güçlü ordu*” kavramı kapsamında şu faktörler de önemli etkiye sahiptir¹⁸:

- Nükleer silahlara sahip olma,
- Dış ülkelerde askeri varlık bulundurma,
- Stratejik bir şekilde haberleşme yeteneği,
- Modern teknolojiyi hareket alanlarına dahil edebilme yeteneği,
- Küresel ve bölgesel coğrafyalara kısa sürede adapte olabilme yeteneği.

Ayrıca Paul Kenndy’in “*Askeri güce ekonomiden daha fazla ağırlık verilmesi her ikisinin de zararına olur.*” sözüyle ifade etmek istediği şey, aslında bir ülkenin

¹⁸ Sait Yılmaz, “Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic Studies**, 1(1), 2008, s. 40.

askeri gücünün ekonomik gücüyle, ekonomik gücünün de askeri gücüyle doğru orantılı olduğudur. Bu açıdan bir ülkenin sert gücü, askeri gücü ve ekonomik gücünün birbirlerini en iyi şekilde dengeledikleri noktada ortaya çıkmaktadır¹⁹.

1.1.2.2. Yumuşak Güç (Soft Power)

“Yumuşak Güç” kavramı, 1990 yılında Joseph Nye tarafından ortaya atılmıştır. Söz konusu kavram, elde edilmek istenen şeyin sert güç haricinde dolaylı yoldan da sahip olunabileceğine vurgu yaparak, “gücün ikinci yüzü” olarak adlandırılmaktadır. Nye, yumuşak güç kavramını “başkalarına cazip gelerek ve onları ikna ederek, hedeflerinizi benimsemelerini sağlayarak istediğinizi elde etme hüneri²⁰” olarak tanımlamaktadır. Temelde söz konusu kavram, “eğer istediğim şeyi isteyebilmeni sağlayabilirsem, o zaman yapmak istediğim şeyi yapmak için seni zorlamama gerek kalmaz” felsefesine dayanmaktadır²¹.

Yumuşak güç ve sert güç uygulama esnasında birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmadıkları gibi birbirleriyle de ilişki içindedir. Aralarındaki en belirgin fark ise davranış türlerinde kendini göstermektedir²².

Tablo-2: Sert Güç ve Yumuşak Güç (Kaynaklar ve Davranış Yelpazesi)

	Sert	Yumuşak
Davranış Yelpazesi	Komut Verme – Zorlama – Teşvik	Gündem Belirleme – Cazibe – İkna Etme
En Muhtemel Kaynaklar	Baskı – Yaptırımlar – Karşılıklar – Rüşvet	Kurumlar – Değerler – Kültür – Politikalar

Kaynak: Nye, 2017, s. 28.

Ancak Nye, bu kavramı geliştirip, teorik çerçevesini ortaya koymamıştır. Bu nedenle de kavram birçok düşünür tarafından farklı şekillerde tanımlanmış, anlaşılamamış ve tartışılmıştır. Ortaya çıkan yumuşak güç kavramına dair yanlış anlaşılma ya da anlaşılamama durumunun sebebi, araştırmacılar tarafından,

¹⁹ Paul Kenndy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, (Çev. Birtane Karanakçı), İş Bankası Yayını, Ankara, 1996, ss. 635-636.

²⁰ Çağlar, s. 3.

²¹ Latif Pınar, “Amerika Birleşik Devletleri’nin Yumuşak Gücü ve Hollywood”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2017, s. 258.

²² Joseph Nye, **Yumuşak Güç**, (Çev. Rayhan İnan-Aydın), 2. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara, 2017, s. 27.

“kuramsallaştırılmama”, “akademik arınma eksikliği” ve “analitik bulanıklık” olarak ifade edilmiştir²³.

Geun Lee ise yumuşak güç kavramının kuramsallaştırılması konusunda çalışmalar yapmış ve yumuşak güç uygulamasını beş kategoriye ayırmıştır. Bunlar:

- Bir ülkenin barışçıl ve çekici yanlarını diğerlerine yansıtarak, dış güvenlik ortamını iyileştirme amacına hizmet eden yumuşak güç,
- Bir ülkenin dış politikaları ve güvenlik politikaları için diğer ülkelerin desteklerini seferber etme amacına hizmet eden yumuşak güç,
- Diğer ülkelerin düşünce ve tercih tarzlarını manipüle etme amacına hizmet eden yumuşak güç,
- Bir toplumu ya da toplum birliğini koruma amacına hizmet eden yumuşak güç,
- Hükümetin yerel desteğini artırma amacına hizmet eden yumuşak güç.

Lee'nin yumuşak güç uygulamasına dair ortaya koyduğu bu beş kategoride kullanılan kaynakların da “yumuşak” olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ona göre askeri ve ekonomik olanaklar zor kaynaklarken, imgeler, teoriler, eğitim, kültür, gelenekler, ulusal ya da küresel semboller yumuşak kaynaklardır. Lee, yumuşak güç ile yumuşak kaynaklar arasında kurmuş olduğu söz konusu bağlantı sayesinde “*Kaynak Temelli Yumuşak Güç Teorisini*” geliştirmiştir. Lee, Nye'nin aksine gücün niteliği yerine, güç kaynaklarına daha fazla odaklanmıştır²⁴.

Her ülkenin sahip olduğu bir takım yumuşak güç kaynakları bulunmaktadır ve bu kaynaklar doğrultusunda yumuşak güç stratejisi belirlenmektedir. Lee'ye göre, yumuşak güç stratejileri arasında etkisi kanıtlanmış stratejiler şunlardır²⁵:

- Ülkelerin güvenlik ortamlarını iyileştirmek amacıyla kendi kendilerine imaj yaratmaları ya da diğerlerini manipüle etme ortamının oluşturulması: Bu stratejinin tipik örneği, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya ve Almanya'nın imajlarını düzeltmek amacıyla “*barışçıl politikalar*” sergilemeleridir.

²³Alexander L. Vuving, “How Soft Power Works”, **Soft Power and Smart Power**, Toronto, 2009, p. 3.

²⁴Geun Lee, “A Theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy”, **Korean Journal of Defense Analysis**, Volume: 21, Issue: 2, 2009, pp. 207-211.

²⁵Lee, p. 217.

- Diğerlerinin imajına zarar verme: Bu stratejinin tipik örneği, ABD'nin Sovyetler Birliği'ni “*Düşman İmparatorluğu*”, İran, Irak ve Kuzey Kore'yi ise “*Şeytan Üçgeni*” olarak adlandırmasıdır.
- Ağ etkisi stratejisi: Bu stratejinin en önemli unsuru “*belirli standartları*” ve “*davranışsal kodları*” dış ortamda yaymak ve benimsetmektir. Bu stratejinin amacı; standartlara, normlara, kurallara veya kurumlara alışkın olan ülkeleri, şirketleri ve çıkar gruplarını destekleyen bir dış ortamın oluşturulmasıdır. Bu stratejinin tipik örneği, ABD'nin İngilizce dilini evrenselleştirmesidir.
- Durumsal değişimi hızlandırma: Bu strateji hedef alınmış ülkenin bir krizden ya da ekonomik açıdan istikrarsız bir dönemden geçtiği yıllarda uygulanmaktadır. Bu stratejinin tipik örneği, IMF tarafından gelişmekte olan ülkelerde uygulamaya konulan politikalar.
- Kahraman ve ünlülerin kullanılması: Bu stratejide kahramanlar ve ünlüler kimi zaman hükümetleriyle işbirliği içinde, kimi zaman da bağımsız olarak hareket ederek, evrensel rol model haline getirilmekte ya da kendi ülkeleri içinde gurur kaynağı olarak ön plana çıkarılıp “*milliyetçilik duygusu*” aşılanmaktadır.

Giulio Gallarotti, yumuşak güç kullanıldığı noktada kaynakların da yumuşak olması gerektiğini savunmaktadır. Bu durum, sert güç kullanımı için de geçerlidir. Ancak söz konusu durumu kesin bir dille doğrulamak yerine, tersinin de mümkün olabileceğinin altını çizmektedir. “*Yumuşak güç*” ve “*sert güç*” kavramları her zaman birbirleriyle ilişkilidir. Bu nedenle, yumuşak güç kaynakları sert gücü artırabilirken, sert güç kaynakları da yumuşak güç üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda sert ve yumuşak güç kaynaklarının birbirleri üzerinde olumlu ya da olumsuz yönde etkilerinin olduğu söylenebilir²⁶.

Yumuşak güç kavramı iki çok farklı kapasiteyi içermektedir. Bunlardan ilki, “*cazip kılma ve baştan çıkarma kapasitesi*”dir. Bu kapasiteye, ABD filmleri ve televizyonu örnek olarak verilebilir. İkincisi ise “*ideoloji kurma kapasitesi*”dir. Demokrasi kavramı ise söz konusu ikinci kapasitenin önemli bir parçasıdır²⁷.

²⁶ Giulio Gallarotti, “Soft Power: What it is, Why it's Important, and the Conditions Under Which it Can Be Effectively Used”, **Division II Faculty Publications**, 2011, p. 24.

²⁷ Javier Noya, “The Symbolic Power of Nations”, **Working Paper (WP)**, 35/2005, p. 4.

Bir ülkenin yumuşak gücü, “*ekonomik ve finansal kapasitesi, rekabet kapasitesi, demokrasisi, refahı, kültürü, insana vermiş olduğu değeri, teknolojik altyapısı, kendini karşı tarafa ifade edebilmesi*” vb. yeteneklerinin toplamından oluşmaktadır. Bu yeteneklere sahip olan ülke “*hikayesine kulak kabartılan*” bir ülke haline gelmekte ve takip edilip, her alanda örnek alınmaya başlanmaktadır²⁸. Bu konuma ulaşmış olan bir ülkenin de sahip olduğu söz konusu yetenekleri diğer bir deyişle, yumuşak gücünü, bir araç olarak kullandığı ve diğer aktörleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdiği söylenebilir.

Uluslararası boyutta silahlı kuvvetler, bir sert güç aracı olarak kullanılmasının yanı sıra gerçekleştirmiş olduğu barışçıl politikalarla yumuşak güç kullanımı açısından da değerlendirilebilir. Silahlı kuvvetlerin yumuşak güç aracı şeklinde kullanılmasının örnekleri, “*Norveç, Kanada ve Avusturya Ordularında*” karşımıza çıkmaktadır²⁹.

Yumuşak gücün “*kültür*”, “*siyasi değerler*” ve “*dış politika*” olmak üzere üç temel kaynağı bulunmaktadır. Diğer yandan, bir ülkenin sahip olduğu ekonomik kaynaklar temelinde yumuşak güç kullanımı ise karşılığını, “*dış yardım*” kavramında bulmaktadır³⁰. Söz konusu şartlar göz önünde tutulduğunda, herhangi bir ülkenin yumuşak gücünün ölçülmesi zor olmasına rağmen, ABD, bir “*yumuşak güç lideri*” olarak karşımıza çıkmaktadır³¹.

Geçmişten günümüze aktörler tarafından yumuşak gücün üç temel kaynağının kullanıldığı ve bu sayede ortaya çıkması istenen etkinin ılımlı bir şekilde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti’nde Âşar vergisinin çiftçinin sırtında bir yük olduğu dönemlerde halkın değişler ve türkülerle aracılığıyla tepkilerini dile getirmeleri söz konusu duruma örnek verilebilir³².

²⁸ Atilla Sandıklı, “Yumuşak Güç Savaşları”, 2014, **Basın Bülteni**, <www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-81-201409106guvenlik-11.pdf> (08.12.2017), s. 190.

²⁹ Çağlar, s. 7.

³⁰ Nye, Gücün Geleceği, s. 30.

³¹ Shanthi Kalathil, “China’s Soft Power in The Information Age: Think Again”, **ISD Working Papers in New Diplomacy**, 2011, p. 2.

³² Ramazan Gökbunar, Sibel Aybarç, Aslıhan Özel Özer, “Türkülerimizde ve Halk Eserlerimizde Vergiye Dair Bir İnceleme”, **Maliye Araştırmaları - 1**, (Ed. Adnan Gerçek, Özhan Çetinkaya), Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2017, s. 117.

1.1.2.3. Akıllı Güç (Smart Power)

Akıllı güç kavramı ABD'nin düşünce merkezi olan "CSIS"nin (Center for Strategic and International Studies) bünyesinde 2006 yılında oluşturulan "Akıllı Güç Komisyonu"nun hazırladığı "Daha Akıllı, Daha Güvenli Amerika" (A Smarter more Secure America) başlıklı raporda ön plana çıkarılmıştır³³.

Tanım olarak ise akıllı güç, "sert ve yumuşak gücün ulaşılmak istenen hedefler doğrultusunda maharetli bir şekilde kombinasyonu" anlamına gelmektedir. Daha kısa bir anlatımla akıllı gücün "sert ve yumuşak gücün bir sentezi" olduğu söylenebilir³⁴.

Bu duruma karşılık, sert ve yumuşak güç arasında çeşitli farklılıklar da bulunmaktadır:

Tablo-3: Sert Güç ve Yumuşak Güç

Sert Güç	Yumuşak Güç
Zorlama	İkna, İdeoloji
Maddi Gerçeklik	Görüntü, Semboller
Ekonomik, Askeri	Kültürel Değerler
Harici Kontrol	Oto-Kontrol
Bilgi	Güvenilirlik, Prestij
Hükümet	Toplum
Doğrudan (hükümet tarafından kontrol edilebilir)	Dolaylı (kontrol edilemez)
Kasıtlı	Kasıtlı Olmayan

Kaynak: Noya, p. 4.

ABD eski Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un 2009 yılında yapmış olduğu konuşmada "ABD, acil sorunları tek başına çözemez, ama geri kalan ülkeler de ABD olmadan bu sorunları çözemez. Bu nedenle "akıllı güç" olarak adlandırılan elimizdeki tüm kaynakları kullanmalıyız." diyerek akıllı güç kullanımını desteklemiştir³⁵.

Akıllı güç kullanımında eldeki tüm kaynaklar bir araya getirilerek, karşı taraf önceden belirlenen amaçlar doğrultusunda yönlendirilmektedir. Akıllı gücün temel

³³ Bekir Aydoğan, "Rapor: Güç Kavramı ve Kamu Diplomasisi", **Ekopolitik Uluslararası İlişkiler Masası**, Rapor No: 11-02, Haziran, 2011, s. 4.

³⁴ Richard L. Armitage, Joseph S. Nye, "Smart Power and the U.S. Strategy for Security in a Post-9/11 World", November 7, 2007, p. 7.

³⁵ Paul Lewis, "Hillary Clinton Backs "Smart Power" to Assert US Influence around World", **The Guardian**, 13.01.2009, <www.theguardian.com/world/2009/jan/13/hillary-clinton-confirmation-hearing-senate> (28.03.2018).

dayanağı “Eğer sizin, benim istediğimi istemenizi sağlarsam, size bunu yaptırmak için sopa ya da havuç kullanmama gerek kalmaz.” felsefesidir³⁶.

Sert ve yumuşak güç kavramları birbirlerinden ayrı güçler gibi görünse de aslında birbirleriyle sıkı sıkıya bağlıdır. Bir ülkenin uluslararası ilişkiler boyutunda adaletsiz sert güç kullanımı, yumuşak gücüne zarar vermektedir. Bu nedenle devletlerin yumuşak güç kullanımı esasında askeri ve ekonomik güç unsurlarını diğer bir deyişle, sert güç kullanımını dengelemektedir³⁷. Bu bakımdan hergeçen gün iki gücün de gerekli hallerde dengeli bir biçimde kullanımı akıllı gücün önemini daha da artırmaktadır.

1.2. DIŞ YARDIM KAVRAMI

Dış yardımların bir iktidar / güç aracı olarak kullanılması tarihsel açıdan bilinen bir gerçektir. Söz konusu gerçeklik ise yeni bir durum olmamakla birlikte üzerinde yeni yeni düşünülen bir konudur. Bu nedenle tanım ve türlerinin bilinmesi önem arz etmektedir.

1.2.1. Dış Yardım Tanımı

Yardım kavramı Türk Dil Kurumunda beş farklı şekilde ifade edilmektedir. Bunlardan ilki, “*kendi gücünü ve imkanlarını başka birinin iyiliği için kullanma*”; ikincisi, “*bir ülkeye bağış veya ödünç olarak verilen para ve ihtiyaç maddeleri*” diğerleri ise, “*Etki*”, “*Bağış*” ve “*Katkı*” olarak ifade edilmektedir³⁸.

Dış yardım kavramı, üzerinde çok tartışılan bir konudur. Bunun nedeni “*yardım*” kavramı üzerinde tam olarak görüş birliğinin sağlanamamış olmasıdır. Bu bakımdan dış yardımlar, geniş ve dar olmak üzere iki anlamda ele alınmaktadır.

Geniş anlamda dış yardımlar, “*gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkeler ya da uluslararası kuruluşlardan sosyal ve / veya ekonomik anlamda kalkınabilmek*

³⁶ Çağlar, s. 2.

³⁷ David Bollier, “The Rise of Netpolitik How the Internet Is Changing International Politics and Diplomacy”, **The Aspen Institute**, Washington, 2003, p. 17.

³⁸ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (TDK), **Basın Bülteni**, < www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b64e82e2180a8.01600887 > (09.02.2018).

amacıyla almış oldukları, uzun vadeli sermaye akımlarının tümü” anlamına gelmektedir. Bu tanıma aynı sermaye ile mal ve hizmetler de dahildir³⁹.

Dar anlamda ise dış yardımlar, hibe veya ödeme şartları uygun olan “yumuşak kredi” (soft - loans) şeklinde gerçekleşen sermaye akımlarıdır. Soft-loans olarak tanımlanan ve uzun vadeli olan kredilerin faiz oranı genellikle % 3’ün altındadır. Bunlara literatürde “tavizli krediler” de denilmektedir⁴⁰.

Literatürde en yaygın kullanılan ve kabul edilen dış yardım tanımı ise “Kalkınma Yardım Komitesi”ne aittir. DAC’e göre dış yardım, “devletler, yerel hükümetler ve diğer idari ajanslar gibi resmi organizasyonlar tarafından ekonomik kalkınmayı ilerletmek ve geliştirmekte olan ülkelerde refah düzeyini artırmak amacıyla başka bir ülkeye, sivil toplum örgütlerine ve uluslararası organizasyonlara en az %25’i hibe olarak verilen resmi kalkınma yardımlarıdır.” Komiteye göre, verilmiş olan bir borcun %25’i ya da daha fazlası “hibe” biçiminde ise, yani verilen borcun bugünkü değeri piyasa faiz oranına sahip bir başka borcun bugünkü değerinden %25 daha düşük ise, söz konusu borç, yardım olarak kabul edilmektedir⁴¹.

Uygulamada genellikle dış yardımların, geliştirmekte olan ülkelerin kaynak ihtiyacını karşıladığı ve kalkınmalarını desteklediği yönüne vurgu yapılmaktadır. Söz konusu durum ise dış yardımlara karşı bir sempati oluşturmakta ve yardımlara karşı çıkma durumunun önüne geçmektedir. Bu bakımdan dış yardımların hizmet ettiği temel amacın ne olduğu sorusu üzerine yoğunlaşan birçok araştırmacı vardır. Aslında herkes deprem, açlık ve doğal afet gibi durumlarda yapılan dış yardımların faydasına inanmaktadır. Ancak birçok araştırmacının da söz konusu durumun bir araç olarak kullanıldığına ve dış yardımların, yardım veren ve yardımı alan taraflar arasında bir bağımlılık ilişkisine neden olduğuna dair ciddi eleştirileri bulunmaktadır. Bu nedenle dış yardımların ne amaçla verildiği ve alındığı konusu, literatürde önemli bir sorun olarak yerini almaktadır⁴².

³⁹ TÜSİAD, “Dış Yardımlar - Teori ve Uygulamalar”, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, Yayın No: TÜSİAD-T/81.12.72, İstanbul, 1981, s. 3.

⁴⁰ Metin Meriç, **Devlet Borçları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2013, ss. 76-77, TÜSİAD, s. 2.

⁴¹ OECD, **The Paris Declaration on Aid Effectiveness and the Accra Agenda for Action 2005/2008**, Paris, 2008, pp. 6-7.

⁴² Hasan Dursun, “Dış Yardımla Ekonomik Büyüme ve Kalkınma”, **Kamu-İş Dergisi**, 8(4), 2006, s. 2.

1.2.2. Dış Yardım Türleri

Dış yardım türleri bağışlar, teknik yardımlar, askeri yardımlar ve gıda yardımları olmak üzere dört grup halinde sınıflandırılmaktadır.

1.2.2.1. Bağışlar

Bağışlar, genellikle “*gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelere herhangi bir karşılık beklenmeden başka bir deyişle, belirli bir vadeye bağlanarak anapara ve faiz ödemelerinin söz konusu olmadığı yardımlardır.*” Daha çok bağışların gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelere doğrudan para bağışı yerine, mal şeklinde yapıldığı görülmektedir. Gelişmiş ülkeler tarafından yapılan bağışların çoğu ihracattan geriye kalan maddelerden oluşmakta ve bu yardımların tamamı da genellikle bağış niteliği taşımamaktadır. Söz konusu durum bağışın özü ile çelişse de pratikte, yapılan yardımlar gelişmiş ülkeler tarafından bağış olarak kabul edilmektedir. Ancak az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler açısından bu yardımlar, gelişmiş ülkelere karşılıksız olarak alınabildiği noktada bağış niteliği kazanmaktadır⁴³.

1.2.2.2. Teknik Yardımlar

Teknik yardımlar, genellikle “*gelişmiş ülkeler tarafından az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere uzman, eğitim malzemesi ve gelişmiş ülkelerde staj imkanı gibi olanakların sunulması*” anlamına gelmektedir. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin teknik düzey ve bilgi kapasitesindeki yetersizliklerden dolayı teknik yardımların önemi büyüktür. Gelişmiş ülkeler açısından ise kaynaklarından küçük bir kısmını gelişmekte olan ülkelere ayırmaları aslında kendisinin geliştirmiş olduğu teknikleri, yeni bir pazarda kullanım alanı oluşturması anlamına gelmektedir. Ayrıca sağlanan bu avantaja ek olarak, teknik yardımda bulunan gelişmiş ülke, uluslararası piyasada bir prestij kazanmakta ve yardımda bulunduğu ülkelere kendi kültür yatırımını yapmaktadır⁴⁴. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli konu ise

⁴³ Sait Açıba, **Devlet Borçlanması**, Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 1994, s. 39.

⁴⁴ Fazıl Tekin, **Uluslararası Maliye**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 261, Cilt: 1, Eskişehir, 1988, ss. 97-98.

yumuşak güç kaynağı olan kültürün gelişmekte olan ülkelere empoze edilmesi teknik yardımlar aracılığıyla yapılıyor olmasıdır.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı, sanayi, tarım, eğitim ve halk sağlığı gibi alanlarda çeşitli uzmanlık kuruluşlarının da aracılığıyla teknik yardım programları yürütmektedir. Birleşmiş Milletlere bağlı kuruluşlar arasında; Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization - WHO), Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization - FAO), Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (United Nations Industrial Development Organization - UNIDO), Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization - ILO) ve diğerleri yer almaktadır. Ayrıca gelişmiş ülkeler de daha az gelişmiş olan ülkelere, “iki yanlı anlaşmalarla” teknik yardım yapmaktadır. Örneğin, ABD, “Uluslararası Kalkınma Ajansı” (International Development Agency - AID) aracılığıyla mali yardımla birlikte bu tür teknik yardımlar da sağlamaktadır. Türkiye de yeni bağımsızlığına kavuşan Türki Cumhuriyetlere ve çeşitli Afrika ülkelerine birçok özel programlar aracılığıyla teknik yardım hizmetlerinde bulunmaktadır⁴⁵.

1.2.2.3. Askeri Yardımlar

Askeri yardımlar, gelişmiş ülkeler tarafından savunma amacıyla gelişmekte olan ülkelere yapılan ve çoğu kez miktar ve şartları açıklanmayan yardımlardır. Yapılan bu yardımlar sayesinde gelişmekte olan ülkelere savunma amaçlı araç ve gereçler sağlanmış olmaktadır. Askeri yardımlardan yararlanan ülkeler genellikle diğer yardım çeşitlerinden de yoğun bir şekilde yararlanmaktadır. Söz konusu duruma örnek, 1950’li yıllarda Türkiye’nin NATO’ya ve Kore Savaşlarına girmesi ile birlikte ABD’nin savunma yardımlarından daha çok faydalanılması ve hem ekonomik hem de askeri alanda yakınlaşma sürecinin hızlanmış olması verilebilir⁴⁶.

İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminde dünya, yeni bir yapılanma sürecine girmiş ve söz konusu süreçte gerçekleşen doğu-batı askeri bloklaşması, ülkelerin “jeopolitik” ve “jeostratejik” önemine göre şekillenmiştir. Bu dönemde öncelikle jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip olan ülkelere, karşılıksız askeri yardımlarda bulunulmuş ve ABD-Sovyetler Birliği karşıtlığından doğan Soğuk Savaş döneminde

⁴⁵ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat - Teori, Politika ve Uygulama**, 16. Baskı, Güzem Can Yayınları, No: 20, İstanbul, 2007, s. 761.

⁴⁶ Macit İnce, **Devlet Borçları ve Türkiye**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2001, s. 166.

de “silahlanma yarışı” başlamıştır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, silahlanma yarışı sürecinde önemli ölçüde askeri amaçlı kredilere başvurmuşlardır. Söz konusu durumun temelinde konumu güçlü olan ülkelerin askeri yardımlarda bulunarak, kendi çıkarlarını ön planda tutma isteklerinin yer aldığı söylenebilir. Çünkü her iki tarafta -ABD ve Sovyetler Birliği- birbirlerini bir tehdit unsuru olarak görmüş ve bu nedenle de müttefiklerine diğer alanlarda olduğu kadar askeri alanda da yardımda bulunmuşlardır⁴⁷.

1.2.2.4. Gıda Yardımları

Gıda yardımları, “az gelişmiş ülkelere gıda maddelerinin sağlanması amacıyla yapılan yardımlardır.” Bu yardımların başında ABD’nin uyguladığı “tarımı destekleme programları” nedeniyle oluşan ürün fazlalıklarının az gelişmiş ülkelere “P.L. 480 Programı” çerçevesinde satılması gelmektedir⁴⁸.

“Barış için Gıda” olarak bilinen P.L. 480 Programı, ABD tarafından çeşitli amaçlara hizmet etmek için tasarlanmıştır. Söz konusu amaçların başında, “düşük gelirli ülkelerin kalkınmasına yardım etmek”, “ABD’nin tarım malları ve ürünleri için yeni pazarlar bulabilmek”, “komünizmin yayılmasıyla mücadele etmek”, “sağlık ve beslenme alanlarının iyileştirilmesi” ve “ABD’nin uluslararası sistem içerisinde bir prestij kazanması” gelmektedir. Bu açıdan benimsenmiş olan amaçların hem insanlığa hizmet ettiği, hem de ulusal gerçeklere dayandığı söylenebilir⁴⁹.

ABD’nin sağlamış olduğu gıda yardımlarının yanı sıra, çeşitli ülkeler de az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere gıda yardımlarında bulunmaktadırlar. Örneğin, Türkiye’nin Bosna Hersek’e, Kosova’ya ve Türki Cumhuriyetlere sağlamış olduğu gıda yardımları bu kapsamda ele alınabilir⁵⁰.

1.3. DIŞ BORÇ KAVRAMI

Dış borçların genellikle gelişmiş ülkeler ve / veya uluslararası mali kuruluşlar tarafından az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere verildiği bilinmektedir. Bu

⁴⁷ Açıba, s. 41.

⁴⁸ Seyidoğlu, s. 761.

⁴⁹ Douglas Hedley, David Peacock, “Food for Peace, PL: 480 and American Agriculture”, **Agricultural Economics Report**, Report No: 156, Department of Agricultural Economics Michigan State University East Lansing, February-1970, p. 8.

⁵⁰ Seyidoğlu, s. 762.

kapsamda gelişmiş ülkelerden ya da uluslararası mali kuruluşlardan alınan dış borçların hangi amaca yönelik kullanıldığı ülke ekonomileri açısından önemli bir konudur. Bu nedenle tanım ve türlerinin bilinmesi önem arz etmektedir.

1.3.1. Dış Borç Tanımı

Dış borç kavramından önce borç kavramını ele aldığımızda söz konusu kavram, kelime anlamıyla “geri verilmek üzere alınan veya ödenmesi gerekli olan para veya başka bir değerdir.” şeklinde ifade edilmektedir⁵¹. Borç, maliye bilimi açısından ele alındığında ise “devletin en önemli gelir kaynağı olan verginin alternatifi olarak kabul edilmektedir.” Devletin vergi yerine borçlanmaya başvurması, gelecekte elde edilecek olan vergi gelirlerinin bugünden kullanımı anlamına gelmektedir⁵².

En genel anlamıyla borç kavramı, “bir kişi ya da kuruluşun yani borçlu olan tarafın, borcu veren yani alacaklı olan diğer tarafa karşı yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülük⁵³” olarak ifade edilmektedir. Söz konusu yükümlülük, borçlu ve alacaklı olan iki taraf arasında önceden belirlenmiş bir takım şartlar altında alınmış olan bir miktar paranın, anapara ve faiz gibi ödentilerle birlikte geri verilmesi şartıyla⁵⁴ bir kişiden, ülke içinden, yabancı ülkelerden ve uluslararası kuruluşlardan alınan kaynakları ifade etmektedir⁵⁵.

Borç kelimesinden türetilen borçlanma kavramı ise “belli bir süre sonra ödenmek üzere para ya da benzeri değerli şeylerin ödünç alınması⁵⁶” anlamına gelmektedir. Borçlanma, yakın zamana kadar, devletin büyük yatırımlar ve savaşlar gibi olağanüstü durumlarda başvurabileceği kaynak sağlama biçimi olarak kabul edilmekteydi. Ancak günümüzde, tüm kamu giderlerinin finansmanında kullanılır hale geldiği için “normal bir kamu geliri”ne dönüşmüştür⁵⁷.

⁵¹ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (TDK), **Basın Bülteni**, < www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b661e39860608.07061342 > (19.02.2018).

⁵² İnce, 2001, s. 12.

⁵³ Meriç, s. 1.

⁵⁴ Metin Erdem, **Devlet Borçları**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1996, s. 49.

⁵⁵ Begüm Erdil Şahin, “Türkiye’de Dış Borç Sorunu ve Avrupa Borç Krizi’nin Etkileri”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2012, s. 46.

⁵⁶ Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 35.

⁵⁷ Ahmet Erol, **Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’de Devlet Borçları (1981-1990)**, 1992, Ankara, s. 13.

Borçlanma, ülke içi ya da ülke dışı kaynaklardan sağlanabilmektedir. Bu kapsamda ülke dışı kaynaklardan diğer bir deyişle, “*yurt dışındaki kişi ve kuruluşlardan, yurt içinde yerleşik kişi ve kuruluşların çeşitli şekillerde sağlamış oldukları kredilere dış borç*”⁵⁸ adı verilmektedir.

En genel anlamıyla dış borç tanımı, 1984 yılında Dünya Bankası, Uluslararası Ödemeler Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü vb. kuruluşların dış borç verilerinin standart hale getirilmesi amacıyla oluşturdukları çalışma grubunda yapılmıştır⁵⁹. 1988 yılında söz konusu çalışma grubunun yapmış olduğu dış borç tanımı şöyledir⁶⁰;

“Bir ülkenin belirli bir zaman dilimi içindeki gayrisafi yurt dışı borçları, o ülkede yerleşik olmayan kişilerden bir sözleşmeye dayanarak sağlanmış olan kısa, orta ve uzun vadeli yükümlülüklerin toplamıdır.”

Rosentein Rodan tarafından 1962 yılında yapılan ampirik bir çalışma ile ekonomi literatürüne kazandırılan dış borçlanma⁶¹ kavramına ilişkin literatür incelendiğinde, dış borca dair diğer kaynaklarda da çeşitli tanımlar mevcuttur. Söz konusu tanımlardan birkaçını örnek verecek olursak;

Adıyaman (2006)’a göre dış borçlanma, “*bir devletin ya da devlet kuruluşunun ülke dışı kaynaklardan kredi sağlaması*”⁶² anlamına gelmektedir. Zerenler (2003)’e göre, devletin borçlanma aşamasında sağlamış olduğu kaynağın dış borç olarak nitelendirilmesi için bir takım kriterleri taşıyor olması gerekmektedir. Söz konusu kriterler “*borcun temin edildiği piyasanın uyruğu*”, “*borcun sağlandığı kişilerin uyruğu*” ve “*borç olarak alınan paranın niteliği*” olarak ifade edilmektedir. Eğer bir devlet, ülke sınırı dışındaki kaynaklardan borçlanmışsa, borç alan devletin karşısındaki alacaklı durumunda olan kişilerin yabancı bir devlet uyruğunda olmaları ya da alacaklı kişiyle yabancı para birimi üzerinden işlem yapılmış olmaları ve vade sonunda anapara ve faiz ödemelerinin yine yabancı para cinsiyle yapılmasına yönelik

⁵⁸ Tülay Evgin, “Dış Borçlanma ve Dış Borçlarımızda Yapılan Düzenlemeler”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 23, 1996, s. 15.

⁵⁹ Thomas M. Klein, “External Debt Management An Introduction”, **World Bank Technical Paper**, Number: 245, 1994, p. 56.

⁶⁰ OECD, **External Debt: Definition, Coverage and Methodology**, A Report by an International Working Group on External Debt Statistics of: The World Bank International Monetary Fund Bank for International Settlements Organisation for Economic Co-operation and Development”, Paris: The World Bank, Washington, 1988, p. 19.

⁶¹ Murat Şeker, “Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri”, **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2006, s. 75.

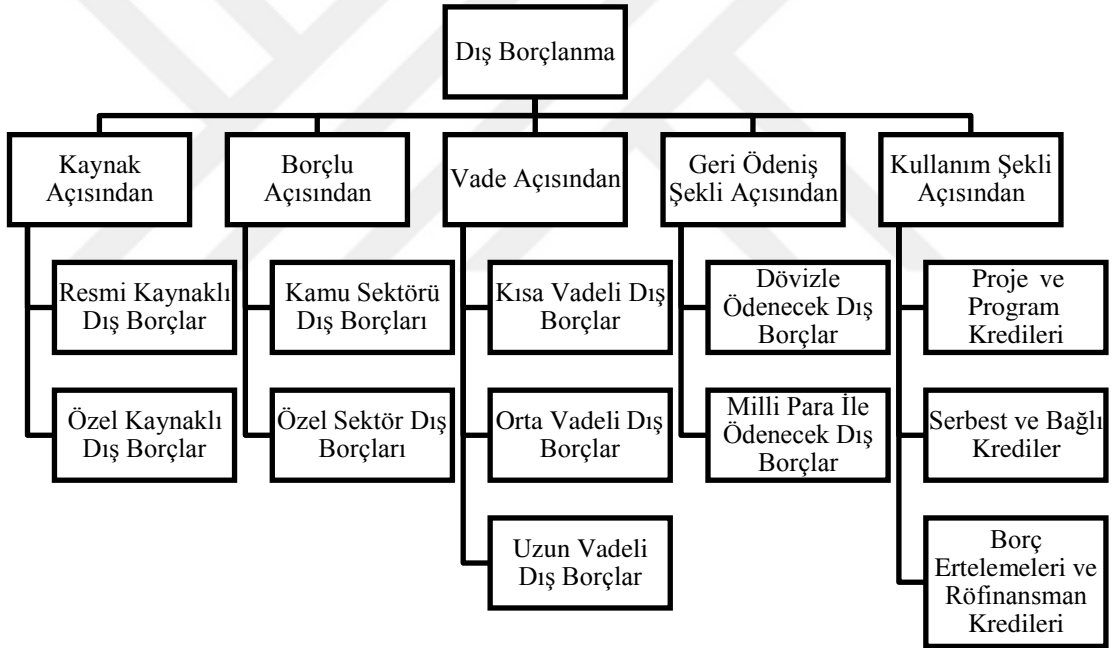
⁶² Ahmet Turan Adıyaman, “Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 62, 2006, s. 22.

bir anlaşmaya varılmış olması gerekmektedir. Ayrıca borçlanma aşamasında söz konusu kriterlerden herhangi birinin varlığı, devletin dış borçlanmaya başvurduğu anlamına gelmektedir⁶³.

Karakteristik özellikleri bakımından dış borçlar, ülke ekonomisinde, alındıkları zaman “gelir artırıcı” ya da geri ödemeleri sırasında “gelir azaltıcı” etki meydana getiren⁶⁴ ve genellikle gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere “sermaye aktarımı” şeklinde gerçekleşen bir niteliğe sahiptir⁶⁵.

1.3.2. Dış Borçlanma Türleri

Literatürde genellikle dış borçlar, borcun alındığı kaynağa göre, borçlulara göre, borcun kullanım şekline göre, vadelerine göre ve geri ödeniş şekillerine göre olmak üzere beş grup halinde sınıflandırılmaktadır.

Kaynak: Literatürden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil-1: Dış Borçlanma Türleri

⁶³ Muammer Zerenler, “Devletin Dış Borçlanmasının Türkiye Üzerine Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 5, 2003, ss. 193-194.

⁶⁴ Meriç, s. 79.

⁶⁵ Şeker, s. 75.

1.3.2.1. Kaynaklarına Göre Dış Borçlar

Dış borçlar, alındıkları kaynaklara göre “*resmi kaynaklı dış borçlar*” ve “*özel kaynaklı dış borçlar*” şeklinde iki gruba ayrılmaktadır.

1.3.2.1.1. Resmi Kaynaklı Dış Borçlar

Resmi kaynaklı dış borçlar, “*iki yanlı krediler*” ve “*çok yanlı krediler*” olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. İki yanlı kredilerde iki ülke aralarında bir yardım anlaşması yapmakta ve söz konusu anlaşma çerçevesinde yardım yapan ve yardım alan taraflar arasında yardımın miktarı, vadesi, faiz ve diğer koşulları belirlenmektedir. Literatürde “*devletlerarası dış borçlanma*” olarak kabul gören söz konusu tanıma göre, bu tür borçlanmalar daha çok yardım niteliği taşımaktadır⁶⁶. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaştan etkilenen ekonomilerin yeniden kalkınmalarının sağlanması ve savaş sonrası yaşanan krizlerin neden olduğu olumsuz etkilerin en aza indirilebilmesi amacıyla Uluslararası Para Fonu (Uluslararası Para Fonu - IMF), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Economic Cooperation and Development Organization - OECD), Dünya Bankası (World Bank - WB), Uluslararası Finansman Kurumu (International Finance Corporation - IFC), Uluslararası Kalkınma Birliği (International Development Association - IDA), Avrupa Yatırım Bankası (European Investment Bank - EIB), İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank - IDB) vb. uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlar oluşturulmuş ve söz konusu kuruluşların tesisi ile birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Yaşanan gelişmelerin sonucunda devletten devlete yapılan yardımların yerine, daha çok uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlar aracılığıyla dış borç verilmeye başlanmıştır⁶⁷.

Diğer yandan, kalkınma amacıyla kurulan başta Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası olmak üzere çeşitli uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlardan alınan kredilere “*çok yanlı krediler*” adı verilmektedir. Literatürde “*uluslararası kuruluşlardan sağlanan borçlanmalar*” olarak kabul gören söz konusu tanıma göre

⁶⁶ Jale Kozalı, **Dış Borç Sorunu ve Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s. 12.

⁶⁷ Ahmet Cemil Ceyhan, **Türkiye’de Dış Borç Sorunu ve Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2010, s. 20.

bu tür borçlanmalar, devletlerin birbirlerine doğrudan yardım sağlamaları yerine, bu durumun uluslararası kuruluşlar aracılığıyla yapılmasını öngörmektedir⁶⁸.

1.3.2.1.2. Özel Kaynaklı Dış Borçlar

Günümüzde yabancı kurum, kuruluş veya kişilerden sağlanan özel kaynaklı dış kaynaklar önemli ve dikkate değer boyutlara ulaşmıştır. Bu şekilde elde edilecek olan fonlar, genellikle *“ticari banka kredileri, uluslararası tahvil ihracı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları”* şeklinde gerçekleşmektedir⁶⁹.

Ülke ekonomisi açısından özel kaynaklı dış borçlanmaların, ekonomik açıdan zor bir döneme girildiği noktada aniden kesilme riski barındırması, borçlanan ülke açısından önemli bir risk unsuru taşımaktadır⁷⁰.

1.3.2.2. Borçlulara Göre Dış Borçlar

Dış borçları, borcu alan kuruluşa göre *“kamu sektörü dış borçları”* ve *“özel sektör dış borçları”* şeklinde incelemek mümkündür.

1.3.2.2.1. Kamu Sektörü Dış Borçları

Kamu dış borçları, kamu kesiminin ülke dışından almış olduğu borçları ifade etmektedir. Söz konusu borçların içinde *“hazine borçları”* ve *“merkez bankasının borçları”* yer almaktadır. Ancak bu borçlara istinaden *“KİT”* ve *“Fonların borçları”* da yer almaktadır. Kamu sektörü dış borçların geri ödenmesi söz konusu olduğunda devlet, sahip olduğu *“para basma ve vergilendirme yetkisi”* sayesinde borçların ödenmesinde belli bir noktaya kadar kolaylık sağlamaktadır⁷¹.

Diğer yandan, Hazine'nin, yabancı piyasalardan uzun vadede borçlanabilmek amacıyla euro ve dolar cinsinden çıkarmış olduğu Eurobond veya Eurotahviller kamu sektörü açısından önemli bir dış borçlanma aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁶⁸ Kozalı, s. 12.

⁶⁹ Meriç, s. 83.

⁷⁰ Mehmet Selik, “İktisadi Gelişme-Sermaye İhtiyacı ve Yabancı Sermaye”, **Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi**, Cilt: 16, Sayı:4, 1961, s. 24.

⁷¹ İnce, 2001, s. 156.

Örneğin, Türkiye'nin, Londra'da ABD doları bazında ihraç etmiş olduğu tahviller “Eurobond” tanımı kapsamında değerlendirilmektedir⁷².

1.3.2.2.2. Özel Sektör Dış Borçları

Geçmişten günümüze değişen ve gelişen ekonomik şartlara bağlı olarak özel kesimin borçlanma imkanının önünü açılmıştır. Özel kesim genellikle yabancı ticari bankalardan ve belirli finans kuruluşlarından borçlanmaktadır. Söz konusu borçların, ödenmesi aşamasında ise özel kesim, kamu sektörü gibi bir takım avantajlara – vergilendirme ve para basma- sahip olmadığı için mali kaynaklarına başvurmak zorunda kalmaktadır. Bu açıdan alınmış olan dış borçların yatırım alanlarında kullanılmış olması ve borçların geri ödenmesi sırasında kendi kendilerini telafi edici nitelikte olmaları önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır⁷³.

Özel sektör dış borçları kapsamında “sendikasyon kredileri” ele alındığında, söz konusu krediler, birden fazla borç veren kuruluşun bir araya gelerek benzer hüküm ve koşullarla, ortak belgelere dayanarak ve ortak bir banka aracılığıyla fon talep edene sağlanan krediler⁷⁴ anlamına gelmektedir.

1.3.2.3. Vadelerine Göre Dış Borçlar

Ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda almış oldukları dış borçlar, vadeleri bakımından farklılık göstermektedir. Söz konusu fark, alınmış olan borçların geri ödenme sürelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak alınmış olan kısa vadeli dış borç vadelerinin dönem içerisinde uzatılabilme imkanından dolayı, vadeleri bakımından dış borçlarda hangi borçların kısa vadeli, hangilerinin uzun vadeli olduğu yönünde kesin bir ayrıma gidilmesi oldukça zordur⁷⁵.

Genel olarak, bir yıla kadar vadeli olarak gerçekleştirilen borçlanmalar, “kısa vadeli borçlar” olarak nitelendirilmektedir. Kısa vadeli borçlara daha çok kaynak sıkıntısı çekildiği dönemlerde başvurulduğu söylenebilir. Hazine bonosu, kısa vadeli

⁷² TSPAKB (Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği), “Eurobond Piyasaları”, **Gündem**, Sayı: 20, 2004, s. 7.

⁷³ İnce, 2001, s. 156.

⁷⁴ Şakir Sakarya, Hasan Sezgin, “Sendikasyon Kredisi Kullanımının Bankaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Olay Çalışması Yöntemiyle BİST’de Bir Uygulama”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 92, 2015, s. 6.

⁷⁵ Evcan Uzunlar, “Uzun Vadeli Borçlanma”, **Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 3-4, Erzurum, 1994, s. 57.

borçlanma araçlarına örnektir. Diğer yandan, vadeleri 1-5 yıl arasında olan borçlar “orta vadeli”, geri ödenme süresi 5 yıldan daha fazla olan borçlar ise “uzun vadeli borçlar” olarak ifade edilmektedir. Banka kredileri, tahvil borçları, ipotekli borçlar, taksite bağlanmış gümrük vergileri uzun vadeli borçlanma araçlarına örnektir⁷⁶.

Devletin dış borçlanma sürecinde vade sürelerine yönelik yapılan söz konusu sınıflandırma, devletin iç borçlanma sürecinde de geçerlidir.

Genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dış finansman sıkıntısı içinde oldukları göz önünde tutulduğunda, alınmış olan dış borçların vadesi önemli bir konudur. Çünkü az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler genellikle kaynak yetersizliklerini gidermek ve ekonomik kalkınma finansmanlarını sağlamak amacıyla dış borçlanmaya başvurmaktadır. Bu nedenle dış borçlanmada genellikle uzun vadeli dış krediler tercih edilmektedir. Çünkü kalkınma finansmanı amacıyla kısa vadeli dış borç tercih edildiğinde, alınan dış borcun ödenme vadesi geldiğinde, söz konusu ülkenin borcunu ödeme zorluğu ile karşı karşıya kalması muhtemeldir⁷⁷.

1.3.2.4. Geri Ödeniş Şekline Göre Dış Borçlar

Geri ödenme şekline göre dış borçlar, “döviz ile ödenecek dış borçlar” ve “milli para ile ödenecek dış borçlar” şeklinde iki gruba ayrılmaktadır.

Borç veren ülkeler, çoğunlukla verdikleri dış kredilerin dövizle ödenmesini istemektedir. Dış borçların milli para ile ödenmesi ise devlet borçlanmalarında pek rastlanmayan bir durumdur⁷⁸.

⁷⁶ Semih Bilge, “Devlet Borçlarının Sınıflandırılması”, **Devlet Borçları**, (Ed. Fazıl Tekin, Şebnem Tosunoğlu), 1. Baskı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2571, Eskişehir, Haziran-2012, s. 39.

⁷⁷ Aytaç Eker, Metin Meriç, **Devlet Borçları (Kamu Kredisi)**, 4. Baskı, Ankara, 2005, ss. 96-97.

⁷⁸ Eker, Meriç, ss. 98-99.

1.3.2.5. Kullanım Şekline Göre Dış Borçlar

Kullanım şekline göre dış borçlar⁷⁹, “*proje ve program kredileri*”, “*serbest ve bağlı krediler*”, “*borç erteleme ve röfinansman kredileri*” olarak üç başlık altında incelenmektedir.

1.3.2.5.1. Proje ve Program Kredileri

Uluslararası kuruluşlar ya da devletler tarafından verilen krediler, kullanım yerleri açısından ikili bir sınıflandırma yapılarak proje ve program kredileri şeklinde ele alınmaktadır.

Proje kredileri, “*gelişmekte olan ülkelerin kalkınma planlarında yer alan yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi amacıyla diğer ülke ya da uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan kredilerdir.*” Proje kredisi talebinde bulunan ülke, öncelikle kalkınma amacıyla gerekli gördüğü ve gerçekleştirmek istediği yatırımlarla ilgili kredi verecek olan ülke ya da kuruluşa ayrıntılı bir plan ve konuyla ilgili rapor sunmak zorundadır. Kredi verecek olan taraf, sunulan planı ya da ilgili raporu uygun gördüğü takdirde, kredi talep eden ülkeye “*proje kredisi*” açmaktadır. Proje kredileri genellikle bağlı krediler sınıfında değerlendirildiğinden krediyi veren ülke ya da kuruluşlar, vermiş oldukları kredilerin hangi alanlarda kullanıldığını kontrol etme olanağına sahip olmaktadırlar⁸⁰. Bu durumda ise kredi veren tarafın, kullanan taraf üzerinde bir söz hakkı olduğu söylenebilir.

Program kredileri, “*kredi talep eden ülkenin kalkınma programları için gerekli olan hammadde ve yedek parça vb. ithalat girdilerinin finansman açıklarını gidermek üzere verilen kredilerdir.*” Bu tür krediler, genellikle ülkeye veya maddeye bağlı olabileceği gibi “*serbest krediler*” sınıfında da yer alabilmektedir. İlgili ülke tarafından kullanılan program kredisinin mala veya ülkeye bağlı olması durumunda

⁷⁹ Literatürde yer alan kullanım şekli açısından dış kaynaklar kimi kaynaklarda dış yardımlar kimi kaynaklarda ise dış borçlar kapsamında incelenmektedir. Söz konusu dış kaynaklar, dış yardımlar perspektifinden ele alındığında tıpkı dış borçlarda olduğu gibi kaynak talebinde bulunan ülkelere verilmekte ve karşılığında yardımı veren ülkenin çıkarına hizmet edecek şartlar konulmaktadır. Söz konusu durumun dış borçlardan farkı ise sağlanan kaynağın özü itibarıyla “*yardım*” olması ve herhangi bir geri ödeme şartı içermemesidir. (Daha detaylı bilgi için bkz. Milad Zarin-Nejadan, Bernur Açıkgöz, “The Impact of Official Development Assistance on Donor Country Exports: Some Empirical Evidence for Switzerland”, İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı Tarafından Finanse Edilen Yayınlanmamış Araştırma Projesi, 2011).

⁸⁰ Erdem, s. 60.

kredi veren ülkenin söz konusu krediyi kendi çıkarı doğrultusunda üretim ve ihracatın geliştirilmesinde bir araç olarak kullanabilmesi muhtemeldir. Söz konusu krediler, genellikle ilgili ülke tarafından verildikleri yıllar itibariyle kullanılmakta ancak kullanılmayan kısımlarının da gelecek yıllarda kullanılması mümkündür⁸¹.

Program ve proje kredileri arasında ekonomik açıdan önemli bir farklılık bulunmamaktadır. Alınmış olan her iki kredi de akıllı bir şekilde kullanılabileceği gibi israf da edilebilmektedir. Politik açıdan ise bu iki kredi arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Söz konusu fark, program kredilerinin her yıl veya yıl içinde tekrarlanan görüşmelere ve kararlara bağlı bir uygulama olduğundandır. Program kredileri sayesinde alacaklı ülke, kısa vadede borçlu ülkenin konjonktürel durumunu izleyebilmekte ve söz konusu ülkenin durumuna müdahalelerde bulunabilmektedir⁸².

1.3.2.5.2. Serbest ve Bağlı Krediler

Gelişmekte olan ülkelere sağlanan kredilerin, kredi açan ülkeler tarafından - kendi mallarının satın alınması gibi- belirli bir takım şartlar eşliğinde kullanılması, söz konusu kredilerin “*bağlı krediler*” olduğu anlamına gelmekteyken, herhangi bir şart taşımayan kredilere ise “*serbest krediler*” adı verilmektedir. Kredi açan ülke, vermiş olduğu kredileri kendi piyasasındaki ihraç mallarına bağlayarak, ekonomik dengesinin sağlanmasını ve korunmasını amaçlamakta ve her yeni üretilen ürün için yeni bir dış pazar elde etme imkanına sahip olmaktadır. Bu sayede kredi açan ülkeler, kredi talebinde bulunan gelişmekte olan ülkeleri kendilerine bağımlı hale getirdikleri söylenebilir⁸³. Bu şekilde ülkeler, bağlı krediler aracılığıyla vermiş oldukları kredileri kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde bir baskı ve güç aracı olarak kullandıkları düşünülebilir.

Kredi açan ülkeler, bağlı krediler aracılığıyla çeşitli avantajlar elde ederken, söz konusu durum gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü kredi talebinde bulunan ülkeler, diğer ülkelerden daha ucuza bulabileceği malları, kredi açan ülkeden genellikle daha pahalıya satın almak

⁸¹ Tekin, ss. 65-66.

⁸² Tekin, ss. 69-70.

⁸³ Seyidoğlu, s. 760.

zorunda bırakılmaktadırlar. Söz konusu durum kredi açan ülkenin ihracatçılarına sağlamış olduğu bir “*sübvansiyon*” niteliği kazanmasına neden olmaktadır⁸⁴.

Gelişmekte olan ülkelere verilen kredilerin herhangi bir koşula bağlanmamış olması ise borçlanan ülkenin almış olduğu krediyi istediği şekilde ve istediği ülkeden mal satın alabilme özgürlüğüne sahip olması anlamına gelmektedir. Ancak bu tür krediler, bağlı kredilere kıyasla daha az verilmektedir. Çünkü söz konusu kredi türünde borçlanan ülke, kalkınma amacıyla hareket ettiği için uluslararası piyasada kendisine en uygun ve en ucuz şekilde kredi bulma arayışına girilmektedir. Söz konusu durumda avantaj -serbest krediler söz konusu olduğunda-, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu için gelişmiş ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda genellikle bu tür kredileri bağlı kredilerin aksine daha az vermektedirler.⁸⁵

1.3.2.5.3. Borç Ertelemeleri ve Röfinansman Kredileri

Borç erteleme ve röfinansman kredileri benzer anlam ifade edebilmektedir. Ancak aralarındaki temel fark, ödemenin gerçekleşip / gerçekleşmeme durumudur. Borç ertelemesinde, vadesi sona eren borç, karşılıklı bir anlaşma ile ödenmeyerek ileri ki bir tarihe bırakılırken, röfinansman işleminde süresi gelen ve ödenmesi gereken borç yeni bir finansman kaynağı ile ödenmekte ve bu yeni finansman da “*yeni bir borç*” sayılmaktadır. Söz konusu, iki kredi türünde şekil açısından küçük bir ayrım olduğunu ifade etmektedir⁸⁶.

Borç ertelemesi ve röfinansman kredilerinin alacaklı ülkeler tarafından kabul edilmesinin temel nedeni, söz konusu ülkelerin, borçlu olan ülkeye yeni bazı koşullar ileri sürme hakkına sahip olmaları ve bu durumu kendi avantajlarına çevirmeleri olduğu söylenebilir. Bu bağlamda borç ertelemeleri ve / veya röfinansman kredileri aracılığıyla iki ülke arasındaki ilişkinin sürekliliği korunmuş olmaktadır. Bu sayede alacaklı ülkelerin, krediyi kullanan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin içinde bulunduğu durumu kendi çıkarları doğrultusunda avantaja çevirmeleri ve söz konusu kredileri bir baskı aracı olarak kullanma imkanına erişmeleri muhtemeldir⁸⁷.

⁸⁴ Erdem, s.62.

⁸⁵ Açıba, ss. 35-36.

⁸⁶ İnce, 2001, s. 163.

⁸⁷ Açıba, s. 38.

1.4. DIŞ YARDIM – DIŞ BORÇ ANLAM KARMAŞASI

Dış yardım ve dış borçların her ikisinde ülke dışından, ülke içine bir kaynak aktarımı gerçekleşmesinden, söz konusu kavramların birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılması oldukça zordur. Uygulamada “*dış yardım*”, “*dış borçlanma*”, “*dış finansman*” ve “*dış kaynak*” kavramları aynı anlamda kullanılmaktadır⁸⁸.

Dış yardım ve dış borç kavramlarının arasındaki en temel fark, “*temin edildiği yerler*” ve “*ödeme koşulları*”dır. Bir ülke dış borçlanma yoluna başvurduğu zaman elde etmiş olduğu dış kaynağı, vade sonu geldiğinde mutlaka geri ödemek zorundadır. Ancak söz konusu durum, dış yardımlar için her zaman geçerli değildir. Çünkü dış yardımlar, “*kredi – borç*” şeklinde verilebileceği gibi, “*hibe*” şeklinde de verilmektedir. Dış yardımlar, hibe şeklinde verildiğinde herhangi bir geri ödeme zorunluluğu taşımamaktadır. Diğer önemli ayrım ise, dış borçların “*ülkeler, resmi kuruluşlar ve özel piyasalardan*” sağlanması, dış yardımların ise yalnızca “*ülkeler veya resmi kuruluşlardan*” sağlanmasıdır.⁸⁹

Günümüzde dış yardımlar genellikle dış krediler şeklinde verilmektedir. Bu nedenle her dış borç, bir dış yardım olarak kabul edilebilmektedir. Ancak söz konusu görüş, daha çok gelişmekte olan ülkelere dış kredi açan gelişmiş ülkeler tarafından benimsenmektedir. Dış yardım ve dış borç kavramlarına yönelik literatürde birçok görüşe yer verilmiş olsa dahi söz konusu iki kavram ne birbirlerinden net olarak ayrılmakta, ne de birbirleriyle tam olarak aynı anlamda kullanılmaktadır⁹⁰.

Gelişmiş ülkelere verilen yardımlar, geri ödemesiz diğer bir deyişle, bağış şeklinde olduğu zaman uluslararası sistemde mali anlamda bir transfer gerçekleşmektedir. Ancak yapılan yardımlar, kredi şeklinde verildiğinde devletler arasında bir borçlanma sürecinin başladığı anlamına gelmektedir⁹¹. Buradan hareketle, dış yardımların kredi şeklinde alındığı zaman, dış yardım alan ülkelerin, ekonomik gelişimleri ve kalkınma süreçlerinin nasıl ve ne yönde etkilendiği önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı araştırmacılara göre kalkınma amaçlı verilen dış yardımlar, yardımı veren ülke ile yardımı alan ülke arasında bir

⁸⁸ Meriç, s. 79.

⁸⁹ Ayten Olcar, **Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri**, T.C. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2013, s. 6.

⁹⁰ İnce, 2001, s. 135.

⁹¹ Necati Aydın, **Türkiye’nin Dış Borç Sorunu (1984-1995)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996, s. 4 'dan aktaran Olcar, s. 7.

bağımlılık ilişkisine neden olmaktadır⁹². Söz konusu durumun sebebi, dış yardımların günümüzde “yardım” anlamından çıkarak, daha çok “kredi - borç” şeklinde veriliyor olmasında aranmalıdır. Çünkü yardım kavramından, bir karşılık ve alınmış olan dış finansmanın geri ödenme durumunun söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle dış yardımların anlam itibariyle bağış ya da çok düşük faiz oranlarına sahip kredi niteliği taşıması beklenirken, günümüzde dış yardım, hükümetlerin ya da uluslararası kuruluşların başka bir devlete vermiş oldukları kredi anlamına geldiği görülmektedir. Söz konusu durumun, dış yardımların bir dış politika aracı olarak kullanılmasında etkili olduğu söylenebilir.

Dış yardımların dış politika aracı olarak kullanılması, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra⁹³ ortaya çıkan bir durumdur. Bu bağlamda ABD tarafından Sovyetler Birliği’ne karşı, Avrupa’nın değişik ülkelerine yapılan askeri ve ekonomik yardımlar ile Sovyetler Birliği tarafından Mısır ve Hindistan’a yapılan dış yardımlar örnek teşkil etmektedir⁹⁴.

Eskiden savaşlar diğer bir deyişle, askeri güç bir dış politika aracı olarak kullanılmaktayken, günümüzde devletlerarası ekonomik çıkarların ön plana çıkmasıyla birlikte savaşlar gittikçe kullanışsız bir araç konumuna düşmüştür. Söz konusu durum güçlü olan bir devletin, askeri güç kullanmadan da karşı tarafa kendi isteklerini yaptırabilecek düzeye erişmesinde etkili olmuştur. Silahlı müdahalelerin yerini, ekonomik müdahalelerin aldığı günümüz dünyasında, dış yardım ve borçlar önemli birer ekonomik müdahale aracı olarak kabul görmektedir⁹⁵.

⁹² Erdal Arslan ve Kerem Kiper, “Dış Yardım Nedir ? ve Niçin Yapılır ?”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Sayı: 34, 2015, s. 10.

⁹³ Özgür Üçkuş ve Bilal Kendirci, “Teoriden Uygulamaya Dış Yardım”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:86, Temmuz - Eylül 2012, s. 60.

⁹⁴ Nur Üstündağ, “Dış Yardım (Foreing Aid)”, 14.07.2014, **Basın Bülteni**, <www.tuicakademi.org/dis-yarim-foreign-aid> (21.02.2018).

⁹⁵ Abdülkadir Baharçipek, “Bir Dış Politika Aracı Olarak Savaş”, **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 14, Sayı:1, 2000, s. 276.

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİDAR ARACI OLARAK DIŞ YARDIMLAR VE DIŞ BORÇLAR

Dış yardım ve dış borçların günümüz dünyasında bir iktidar aracı olarak kullanılması geliştirmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarından kaynaklanmaktadır. Geliştirmekte olan ülkeler, genellikle iç kaynaklarının yetersiz kaldığı durumlarda dış borçlanmaya başvurmaktadır. Diğer yandan, dış yardım ve dış borç veren tarafların da geliştirmekte olan ülkelere vermiş oldukları dış kaynaklar karşılığında, söz konusu ülkelere bir takım isteklerde bulundukları bilinen bir gerçektir.

2.1. DIŞ YARDIM / BORÇ – KREDİ İLİŞKİSİNDE TARAFLAR

Önceleri yalnızca devletler arasında gerçekleşen yardım / borç - kredi ilişkisi, uluslararası mali kuruluşların da kurulmasıyla birlikte söz konusu kuruluşlarında dahil olduğu bir iktidar / güç mücadelesine dönüşmüştür.

2.1.1. Yardım - Borç Alan Ülkeler

Ekonomileri gelişmemiş olan ülkeler, dış kaynağa bağımlı olarak sanayileşme ve kalkınma çabaları içinde hareket etmekte ve kendilerine kıyasla daha gelişmiş olan ülkelere ya da uluslararası mali kuruluşlardan yardım / borç - kredi talebinde bulunmaktadır.

Ekonomileri gelişmemiş olan ülkelerin; “GSMH’ları düşük”, “gelir dağılımları dengesiz”, “tüketim harcamaları yüksek”, “tasarruf ve yatırım oranları yetersiz”, “doğum oranları yüksek”, “okur - yazar oranları düşük” ve “eğitim düzeyleri yetersiz”dir. Söz konusu yetersizliklerinin bilincinde olan, bu nedenle uzun vadeli planlar yapan ve sorunların çözüme kavuşturulması için harekete geçen ülkelere “geliştirmekte olan ülkeler” adı verilmektedir. Geliştirmekte olan ülkelerin sorunları şu şekilde ifade edilmektedir:

- Teknolojik gelişmede dışa bağımlılık,
- Yüksek cari açık,
- Hızlı nüfus artışı,
- Enflasyon,
- Düşük sermaye birikimi,

- Düşük tasarruf oranı,
- Gelir dağılımı eşitsizliği.

Tablo-4: Gelişmekte Olan Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ülkeler (2018)

Rusya
Gelişen ve Gelişen Asya
➤ Çin ➤ Hindistan ➤ ASEAN
Gelişen ve Gelişen Avrupa
➤ Latin Amerika ve Karayipler ➤ Brezilya ➤ Meksika
Orta Doğu, Kuzey Afrika, Afganistan ve Pakistan
➤ Suudi Arabistan
Sahra Altı Afrika
➤ Nijerya ➤ Güney Afrika

Kaynak: International Monetary Fund, “World Economic and Financial Surveys”, **World Economic Outlook**, Cyclical Upswing, Structural Change, April 2018, p. 15.

Ekonomileri bir takım sorunlar sonucu çıkmaza giren gelişmekte olan ülkeler, kendilerinden daha gelişmiş ekonomiye sahip ülkelere ya da uluslararası mali kuruluşlardan kaynak talebinde bulunmaktadır.

Günümüz ekonomileri bilgiye dayanmakta; bilgi ise “*eğitim*”, “*Ar-Ge*” ve “*inovasyon*” süreçlerine bağlı olarak şekillenmektedir⁹⁶. Gelişmekte olan ülkeler açısından söz konusu süreçler ise dış kaynaklar aracılığıyla desteklenmektedir.

2.1.2. Yardım - Kredi Veren Ülkeler

Ekonomileri gelişmiş olan ülkelerin, üretimleri ve tüketimleri sonucu arta kalan kaynakları, belirli bir takım amaçlara yönelik diğer ülkelere kullandıkları bilinmektedir. Bu açıdan söz konusu ülkelerin bir tanımı yapıldığında; “*ellerindeki muazzam bilimsel ve teknik kaynakların beslediği yeni ve daha ileri teknolojilerle sürekli ilerleme ve ekonomik büyüme sağlayan ve bu seviyeyi sürekli korumayı başaran ülkeler*⁹⁷” olarak ifade edilebilir.

⁹⁶ Sibel Aybarç, Sibel Selim, “Seçilmiş OECD Ülkelerinde Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Kamu Harcamalarının Karşılaştırmalı Etkinlik Analizi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt: 12 Sayı: 2, 2017, s. 2.

⁹⁷ TMMOB, “Gelişmekte Olan Ülkelerin Tanımı”, **1993 Sanayi Kongresi Bildiriler Kitabı**, Cilt: 1, Yayın No: 160, Ankara, 1993, s. 332’den aktaran Hüseyin Dalğar, Adnan Kalkan, Yusuf Kalkan, “Ekonomik Krizlerin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki İşletmelerin Finansal Yapılarına

Tablo- 5: En Gelişmiş Yedi Ekonomi (2018)

Gelişmiş Ekonomiler
Amerika Birleşik Devletleri
Euro Alanı ➤ Almanya ➤ Fransa ➤ İtalya ➤ İspanya
Japonya
İngiltere
Kanada

Kaynak: IMF, *World Economic Outlook*, April 2018, p. 15.

Dünya ekonomilerinin büyüklüğüne yönelik ülke sıralamasında “*Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)*” en önemli kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, GSYH sıralamasında Dünya’nın en büyük ekonomisi konumundadır⁹⁸.

2.1.3. Yardım - Kredi Veren Uluslararası Kuruluşlar

İkinci Dünya Savaşı ardından yaşanan gelişmeler sonucunda uluslararası ilişkiler önem kazanmış ve uluslararası mali kuruluşlar tesis edilmeye başlanmıştır. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın ortalarında kurulduğu görülen söz konusu kuruluşların tarihte bilinen en eski örneği, Yunan şehir devletlerinin bir araya gelerek M.Ö. 478 yılında kurdukları siyasi ve askeri bütünleşme olan “*Delos Birliği*”dir⁹⁹. Günümüzde ise IMF, IBRD vb. gibi çeşitli uluslararası kuruluşlar belirli bir takım amaçlar doğrultusunda hareket etmektedir.

2.1.3.1. Uluslararası Para Fonu

Büyük Dünya Bunalımı’nın ardından 1930’lu yıllarda dünya ekonomisi bir çıkmaza girerek, dünya ticareti ve üretiminde azalma yaşanmıştır. Söz konusu

Etkileri: İngiltere-Türkiye Karşılaştırması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 3, 2012, s. 80.

⁹⁸ Alex Gri, “The World’s 10 Biggest Economies in 2017”, **World Economic Forum**, 09.03.2017, <www.weforum.org/agenda/2017/03/worlds-biggest-economies-in-2017?utm_content=buffera631f&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer> (28.05.2018).

⁹⁹ Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar (İKT206U), Kısa Özet, **Basın Bülteni**, <kolayaof.com/ornek_ozet/%C4%B0KT206U.pdf> (22.04.2018), s. 4.

dönemde yaşanan ekonomik bunalımın etkileri devam ederken ortaya çıkan İkinci Dünya Savaşı ve getirdikleri yeni bir uluslararası para sistemine ihtiyaç olduğu fikrini güçlendirmiştir. Bu bağlamda kurulacak yeni parasal sistem ile “*döviz kurlarında istikrar sağlanması*”, “*dünya ticaretinin serbestleştirilmesi*” ve “*uluslararası rezerv sorununun*” önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Belirlenen amaçlar ışığında önde gelen gelişmiş ülkeler ile 1944 yılında Uluslararası Para Fonu’nun temelleri atılmıştır¹⁰⁰.

Kısaca IMF olarak ifade edilen ve Birleşmiş Milletler’e (BM) bağlı olan¹⁰¹ Uluslararası Para Fonu, parasal konularda küresel işbirliğini artırmak, mali istikrarı sağlamak, uluslararası ticareti kolaylaştırmak, ekonomik büyümeyi desteklemek, yoksulluğu azaltmak için çalışan ve üye devletler tarafından oluşturulan uluslararası bir örgüttür¹⁰². ABD’nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında Temmuz 1944’te gerçekleştirilen BM toplantısı ile kurulan IMF, 1945’te 29 üye devlet tarafından imzalanan anlaşma ile resmîleşmiştir. 1 Mart 1947 tarihinden itibaren ise fiilen faaliyete geçmiştir¹⁰³.

¹⁰⁰ Nazım Öztürk, “IMF’nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 57, Sayı: 4, 2002, s. 97.

¹⁰¹ İnce, 1996, s. 112.

¹⁰² International Monetary Fund, “The IMF at a Glance”, **Basın Bülteni**, 19.04.2018, <www.imf.org/en/About/Factsheets/IMF-at-a-Glance> (27.04.2018).

¹⁰³ IMF’ye Genel Bakış, **Basın Bülteni**, <www.imf.org/external/country/tur/tr/2011/overview.pdf> (27.04.2018).

Tablo-6: IMF'ye Genel Bakış (2018)

Üyelik	189 Ülke
Genel Merkezi	Washington, DC
Yönetim Kurulu	Her biri tek bir ülke veya ülke grubunu temsil eden 24 Müdür
Personel	150 ülkeden yaklaşık 2.700
Kaynakları	Üye Kotaları
Toplam Kota	477 milyar SDR ¹⁰⁴ (692 milyar ABD doları)
Ödünç Alınan Kaynak Zarfı	498 milyar SDR (723 milyar ABD doları)
Mevcut Kredilendirme Düzenlemeleri Kapsamında Taahhüt Edilen Miktarlar	92 milyar SDR (134 milyar ABD doları) olmak üzere 130 milyar SDR (189 milyar ABD doları) olmuştur.
En Büyük Borçlular	Yunanistan, Ukrayna, Pakistan, Mısır
En Büyük İhtiyati Krediler	Meksika, Kolombiya, Fas
Gözetim Konsültasyonları	2014'te 132, 2015'te 124 ve 2016'da 132
Kapasite Geliştirme Harcamaları	IMF'nin toplam bütçesinin dörtte biri boyunca 2016'da 332 milyon ABD doları
Birincil Amaçları	• Uluslararası parasal işbirliğini teşvik etmek; • Uluslararası ticaretin genişlemesini ve dengeli büyümesini kolaylaştırmak; • Değişim istikrarını teşvik etmek; • Çok taraflı bir ödeme sisteminin kurulmasına yardımcı olmak; ve • Ödemeler dengesi zorlukları yaşayan üyelere mevcut gerekli kaynakları (yeterli güvenlik önlemleri ile) sağlamaktır.

Kaynak: International Monetary Fund (IMF).

Uluslararası Para Fonu'nun amaçları genel olarak aşağıdaki gibi sıralanmaktadır¹⁰⁵:

- Uluslararası ticaretin genişlemesini ve dengeli büyümesini kolaylaştırmak,
- Uluslararası parasal işbirliğini teşvik etmek,
- Kambiyo istikrarını sağlamak,
- Çok taraflı bir ödemeler sisteminin kurulmasını sağlamak,
- Üye olan devletlere kredi imkanı tanımak,
- Toplumların düşük gelirli kesimlerinin zarar görmemesi için önlem programları sunmak.

IMF'den kredi başvurusunda bulunan üye devletler, Fon'un bir takım şartlarını yerine getirerek ve ekonomilerinde Fon'un şartları ile paralellik gösteren bir takım düzenlemeleri yaparak ihtiyaçları olan kredileri alma imkanına sahip

¹⁰⁴ SDR, IMF'nin üye ülkelerin mevcut resmi rezervlerine katkıda bulunmak amacıyla 1969 yılında oluşturduğu uluslararası bir rezerv varlığıdır.

¹⁰⁵ Benjamin Sykes, "The International Monetary Fund", **Basın Bülteni**, 16.03.2004, <instruct.uwo.ca/geog/556/IMF.pdf> (28.04.2018), p. 3.

olmaktadırlar¹⁰⁶. Söz konusu durum sonucu IMF'nin, kredi açtığı ülkelere sağladığı parasal imkanlar karşılığında, kredi talebinde bulunan ülkelere, bir takım yapısal düzenlemeler getirdiği ve bu sayede borçlanmalarının devamlılığını sağladığı birçok araştırmacı tarafından ifade edilmektedir.

IMF tarafından üye devletlere genellikle şu faaliyetler sağlanmaktadır¹⁰⁷:

- Hükümetlere ve merkez bankalarına ekonominin gidişatını kontrol altında tutabilmelerine dair tavsiyelerde bulunmak,
- Üye devletlerin ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kaldıkları zaman söz konusu sorunların üstesinden gelinebilmesi için kredi imkanı sunmak,
- Yoksullukla mücadele eden ülkelere imtiyazlı krediler vermek,
- Teknik yardım ve eğitim hizmeti sunmak.

Değişen dünya ve ekonomik şartlar ışığında IMF'nin de zamanla rolü değişim göstermiştir. Özellikle 1973'te sabit döviz kurları sisteminin terk edilmesiyle birlikte Fon, temel niteliğini kaybetmiş¹⁰⁸ ve yeni bir boyut kazanarak “*ödemeler dengesi açığının giderilmesi*”, “*iktisadi politikaları denetlemek*” ve “*teknik yardım ile eğitim hizmeti sunmak*” üzere ilgi odağını geliştirmekte olan ülkelere çevirmiştir¹⁰⁹.

IMF'nin bu sayede az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, “*istikrar ve yapısal uyum programları*” aracılığıyla ekonomilerini etkileyebilme imkanına eriştiği söylenebilir¹¹⁰. Öyle ki 1980 öncesinde kapitalist sistemin devamlılığında devletlerin birbirleri ile ilişkileri önem arz ederken, 1980 sonrasında ise “*çok uluslu şirketler*” ve “*uluslararası örgütler*”, siyasal, ekonomik ve dolayısıyla sosyal yapının düzenleyicisi konumuna gelmişlerdir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin de bu sürece “*yapısal uyum politikaları*” ile eklenmiş olması dikkat çekicidir¹¹¹.

Genel hatlarıyla IMF'nin istikrar programları:

¹⁰⁶ Arif Nemli, “Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Finansman Sorunları”, **IV. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyum Kitabı**, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Çeşme - İzmir, 26 - 28 Mayıs 1988, ss. 46-47.

¹⁰⁷ Uluslararası Para Fonu (IMF), **Basın Bülteni**, 2009, <www.imf.org/external/country/tur/rr/pdf/intro.pdf> (02.05.2018), s. 3.

¹⁰⁸ Hilmar Þór Hilmarsson, “The World Bank and The IMF in a Changed World”, **Management Theory and Practice Synergy in Organizations**, Faculty of Economics and Business Administration, Institute of Business Administration, University of Tartu, Estonia, 2011, p. 54.

¹⁰⁹ M. Hilmi Özkaya, “IMF'nin Değişen Rolü: Bretton Woods'tan Günümüze”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2009, s. 106.

¹¹⁰ Korkut Boratav, “İstikrar ve Yapısal Uyum Politikalarının Bir Bilançosuna Doğru”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 166, 1994, s. 14.

¹¹¹ Gül Kayalıdere, Hatice Şahin, “Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk”, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı: 2, 2014, s. 61.

- Devalüasyon,
- Kamu harcamalarının azaltılması,
- Piyasaların liberalleştirilmesi,
- Gelirlerin azaltılması,

şeklinde gerçekleşirken, yapısal uyum programları ise:

- Ticaretin serbestleştirilmesi ve önündeki engellerin kaldırılması,
- Bankacılık sisteminin serbestleştirilmesi,
- Özelleştirme,
- Vergi reformları,
- Yoksullara yardım programlarının geliştirilmesi¹¹² şeklinde ifade edilmektedir.

2.1.3.2. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası

Dünya Bankası adı ile de bilinen “*Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası*”, IMF ile birlikte kurulmuş ve 25 Haziran 1946 yılında faaliyete geçmiştir. Dünya Bankası’na üye olan ülkeler aynı zamanda IMF’nin de üyesi kabul edilirken, ülkenin IMF üyeliği sona erdiğinde de banka üyeliği sona ermektedir¹¹³.

Dünya Bankası denince Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)’nin ilk akla gelmesinin yanı sıra, söz konusu kuruluş, “*Uluslararası Kalkınma Birliği (International Development Association - IDA)*”, “*Uluslararası Finans Kurumu (International Finance Corporation - IFC)*”, “*Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA)*”, “*Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (International Investment Dispute Resolution Center - ICSID)*” olmak üzere beş kuruluşan oluşmaktadır.

¹¹²Seyhan Erdoğan, “Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar ve Yapısal Uyum Programları ve Uluslararası Çalışma Standartları”, **Toplum ve Hekim**, Cilt: 9, Sayı: 62, 1994, s. 46.

¹¹³ Erdem, s. 81.

Tablo-7: Beş Dünya Bankası Grubu

5 DÜNYA BANKASI GRUBU	
Dünya Bankası Grubu aşağıdaki kurumlardan oluşmaktadır:	
Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)	IBRD, orta gelirli ve kredibilitesi düşük gelirli ülkelerin hükümetlerine borç vermektedir.
Uluslararası Kalkınma Derneği (IDA)	IDA, kredisiz olarak adlandırılan faizsiz krediler ve en fakir ülkelerin hükümetlerine bağışlar sağlamaktadır.
Uluslararası Finans Kurumu (IFC)	IFC, gelişmekte olan ülkelerde özel sektör yatırımlarını teşvik etmek için kredi, öz kaynak ve teknik destek sağlamaktadır.
Çok Taraflı Yatırım Garantisi Kurumu (MIGA)	MIGA, gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımcılara ticari olmayan risklerden kaynaklanan zararlara karşı garantiler sağlamaktadır.
Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID)	ICSID, yatırım uyuşmazlıklarının uzlaştırılması ve tahkim edilmesi için uluslararası olanaklar sunmaktadır.
Dünya Bankası Grubu beş kurumdan oluşmasına rağmen, yalnızca IBRD ve IDA Dünya Bankası'nı oluşturmaktadır.	

Kaynak: The World Bank, **A Guide to The World Bank**, Third Edition, 2011, s. 2.

Dünya Bankası ana sözleşmesi'nin 1. Maddesine göre kuruluş amaçları¹¹⁴:

- Üye ülkelerin savaş sonrası yıkımlarının yeniden imarını sağlamak, kalkınmalarına ve ekonomik yapılarının düzeltilmesine yardımcı olmak,
- Üye ülkelere yabancı ve özel kaynaklardan gelecek yatırımları sağlamak,
- Üye ülkelerde verimli yatırımları teşvik etmek,
- Uluslararası kanallardan sağlanan kredilerin öncelikli alanlarda kullanılmasını sağlamak,
- Uluslararası yatırımların en iyi şekilde yönetilmesini sağlamaktır.

Söz konusu amaçlar daha çok İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın yeniden inşasına yönelik iken, zaman içinde Marshall Planı'nın devreye girmesiyle birlikte durum farklılaşmıştır¹¹⁵. Dünya Bankası, söz konusu farklılaşmayı şu şekilde dile getirmektedir¹¹⁶:

¹¹⁴ İlhan Öztürk, "Dünya Bankası Politikaları", **Sosyal Bilimler Dergisi**, 3(1), Haziran 2006 , s. 39.

¹¹⁵ Açba, s. 44.

¹¹⁶ Safiye Kaya, **Dünya Bankası ve Dünya Bankası Kredilerinin Denetimi**, 1. Baskı, T.C. Sayıştay Başkanlığı, Eylül-2003, s.16.

“Bugün Banka, savaş sonrası Avrupa’ya yardım eden kurumdan çok farklıdır. Bütün çalışmalarını yoksulluğun azaltılmasına odaklanacak şekilde biçimlendirmektedir. Eskiden mühendislerden ve mali analistlerden oluşan homojen yapıda personele sahip iken bugün, % 40’ı ülke temsilciliklerinde bulunan ve ekonomistler, kamu politika uzmanları, sektör uzmanları ve sosyal bilimcilerden oluşan, farklı disiplinlerden gelen ve farklı nitelikleri bulunan çalışanları vardır.

1980’li yıllar boyunca Banka çeşitli yönlelere çekildi. Bu yılların başlangıcında, Banka, makroekonomik konular ve borç erteleme sorunlarıyla yüz yüze iken, 1980’li yılların sonunda sosyal sorunlar ve çevre problemleri temel sorunlar sayıldı ve sivil toplum sözcüleri giderek artan bir şekilde Banka’yı belli batılı projelerinde kendi politikalarını göz ardı etmekle suçladılar. Banka bugün, küresel politika arenasında eskiden hiç olmadığı kadar önemli bir rol oynamaktadır.”

Ayrıca Dünya Bankası Grubu, 2030 yılına kadar dünya geneli için iki hedef belirlemiştir. Bu hedefler¹¹⁷:

- Günde 1.90 dolardan daha az bir tutarla yaşayan insanların oranını % 3’ün altına düşürerek, aşırı yoksulluğu sona erdirmek,
- Her ülke için % 40 gelir büyümesini teşvik ederek, ortak refahı teşvik etmektir.

Dünya Bankası bu perspektiften ele alındığında ise, bugün sahip olduğu gücü, prestij kazanmak amacıyla toplumsal ve küresel olaylara çevirmiş ve ülkelerin yatırım kredisi ihtiyaçlarını karşılayan ve söz konusu durumu IMF ile eş güdümlü olarak sürdüren önemli bir uluslararası aktör olarak karşımıza çıktığı söylenebilir.

Dünya Bankası, ülkelere “okullar ve sağlık merkezleri kurma”, “su ve elektrik sağlama”, “hastalıkla savaş ve çevreyi koruma” vb. konularda teknik ve mali destek vererek, uzun vadeli ekonomik kalkınmayı ve yoksulluğun azaltılmasını teşvik etmektedir. Krediler, genellikle uzun vadelidir ve finansmanı hem üye ülkelerin katkılarıyla, hem de tahvil basımı ile yapılmaktadır¹¹⁸.

¹¹⁷ The World Bank, **Basın Bülteni**, <www.worldbank.org/en/about/what-we-do> (02.05.2018).

¹¹⁸ IMF ve Dünya Bankası, “Factsheet: The IMF and The World Bank”, **Basın Bülteni**, 03.06.2009, <www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/imfwbt.pdf> (09.05.2018).

“Eğer “Dünya Bankası ne yapar?” sorusunu bir kaç kelime ile yanıtlamak gerekirse, yanıt; “Banka, kalkınma projelerini kredilendirir”, biçimde olur. Banka’nın temel görevi, dikkatli seçilmiş ve hazırlanmış, usulüne uygun şekilde onaylanmış, uygulaması yakından izlenmiş ve sistematik bir şekilde değerlendirilmiş belirli projelere kredi sağlamaktır. Kapılarını açtığı, 1946 yılından bu yana Banka, 1961 yılında faaliyete başlayan Uluslararası Kalkınma Kurumu (ODA)’nın kredileri dahil olmak üzere, toplam miktarı 92 milyar \$’ı aşan 3094 kalkınma projesini kredilendirdi. Bunun %90’ı aşan çok önemli bir kısmı, okullar, tarım ürünlerinin üretim programları, hidroelektrik santral ve barajları, yollar ve tohum üretimi gibi özellikli projeler için kullanılmıştır. Projelerin kredilendirilmesindeki bu yoğunluk, Bankayı fonlarını, borç alan ülkenin ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunacak, sağlam ve üretken projeler için kullanmaya çabalamak kadar, o ülkenin krediyi geri ödeme kapasitesini göz önünde bulundurmaya da sevk etmiştir. Banka, hem bir kalkınma kurumu, hem de aynı zamanda bir mali kurumdur. Bu nedenle kredilendireceği her proje, Banka’nın her iki niteliği açısından tatmin edici olmalıdır¹¹⁹.”

Ancak günümüzde Dünya Bankası aracılığıyla ekonomisi zayıf olan ülkelerin bilinçli bir şekilde borçlandırıldığı ve borç çıkmazına giren ülkelerin sahip oldukları kaynakların, Dünya Bankası ve IMF başta olmak üzere uluslararası kuruluşların öngördüğü “istikrar politikaları ve yapısal uyum kriterleri” aracılığıyla gelişmiş ülkelere aktarıldığına dair ciddi eleştiriler yapılmaktadır¹²⁰.

2.1.3.3. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), İkinci Dünya Savaşı ardından batılı gelişmiş ülkeler tarafından “Marshall Planı” kapsamında Avrupa’yı yeniden inşa etmek amacıyla kurulmuş olan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün devamı niteliği şeklinde 1960 yılında “Paris Antlaşması” ile kurulmuş uluslararası bir örgüttür¹²¹. OECD, günümüzde “hükûmetlerin birbirleriyle deneyimlerini paylaşılabilecekleri ve sorunlara ortak çözüm üretebilecekleri bir yapı sunmaktadır¹²².”

¹¹⁹ Warren C. Baum, **The Project Cycle**, Washington, D.C., 1996, p. 1.

¹²⁰ Dursun Mert Aykurt, **Dünya Bankası Yapısı, Amaçları, Faaliyetleri ve Türkiye ile Olan İlişkileri**, T.C. Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, 2013, <www.academia.edu/4976150/d%C3%BCnya_bankas%C4%B1> (10.05.2018).

¹²¹ İnce, 2001, s. 243.

¹²² T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Turizm Komitesi”, **Basın Bülteni**, <disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR,22153/ekonomik-isbirligi-ve-kalkinma-orgutu-oecd.html> (22.05.2018).

1964'ten itibaren Japonya başta olmak üzere birçok ülke, söz konusu örgüte katılmaya başlamıştır. Günümüzde ise dünya çapında 35 OECD üyesi ülke bulunmaktadır¹²³.

Tablo-8: OECD Üyesi Ülkeler

ABD	Estonya	İsrail	Kore	Portekiz
Almanya	Finlandiya	İsveç	Letonya	Slovakya
Avustralya	Fransa	İsviçre	Lüksemburg	Slovenya
Avusturya	Hollanda	İtalya	Macaristan	Şili
Belçika	İngiltere	İzlanda	Meksika	Türkiye
Çek Cumhuriyeti	İrlanda	Japonya	Norveç	Yeni Zelanda
Danimarka	İspanya	Kanada	Polonya	Yunanistan

Kaynak: OECD, **Basın Bülteni**, <www.oecd.org/about/> (28.05.2018).

* Türkiye, 29 Mart 1961 yılında 293 sayılı kanunla örgüte katılmıştır.

OECD'nin en temeldeki amacı, hükümetlere ekonomik büyüme, mali istikrar, ticaret ve yatırım, teknoloji, yenilik, girişimcilik ve kalkınma alanlarında işbirliği yoluyla refahın sağlanması ve yoksullukla mücadele konularında yol gösterici olmak ve dünya ticaretinin gelişmesini ve genişlemesini sağlamaktır. OECD'ye üye olan ve üyelik talebinde bulunan ülkelerin temelde üç temel ilkeyi benimsemiş olması gerekmektedir. Bunlar: “*demokratik yönetim şekli*”, “*insan haklarına ve yurttaş özgürlüğüne önem verilmesi*” ve “*serbest ticaretin kabul görmesi*”dir. Söz konusu ilkeler aynı zamanda OECD'nin benimsemiş olduğu amaçların gerçekleşmesine de hizmet etmektedir¹²⁴.

2.1.3.4. İslam Kalkınma Bankası

İslam Kalkınma Bankası (IDB), tüm üye ülkeler tarafından imzalanmış ve onaylanmış olan Cidde Şehri, Suudi Arabistan Krallığı'nda 1974 yılında yapılan kurulmuş ve günümüzde 57¹²⁵ üye ülkeye sahip olan uluslararası bir İslami finans kurumudur. Banka'nın amacı, üye ülkelerin ve Müslüman toplulukların ekonomik gelişimini ve sosyal ilerlemelerini bireysel olarak ve aynı zamanda İslam hukuku

¹²³ OECD, **Basın Bülteni**, <www.oecd.org/about/> (28.05.2018).

¹²⁴ Muhammed Karataş, Nursen Vatansever, “Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar”, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, 2001, Sayı: 3, s. 16.

¹²⁵ Suudi Arabistan, Fas, Tunus, Gine-Bissau, Kuveyt, Ürdün, Bahreyn, Kazakistan, Libya, Sudan, Suriye, Kırgızistan, İran, Gabon, Afganistan, Maldivler, Mısır, Umman, Benin, Mozambik, Türkiye, Irak, Moritanya, Sierra Leone, B.A.E., Birleşik Arap Emirlikleri, Senegal, Lübnan, Somali, Pakistan, Gine, Mali, Surinam, Cezayir, Brunei, Azerbaycan, Togo, Endonezya, Kamerun, Çad, Komoros, Malezya, Uganda, Gambiya, Fildişi Sahilleri, Bangladeş, Burkina Faso, Arnavutluk, Nijerya, Katar, Nijer, Tacikistan, Türkmenistan, Yemen, Filistin, Cibuti, Özbekistan.

prensipleri doğrultusunda ortaklaşa geliştirmektir. Bu bağlamda Banka, üye ülkelere ekonomik ve sosyal kalkınma amacıyla finansal yardım sağlamanın yanı sıra, verimli projeler ve işletmeler için krediler vermektedir¹²⁶.

2.1.3.5. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezüella tarafından 10–14 Eylül 1960'ta “*Bağdat Konferansı*”nda oluşturulan hükümetler arası bir kuruluştur. Günümüzde 15 üye ülkeye¹²⁷ sahip olan OPEC'in temel amacı, “*petrol üreticileri için adil ve istikrarlı fiyatlar sağlayarak üye ülkeler arasında petrol politikalarını koordine etmek ve birleştirmektir*”¹²⁸. Söz konusu Örgüt'ün petrol fiyatları üzerindeki geniş çapta kontrolü, zaman zaman petrole bağımlı olan ülkelerin ekonomilerine ciddi boyutta zarar vermektedir¹²⁹.

2.1.3.6. Birleşmiş Milletler Örgütü

Birleşmiş Milletler (BM), temelde İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya barışını sağlamak üzere 1945'te kurulmuş olan uluslararası bir kuruluştur. Günümüzde Birleşmiş Milletler, 21. yüzyılda insanlığın karşı karşıya olduğu “*barış ve güvenlik, iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma, insan hakları, silahsızlanma, sağlıkla ilgili acil durumlar, cinsiyet eşitliği, yönetim, gıda üretimi terörizm, insani yardımlar*” vb. konular üzerinde eylemlerde bulunmaktadır. Söz konusu örgüt günümüzde 193 üye devletten oluşmaktadır¹³⁰.

Birleşmiş Milletler'e bağlı olan ve belirli amaçlar doğrultusunda hareket eden birçok program ve fon bulunmaktadır. Söz konusu bağlı kuruluşlardan biri olan “*Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu*”, gelişmekte olan ülkelerin, fiziki ve beşeri

¹²⁶ Mahmut Yardımcıoğlu, Hüseyin Koçarlan, Sabiha Annaç Göv, “İslam Kalkınma Bankası”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2015, ss. 72-74.

¹²⁷ Cezayir, Angora, Ekvador, Ekvator Ginesi, Gabon, İran, Irak, Kuveyt, Libya, Nijerya, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Venezuela.

¹²⁸ Organization of the Petroleum Exporting Countries, Brief History, **Basın Bülteni**, <www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm> (28.05.2018).

¹²⁹ İnce, 2001, s. 251.

¹³⁰ The United Nations, About The UN, **Basın Bülteni**, <www.un.org/en/sections/about-un/overview/index.html> (29.05.2018).

sermayelerinin geliştirilmesi amacıyla söz konusu ülkelerin, ekonomik ve sosyal alanlarda gelişme gösterebilmeleri için gerekli olan yatırımları desteklemektedir¹³¹.

Belirli bir takım amaç ve ilkeler ışığında hareket eden Birleşmiş Milletler'in söz konusu amaç ve ilkeleri, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne göre aşağıdaki gibi ifade edilmektedir¹³²:

➤ Birleşmiş Milletler'in Amaçları¹³³:

- Uluslararası barış ve güvenliği sağlamak,
- Uluslararası işbirliğini sağlamak ve ırk, cinsiyet, dil ya da din bakımından ayırım gözetmeksizin insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı teşvik etmek,
- Ortak amaçlara ulaşılması amacıyla devletlerin eylemlerinin uyumlu hale getirilmesinde bir merkez yapı olmaktır.

➤ Birleşmiş Milletler'in İlkeleri¹³⁴:

- Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesine dayanmaktadır.
- Tüm üyeler, üyelikten doğan hak ve menfaatlardan yararlanmak için üstlendikleri yükümlülükleri iyi niyetle yerine getirmelidir.
- Uluslararası anlaşmazlıklar barışçıl yollarla, uluslararası barış ve güvenlik ve adaletin tehlikeye girmeyeceği şekilde çözümlenmelidir.
- Bütün devletler, uluslararası ilişkilerinde, herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına veya Birleşmiş Milletlerin amaçlarına aykırı bir şekilde, tehdit veya güç kullanımından kaçınmalıdırlar.
- Tüm devletler, şartlara bağlı olarak Birleşmiş Milletler'e her türlü eylemde ve konuda yardımcı olmakla yükümlüdür.
- Birleşmiş Milletler üyesi olmayan devletlerin de olabildiğince uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katılması sağlanmalıdır.
- Birleşmiş Milletler, üye devletlerinin ulusal konularına karışmamalıdır.

¹³¹ Erdem, s. 85.

¹³² Tacettin Çalık, "Birleşmiş Milletler Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Özel Sayı, 2015, ss. 1094. 1096.

¹³³ TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, "Birleşmiş Milletler Antlaşması", **Basın Bülteni**, < www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf > (19.02.2018).

¹³⁴ TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, "Birleşmiş Milletler Antlaşması", **Basın Bülteni**, < www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf > (19.02.2018).

2.2. DIŞ YARDIM VE DIŞ BORÇLARIN İKTİDAR / GÜÇ KAVRAMI İLE OLAN İLİŞKİSİ

Yumuşak güç, sert güç ve akıllı güç tanımlarından ve etkileşimlerinden yola çıkarak çalışmanın bu kısmında dış yardım ve borçların iktidar / güç kavramı ile olan ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

2.2.1. İktidar - Dış Yardım İlişkisi

İnsanoğlunun en önemli amaçlarından biri hayatta kalabilme mücadelesidir. Bu bağlamda birey ya da devletlerin daha çoğuna sahip olmak için peşinde koştukları iktidar / güç kavramının temeli de söz konusu amaç ile paralellik göstermektedir. Hayatta kalabilmek adına, iktidar / güç, insanoğlu için ne kadar önemli ise, toplumların oluşturdukları devletler ve devlet dışı aktörler için de hayatta ve ayakta kalabilmek adına o denli önemlidir.

Bertrand Russell'ın "*İktidar*" adlı kitabında ele almış olduğu "*şiddet*", "*ödül - ceza*" ve "*eğitim - ikna*" iktidar araçları bireyler açısından ne kadar etkiliyse devletler düzeyinde ele alındığında da aynı etkilere sahiptir.

Söz konusu iktidar araçlarından kullanımının en zor olanı "*şiddet*" olarak ele alınabilir. Çünkü şiddet (savaş) yöntemiyle iktidarı sağlamak, diğer yöntemlere göre her açıdan daha maliyetlidir. İkinci yöntem olan ödül - ceza iktidar yöntemi ele alındığında, hem istenilen bir durum karşısında ödül verebilme, hem de istenmeyen durumlar karşısında cezalandırabilme gücüne sahip olunması beklenmektedir. Bu açıdan ödül - ceza iktidar yönteminin temelinde dış yardımların bir araç olarak kullanılabileceği açıktır. Bu bağlamda ödül - ceza iktidar yönteminin de arka planında gizli bir şiddet unsurunun yer aldığı açıktır.

Eğitim – ikna yöntemi ele alındığında ise şiddet unsurunun baskın bir yapıya sahip olduğu söylenememektedir. Çünkü insanlar, bir kültürün içinde karşı gücün doğrularına hizmet edecek şekilde eğitildiğinde, şiddet (savaş) kullanılmadan da yönlendirilecek ve istenen eylem kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktır.

Bir ülke, yumuşak güç aracılığıyla diğer ülkelerin "*gündemini belirlemek*", "*stratejilerini değiştirmek*" ve "*tercihlerini şekillendirmek*" istediğinde, yumuşak gücün "*ikna ve cezbetme yöntemini*" kullanmaktadır. Söz konusu yöntemler ışığında, yumuşak güç kullanımına karar veren ülke, davranışlarını "*hoşgörü*", "*sevecenlik*",

“yetenek” ve “karizma” gibi unsurlar ile temellendirmektedir¹³⁵. Bu şekilde ikna ve cezbetme yönteminin ekonomik kaynaklar temelinde uygulanması, “dış yardımlar” aracılığıyla yapılmakta ve bu sayede yumuşak güç kullanımı mali anlamda karşılığını dış yardımlarda bulmaktadır.

Bağış veren ülke tarafından yapılan dış yardımlar, “ticari veya stratejik çıkarlar doğrultusunda kullanılan bir dış politika aracı¹³⁶” olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda devletlerin dış yardımda bulunurken, öz çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri söylenebilir. Bu açıdan devletler düzeyinde yapılan her yardımın aslında belli bir amaca hizmet etmesi muhtemeldir. Devletlerin, uluslararası boyutta “olumlu bir imaj çizebilmek” ve “belli bir kimliğe sahip olabilmek” amacıyla dış yardımları bir araç olarak kullandıkları bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda dış yardımların yumuşak güç aracı olarak kullanıldığına dair verilebilecek en iyi ülke örneği Japonya’dır. İkinci Dünya Savaşı sırasında kullandığı savaş politikaları ve işlemiş olduğu insanlık suçları nedeniyle bugün bile hala konuşulan Japonya, savaş sonrasında söz konusu olumsuz imajın değiştirilmesi için dış yardımları bir araç olarak kullandığı bilinmektedir. Japonya, öncelikle “savaş tazminatları” adı altında İkinci Dünya Savaşı sırasında zarar verilen ülkelere dış yardımda bulunmuş ve 1960’lı yılların başlarından itibaren kalkınma yardımlarını genişletmiştir. Atılan bu adımlar sonucunda ise Japonya, “Program ve Uluslararası Bağış Topluluğu”nun önemli bir üyesi haline gelmiştir¹³⁷. 1980’lerden itibaren küresel olarak genişleyen Japonya, büyük bir yardım sağlayıcı konumuna ulaşarak, günümüzde dünya donör ülkeler listesinin en üst sıralarında yerini almaktadır¹³⁸.

¹³⁵ Joseph Nye, Gücün Geleceği, s. 32.

¹³⁶ Christopker O’Keefe, **Foreign Aid as Globalization: Does the Road to Aid Parallel Trade ?**, Department of Political Science, UCSD, 2009, p. 3.

¹³⁷ Masahiro Kawai, Shinji Takagi, “Japan’s Official Development Assistance: Recent Issues and Future Directionss”, **Asia Program Working Paper**, No: 97, 2001, p. 3.

¹³⁸ Birol Akgün, Şaban H. Çalış, “Reluctant Giant: The Rise of Japan and Its Role in The Post-Cold War Era”, **Perceptions Journal of International Affairs**, (Ed. Murat Bilhan), Volume: VIII, Number: 1, March-May 2003, p. 10.

Tablo-9: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine (UNHCR) Yapılan Gönüllü Katkılar (2017)

Donör Ülkeler	Toplam
Amerika Birleşik Devletleri	1,460,236,943
Avrupa Birliği	438,457,565
Almanya	322,144,086
Japonya	175,298,765
İsveç	121,043,693
Birleşik Krallık	103,782,056
Kanada	86,215,985
Norveç	83,628,534
Hollanda	78,008,421
İspanya	68,671,448
Danimarka	55,739,623
Avustralya	53,963,065
İtalya	51,152,910
İsviçre	43,349,338
Fransa	38,022,076
Belçika	19,256,546
Çin	12,276,800
Türkiye	302,723

Kaynak: Voluntary Contributions to UNHCR in 2017, **Basın Bülteni**, <reporting.unhcr.org/sites/default/files/donor_ranking/2017%20%20UNHCR%20Donor%20Ranking%20by%20Country.pdf> (25.03.2018).

Kuruluş amacı mültecilerin haklarını korumak ve savunmak olan “Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği”ne göre 2017 yılında yapılan yardımlar, Tablo-9’da seçili ülkeler tarafından ele alınmaktadır. Japonya, Tablo-9’dan da görülebileceği üzere en çok yardım sağlayan donör ülkeler arasında yer almaktadır.

Bir ülke, diğer ülkeleri “kendine hayran bırakarak”, dünya siyasetine egemen olabilmektedir. Genellikle gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeler tarafından “kendisinin taklit edilmesi”, “refah seviyesine erişmek istenmesi” vb. fikirlerin söz konusu ülkelere, yumuşak güç kullanımı ile empoze edilmesi sonucu yönlendirildiği söylenebilir. Bu perspektiften bakıldığında, yalnızca ekonomik ve askeri tehditler yoluyla değil, aynı zamanda “hayranlık uyandırarak” ya da “diğer ülkeleri de dünya siyasetinin içerisine çekerek” de güç kullanılmaktadır. Söz konusu güç kullanımının, kendi istediğini diğerlerine kabul ettirebilmek için zorlamaktan (sert güç kullanmaktan) daha etkili olduğu söylenebilir. Bu açıdan yumuşak güç

kullanımının, diğerlerinin tercihlerini “*şekillendirebilme yeteneği*”ne dayandığı söylenebilir¹³⁹.

Yumuşak güç, sert gücün aksine özgürlüklerin önünü açan ve paylaşım önem veren bir güç kullanımıdır¹⁴⁰. Bu nedenle otoriter ülkelerdeki liderler, “*zorlama ve sorun çıkarma*” yöntemlerini kullanırken, demokratik ülkelerdeki politikacılar ise daha çok “*teşvik ve cazibenin*” birleşiminden yararlanmaktadır¹⁴¹.

Bir ülkenin askeri kapasitesinin yanı sıra ekonomik açıdan da gelişmiş olması cazibe ve çekiciliğine uluslararası boyutta önemli katkılar sağlamaktadır. Söz konusu katkılar sayesinde gelişmiş ülkeler tarafından daha az gelişmiş olan diğer ülkelere yapılan dış yardımların bir iktidar / güç aracı olarak kullanılmasının kolaylaştığı söylenebilir. Söz konusu durumun örneği, ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği’nin (SSCB) uyguladığı stratejiler doğrultusunda Soğuk Savaş döneminde karşımıza çıkmaktadır¹⁴². ABD ve SCBB, diğer ülkeleri kendi taraflarına çekmek amacıyla dış yardımları söz konusu dönemde yumuşak güç aracı olarak kullanılmışlardır. Bu dönemde dış yardımlar aracılığıyla kullanılmış olan yumuşak güç stratejileri, Lee’nin işaret ettiği “*kendi imajını yaratma stratejisi*” ve / veya “*manipüle etme stratejisi*” ile “*ağ etkisi stratejisi*”ne örnek teşkil etmektedir¹⁴³.

2.2.2. İktidar - Dış Borç İlişkisi

Birçok toplumda ve kültürde yapısı gereği borcun ödenmesi, bir zorunluluk olarak kabul edilmektedir. Söz konusu durumun dış borçların bir iktidar aracı olarak kullanılmasını kolaylaştırdığı söylenebilir. Söz konusu görüş, borç veren tarafların amacına hizmet eder nitelik taşımaktadır. Bu görüşün en eski örneği, Antik Yunan’da “*borç bağımlılığı*” ve / veya “*borç köleliği*” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde borcunu ödeyemeyen ya da ödemeyen birey, özgürlüğünü yitirmekte ve borcuna karşılık emeğini, ürününü ya da kendinin veya üçüncü şahısların kişisel haklarını rehin vermektedir. Söz konusu şartlar altında, borcunu ödediği gün tekrar özgürlüğüne kavuşması durumunda borç bağımlılığından, borçlunun her geçen gün

¹³⁹ Nye, 2004, p. x.

¹⁴⁰ İbrahim Kalın, “Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi”, **Basın Bülteni**, <kdk.gov.tr/sag/turk-dis-politikasi-ve-kamu-diplomasisi/20> (07.01.2018).

¹⁴¹ Nye, 2004, p. x.

¹⁴² Tuba Çavuş, “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı”, **KSÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2012, s. 33.

¹⁴³ Çavuş, s. 27.

artan borcuna karşılık alacaklının sürekli kölesi haline gelmesi durumunda ise borç köleliğinden bahsedilmektedir¹⁴⁴.

Hemen hemen tüm toplumlarda ve kültürlerde borca karşı oluşturulan tutum borcun ödenmesi zorunluluğu şeklindedir. Söz konusu durumun nedeni insanların doğup büyüdüğü kültürün içerisinde borçlarını ödeme zorunluluğunda olduklarını hissetmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle insanların, borcun ödenmesine yönelik oluşan his doğrultusunda davranış sergiledikleri söylenebilir. Dolayısıyla alınmış olan borçların geri ödenmesine yönelik algı, Bertrand Russell'ın *"İktidar"* adlı eserinde vurguladığı gibi eğitim-ikna iktidar yöntemi ile oluşturulmakta ve söz konusu algı, bir kültür içerisinde oluşmaktadır. Kültürün yumuşak güç kavramının temel kaynaklarından biri olduğu göz önünde tutulduğunda, devlet ya da devlet dışı aktörlerin uluslararası boyutta eğitim - ikna yöntemini yumuşak güç aracılığıyla kullandığı açıktır.

Bir ülkenin güç kullanabilmesi için öncelikle *"ekonomik, teknolojik, parasal, askeri, coğrafi, kültürel ve diplomatik alanda kendini ispatlamış ve uluslararası boyutta bir algı yönetimini tam anlamıyla gerçekleştirebilecek boyuta ulaşmış olması"* gerekmektedir. Bu anlamda ABD, yumuşak güç kavramını en iyi şekilde kullanan ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu ülke, yumuşak güç araçlarını bilinçli bir şekilde kullanarak, diğer ülkeleri kendi kültürüne ve ekonomik yapısına özendirilmektedir. Söz konusu bilinçle diğer ülkelerin, tüketim toplumuna dönüştürüldüğü ve bu sayede sürekli borçlandırıldığı söylenebilir.

Özellikle Hollywood filmleri aracılığıyla *"Amerikan popüler kültürü"* tüm dünyaya yayılmaktadır. Öte yandan, Amerika'nın yumuşak güç unsurları arasında sayılan McDonald's da Amerikan popüler kültürünün yayılmasında önemli etkilere sahiptir¹⁴⁵. Bu bağlamda Brzezinski, Amerikan popüler kültürünün yumuşak güç özelliklerini şu sözlerle açıklamaktadır¹⁴⁶:

¹⁴⁴ Güven Bakırezer, "Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 63, Sayı: 1, 2008, s. 18.

¹⁴⁵ Umut Uzer, "21.Yüzyılda Tek Kutupluluk Tartışmaları", *Bilge Strateji, Strateji*, Cilt: 5, Sayı: 8, 2013, s. 83.

¹⁴⁶ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, (Çev. Yelda Türedi), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 45.

“Amerika’nın kültürel cazibesi, yansıttığı hazza dayalı yaşam biçimine dayandırılabilir, ama küresel cazibesi inkâr edilemez. Amerikan filmleri ve televizyon programları küresel pazarın dörtte üçünü kapsar. Amerika’nın kitlesel kültürü, özellikle dünya gençliği üzerinde manyetik bir çekim gücüne sahiptir. Amerikan popüler müziği ve tutkuların çok etkin olması, yeme içme alışkanlıkları, giysileri dünyada da gittikçe daha çok taklit edilmekte. İnternet dili İngilizcedir ve küresel internet sohbetlerinin çoğunluğu Amerika kaynaklı olmaktadır.”

Dış politikada bir ülkenin askeri gücü, ne kadar önemliyse ekonomik gücü de aynı öneme sahip bir güç göstergesi olarak ifade edilmektedir. Güçlü bir ekonomiye sahip olan ülkelerin, zayıf ekonomiye sahip olan ülkeler üzerinde önemli bir etki alanı bulunmaktadır. Çünkü ekonomisi zayıf olan ülkeler, uluslararası sistemde var olabilmek ve ekonomik anlamda kalkınabilmek amacıyla güçlü ekonomiye sahip olan ülkelere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu açıdan verilen dış krediler, krediyi alan ülkeler tarafından yatırıma yönelik verimli alanlara yönlendirilemediği noktada bir bağımlılık ilişkisi oluşturabilmektedir. Bu kapsamda oluşan söz konusu bağımlılık ilişkisi sonucunda dış kredi alan ülkelerin dış borçları artarak, kredi veren ülkelere taviz verir hale gelebilmektedirler. Bu perspektiften ekonomik kaynak temelinde kullanılan sert gücün, diğer ülkeler üzerinde nasıl bir iktidar / güç aracı olarak kullanılabileceği açıktır.

Borç kavramı ile akıllı güç kavramının birleşimi, Afrika’da Fransa’nın Madagaskar’ı ele geçirdikten sonra izlemiş olduğu strateji kapsamında incelenebilir. Söz konusu ülke, ilk olarak bir “*kelle vergisi*” koymuş ve bu verginin de sadece Fransızlar’ın bastığı “*Malagazi frankı*” ile ödenmesini istemiştir. Bu verginin adı “*impot moralisateur*” yani “*ahlak kazandıran vergi*” olarak ifade edilerek, söz konusu vergi ile Fransızlar’ın Madagaskar halkına iş ahlakı kazandıracığı iddia edilmiştir. Ancak vergi, hasat zamanından hemen sonra toplanmış ve vergiyi ödeyebilmek için çiftçiler hasatlarını çok ucuza satmak zorunda kalmışlardır. Diğer yandan, çiftçiler kendilerine ürün ayıramadıkları için de hayatta kalabilmek adına borçlanmak zorunda kalmışlardır. Sonuç olarak borçlanmaya başlayan ve devam eden çiftçiler, zaman içinde hem kendi kendilerine yetebilen tarımsal faaliyetlerinden kopmuşlar, hem de geçimlerini borçla sağlar konuma gelmişlerdir¹⁴⁷.

Söz konusu örnekten anlaşılabileceği üzere Fransızlar, Madagaskar halkını kendilerine borçlandırarak bağımlı kılmışlar ve bunu yaparken de ahlak kazandıran

¹⁴⁷ David Graeber, **Debt The First 5,000 Years**, First Melville House Printing, 2011, p. 50-52.

vergi adı altında yumuşak güç ile sert gücü harmanlayarak, vergi ile borcu bir akıllı güç aracı olarak kullanmışlardır. Bu noktada borç - kredi ilişkilerinin ardındaki şiddet unsuruna dikkat edilmeli ve söz konusu toplumu doğrudan şiddetle yönetmek yerine, borç - kredi ilişkileriyle iktidarın sürdürülmek istenmesi üzerinde düşünülmelidir.

Uluslararası sistemde dış borçları bir iktidar / güç aracı olarak kullanacak olan taraf, ilk olarak bir hak unsuru elde etmeye çalışmaktadır. Çünkü söz konusu devlet, bu sayede diğer devletlerin tepkisini daha az çekeceğine inanmaktadır. Bu bağlamda Silicon Africa’da yer alan habere göre, Fransa, Afrika ülkelerini 2014 yılına kadar mali açıdan kendisine bağımlı kılmaya devam etmiştir. Söz konusu ülke mali açıdan kendisine bağımlı kılmayı, sömürgecilik döneminde inşa ettiği binaları ve altyapıları öne sürerek gerekçelendirmiştir¹⁴⁸. Bu şekilde söz konusu ülkeler, vergi ile Fransa’ya bağlanarak borç sarmalı içine girmişler ve fiilen bağımlılıkları sona ermiş olmasına rağmen, mali açıdan bağımlılıkları devam etmiştir. Bu açıdan Fransa’nın uyguladığı strateji, bir hak unsuru elde etme çabası olarak değerlendirilebilir.

2.3. LİTERATÜRDE TARAFLAR ARASI YARDIM / BORÇ – KREDİ İLİŞKİLERİNİN BİR İKTİDAR / GÜÇ ARACI OLARAK KULLANILMASI

Literatürde, dış yardım ve dış borçların bir iktidar aracı olarak kullanılmasına yönelik farklı bakış açılarını içeren çeşitli çalışmalar yer almaktadır. Söz konusu literatür temelinden hareketle çalışmamızda gelişmiş ülkeler ya da uluslararası mali kuruluşlar tarafından kullandırılan dış yardım ve borçların gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve siyasi bağımsızlıkları üzerinde rol oynadığı vurgulanmaktadır.

Bozkurt (1981), çalışmasında eski hukuk sistemlerinde “kölelik” kavramını ele almaktadır. Modern hukuk sistemlerinde ilk çağ insanının anladığı ve uyguladığı şekilde bir kölelik kurumunun kabulünü düşünmek imkansız olmasına rağmen, eski hukuk sistemlerinde durum farklılık göstermektedir. Eski çağ devletleri sürekli savaş halinde olduklarından savaş tutsaklarını öldürmek yerine köleleştirmişlerdir. Savaşa

¹⁴⁸ Sabir Askeroğlu, “Fransa, 14 Afrika Ülkesinden Sömürge Vergisi Alıyormuş”, **Basın Bülteni**, 14.01.2015, <www.21yyte.org/tr/fikir-tanki/7997/fransa-14-afrika-ulkesinden-somurge-vergisi-alıyormus> (25.01.2018).

ek olarak borç için kölelik de eski uygarlıklarda en büyük kölelik kaynaklarından birini teşkil etmektedir¹⁴⁹.

Üşür (1999), çalışmasında Sinan Sönmez'in "*Dünya Ekonomisinde Dönüşüm-Sömürgecilikten Küreselleşmeye*" adlı kitabını incelemektedir. Söz konusu çalışmadan yola çıkarak Sönmez, sermaye birikimi rejimlerine bağlı olarak dış finansman ve borçlanmanın işlevleri, boyutları ve bileşiminin değiştiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan dış borç olgusuna yönelik sömürgecilik döneminin, sermaye birikiminin "*altın çağı*", yetmişli yılların ilk yarısında patlayan krizi izleyen dönem ve seksenli yılların sonlarında belirginleşmeye başlayan "*küreselleşme*" süreci dikkate alınarak incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Sönmez, 19. yüzyılın son çeyreğinde ilk dış borç krizini yaşayan günümüzdeki az gelişmiş ve "*yeni sanayileşen*" ülkelerin, yüzyıl sonra yine ciddi bir krizle karşılaşmış olmalarının nedenlerini ve sonuçlarını incelemekte, bu bağlamda "*IMF'nin patronojunu üstlendiği ve Dünya Bankası'nın desteklediği istikrar ve yapısal uyum programları ile politikalarını*" değerlendirmektedir¹⁵⁰.

Balkan ve Savran (2004), çalışmalarında "*Neoliberalizm*" diye adlandırılan iktisat politikalarının siyasal alanda hiçbir şekilde liberalleşme anlamına gelmediğini ele almaktadır. Söz konusu politikaların "*sermaye birikimi, küresel kapitalizm, tarım, sosyal güvenlik, eğitim, silahlanma ve gelir dağılımı kapsamında kutuplaşmayı ve eşitsizliği*" daha da artırarak Türkiye toplumu üzerinde yaptığı ağır iktisadi tahribatı incelemektedir¹⁵¹.

Galtung (2004), çalışmasında ulus içi ve uluslar arası eşitsizliği ve bu eşitsizliğin değişime karşı direncini açıklamak için bir emperyalizm teorisi geliştirmiştir. Merkez ile çevre ülkeleri arasında bir ayrıma giderek, merkezde iktidar olanlarla çevre ülkelerde güce sahip olanlar arasında çıkar birliği olduğu fikrini savunmaktadır¹⁵².

Dikmen (2005), çalışmasında Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan dış borçlanma nedenlerini, devleti borçlanmaya iten iç ve dış faktörleri, borçlanma sebebiyle giderek derinleşen mali bunalımları, verilen

¹⁴⁹ Gülnihal Bozkurt, "Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 38, Sayı: 1, 1981, ss. 65-103.

¹⁵⁰ İşaya Üşür, "Kitap İncelemesi: Sinan Sönmez, Dünya Ekonomisinde Dönüşüm-Sömürgecilikten Küreselleşmeye", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 54, Sayı: 2, 1999, ss. 199-200.

¹⁵¹ Neşecan Balkan, Sungur Savran, **Neoliberalizmin Tahribatı**, Metis Yayıncılık, 2004, s. x.

¹⁵² Johan Galtung, "Emperyalizmin Yapısal Teorisi", **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi**, Cilt:1, Sayı: 2, 2004, ss. 25-46.

kapitülasyonları, dış ticaret antlaşmalarını, kapitalist Avrupa sermayesinin Osmanlı'yı nasıl yarı sömürge bir devlet haline getirdiğini, devletin dış borçlar nedeniyle her geçen gün çözülerek, nasıl yok edildiğini ve sosyal, ekonomik, siyasi iflasını ayrıntılı bir şekilde incelemektedir¹⁵³.

Arslan (2006), çalışmasında bağımlılık kavramı ve bunun Latin Amerika ülkelerindeki sonuçlarını araştırmaktadır. Bağımlılık sürecinin ticari, finansal serbestleşme ve çevre ülkeleri aleyhine sonuç veren emek piyasalarının yapısının bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Söz konusu çalışmada finansal serbestleşme süreci, Latin Amerika ülkelerinin büyük bir borç sarmalına girmelerine neden olarak gösterilmektedir¹⁵⁴.

Ceylan (2007), çalışmasında iktidar mücadelesini insan ruhunda mevcut olan en temel dürtü olduğu ve bu dürtünün işlevi için en uygun alanın siyaset olduğunu ifade etmektedir¹⁵⁵.

Biber (2009), çalışmasında kapitalizmin gelişimi ile birlikte merkez - çevre ilişkilerinin belirginleştiğini ve bazı ülkelerin gelişmiş, bazılarının ise az gelişmiş ülkeler olarak ayrışmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada söz konusu sürece bağlı olarak Osmanlı'nın nasıl ve neden az gelişmiş bir ülke olduğu, nasıl ve ne zamandan beri bağımlı bir duruma geldiğinin analizi yapılmaktadır¹⁵⁶.

Sönmez (2010), dış borçlanmanın dünya ekonomisinde özellikle 18. yüzyıldan itibaren giderek belirginleştiğini ve merkez ülkeler ile çevre ülkelerdeki sermaye birikimi, rejimi ve modellerinin dış borçlanmanın analizinde belirleyici bir faktör olduğunu savunmaktadır. Söz konusu çalışmaya göre vergiye ek olarak, bazen verginin de yerini alabilen borçlanma veya borçlandırma, vazgeçilmez bir araca dönüştürülmüştür. Çalışma, borç veren ülkelerin, krediyi alan ülkeleri siyasal yönden denetimleri altına aldıklarına vurgu yapmaktadır¹⁵⁷.

Graeber (2011), çalışmasında tarıma dayalı ilk toplumların ortaya çıkışına kadar, yani madeni ya da kağıt paranın icadından çok daha önce, insanların gelişkin bir kredi sistemiyle yaşayıp, mallarını bu yolla değiş tokuş ettiklerini ancak ne

¹⁵³ Nedim Dikmen, "Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları", **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2, 2005, ss. 137-159.

¹⁵⁴ Ünal Arslan, "Latin Amerika Ülkelerinde Bağımlılık", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 3, 2006, ss. 37-56.

¹⁵⁵ Yasin Ceylan, "Siyaset, İktidar ve Din", **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 4, 2007, ss. 9-11.

¹⁵⁶ Ahmet Emre Biber, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Sistemine Eklemlenme Süreci ve Az Gelişmişliğinin Evrimi", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2009, ss. 27-44.

¹⁵⁷ Sinan Sönmez, "Kalkınmanın Finansmanı, Emperyalizm ve Finansal Serbestlik Üçgeninde Dış Borçlanma", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 21, Sayı: 75, 2010, ss. 123-140.

olduysa sonraları toplumların alacaklı ve borçlu olarak ikiye bölündüğünü ifade etmektedir. Graeber, para üstüne kurulu sosyal ilişkilerin ardında sürekli fiili şiddet tehdidi olduğunu ve borcun nasıl bir iktidar / güç aracı olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır¹⁵⁸.

Lazzarato (2011), çalışmasında toplumun kamusal borç üzerinden bir şekilde borçlandırıldığını ve bu borçlandırmanın gelecek nesillere de aktararak, devam ettiğini belirtmektedir. Oluşan borç ilişkisinde, daha açık ifadeyle iktidar ilişkisinde, alacaklının kurguladığı sınırlar içerisinde borçlu, borcunu ödemek üzere sürekli denetlenmektedir¹⁵⁹.

Kök ve Çetin (2012), çalışmalarında borç veren ülkelerin verdikleri borçları, borçlu ülke üzerinde bir tür baskı aracı olarak kullandıklarını ileri sürmüşlerdir. Yayılmacı ülkeler, hegemonya alanlarını genişletmek için dış borç almayı cazip kılmaya çalışmışlardır. Bu tür bir çaba altında borç veren ülkeler, başarılı olmaları durumunda devlet içinde devlet şeklini alan kurumlar oluşturarak borçlu ülke üzerindeki etkinlik ve nüfuzlarını arttırmışlardır. Söz konusu durum çalışmada, “bağımlılık kuramları” ve “modern dünya sistemi” gibi farklı yaklaşımlar ile desteklenmiştir. Çalışma, borçlandırılma olgusuna odaklanmakta ve genel çerçeveyi buna bağlı olarak ortaya koymaktadır¹⁶⁰.

Perkins (2015), ABD’nin geri kalmış ülkeleri kazanma, ele geçirme mekanizmasını anlatmaktadır. Geri kalmış ülkelere verilen krediler doğrultusunda, “enerji santralleri, sanayi alanları, limanlar, dev havayolları” vb. yapılar yaptırılarak, ülkelerin nasıl büyük bir borca maruz bırakıldığını ifade etmektedir. Ödenmesi imkansız olan borçlara karşılık, borçlu ülkelerin doğal kaynaklarına nasıl el konulduğunu ve elektrik, su, kanalizasyon vb. sistemlerinin nasıl özelleştirildiğini ortaya koymaktadır¹⁶¹.

Niyazi, K. (2015), çalışmasında İngiltere Başbakanı William Ewart Gladstone’ın Türkleri Avrupa’dan atmaya çalışan politikalarını incelemektedir. Çalışmada İngiltere’nin dış politikasını değiştirerek, Osmanlı Devleti’ni nasıl yıkıma

¹⁵⁸ David Graeber, **Borç (İlk 5,000 Yıl)**, (Çev., Muammer Pehlivan), Everest Yayınları, 2015, s. 1. 5. 19. 50.

¹⁵⁹ Maurizio Lazzarato, **The Making of the Indebted Man: An Essay on the Neoliberal Condition**, (Çev. J. D. Jordan), Distributed by The MIT Press, Cambridge, Mass. and London, England Printed in the United States of America, 2011, p. x.

¹⁶⁰ Recep Kök, Mehmet Çetin, “Çevreleşme Sürecinde Yayılmacı Güçlerin Borç Yaratma Politikaları”, **Uluslararası Ekonomi Konferansı**, Türkiye Ekonomi Kurumu UEK-TEK, 2012, s. x.

¹⁶¹ John Perkins, **Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafı**, (Çev. Murat Kayı), April Yayıncılık, 2015, s. x.

sürüklediği incelenmektedir. Bu yıkım sürecinde de Osmanlı Devleti'nin ilk dış borç aldığı Kırım Savaşı ele alınmaktadır.

Çetin ve Kök (2015), çalışmalarında yayılmacı ülkelerin tarihsel gelişiminde dış borca dayalı sermaye ihracı politikası, hegemonik alanın genişletilmesi yolunda bir tür araç niteliğinde olduğu ifade edilmektedir. Hobson – Lenin tezine göre; Batı genişlemesinin temelinde finansal kapitalizmin neden olduğu sermaye ihracı baskısı yer almaktadır. Bu bakımdan sermaye ihracı baskısı, merkez – çevre ilişkisinin oluşum sürecinin de önemli bir unsuru olarak ele alınmaktadır. Çalışmada Osmanlı Devleti'nin dış borçlanma süreci Hobson – Lenin tezi bağlamında ele alınmaktadır¹⁶².

Lazzarato (2015), çalışmasında borç ilişkisi ekseninde Nietzsche, Foucault, Marx, Deleuze ve Guattari'yi yeniden yorumlayarak, borcun bir iktidar aracı olarak nasıl kurulup, işletildiğini tartışmaya açmaktadır. Borç ilişkisinin ekonomik değil, paranın toplumsal gücünden gelen politik bir ilişki olduğunu, finansal sermayenin hâkim olduğu bir değerlendirme sürecinin temel ilişki haline geldiğini ve asla reforme edilemeyeceğini, geri döndürülemeyeceğini ifade etmektedir¹⁶³.

Kısaca özetlemek gerekirse, bu bağlamda yapılan araştırmaların geneli, dış yardım ve borçların bir iktidar aracı olarak kullanıldığını kabul etmiş ve söz konusu durum kapitalizmin doğası ile ilişkilendirilmiştir.

2.4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN DIŞ YARDIM KULLANMA VE BORÇLANMA NEDENLERİ

Gelişmekte olan ülkelerin en temel amaçlarının başında kendi kendilerine yetebilen bir ekonomik yapıya sahip olmak ve gelişmiş ülkeler ile aralarındaki farkı ortadan kaldırmak istemeleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin kısa vadede söz konusu amaçlara ulaşabilmelerinin yolu ise dış kaynak kullanımından geçmektedir. Dış kaynak kullanımı, iç kaynaklara ek yeni kaynak anlamına geldiği için kullanılan dış yardım ve borçlar gelişmekte olan ülkelerin

¹⁶² Recep Kök, Mehmet Çetin, “Osmanlı Dış Borçlanmasının Hobson-Lenin Tezi Bağlamında Değerlendirilmesi”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 51, 2015, ss. 203-220.

¹⁶³ Maurizio Lazzarato, **Borçla Yönetmek**, (Çev. Ş. Çiltas), Otonom Yayıncılık, 2015, s. x.

kalkınma çabalarına katkıda bulunmaktadır¹⁶⁴. Bu başlık altında gelişmekte olan ülkelerin dış yardım kullanma ve borçlanma nedenleri üzerinde durulmaktadır.

2.4.1. İç Tasarruf Yetersizliği

Gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanma yoluna başvurmalarının en önemli nedeni, söz konusu ülkelerin ekonomik yapılarından kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin “*sanayileşme ve kalkınma çabalarının büyük miktarda finansmanı zorunlu kılması*” ve “*sanayi üretiminin büyük ölçüde ara malı ithalatına dayalı olması*”ndan dolayı ekonomileri “*dışa bağımlılık*” göstermektedir. Dış kaynak kullanımı, gelişmekte olan ülkeler açısından yerli kaynaklarla finanse edilemeyen karlı projelere yatırım yapma imkanı vermekte ve yapılan söz konusu yatırımlar sayesinde de milli gelirde artış sağlanmakta ve iç tüketim hızlandırılmaktadır. Diğer yandan, ülke ekonomisinin “*kamu açıkları, dış ticaret ve ödemeler dengesi açıkları*” vb. sorunlarla karşı karşıya kalması durumunda söz konusu durumların aşılmasında yumuşatıcı bir etkiye sahip olmaktadır¹⁶⁵.

Bilindiği gibi, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hızlarının istenen düzeye erişebilmesi, doğrudan tüketime yönelik harcamalardan ziyade, yatırıma yönelik harcamalara ağırlık verilmesi ile mümkündür. Ancak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tasarruf hacminin düşük ve yatırım teşviklerinin yetersiz olmasından dolayı üretim için gerekli olan sermaye faktörünün yetersiz olmasına neden olmaktadır. Söz konusu ülkelerin nominal gelirlerinin düşük olması iktisadi anlamda kalkınmalarının önündeki en büyük engeldir. Çünkü nominal gelirin düşük düzeyde olması, kalkınmaları için gerekli olan iç tasarruf düzeyinin de düşük gerçekleşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla iç tasarruf düzeyinin düşüklüğü, sermaye birikimini ve yapılacak olan yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir. Söz konusu durum ise “*düşük gelir artışı, düşük tasarruf ve düşük yatırım düzeyine*” neden olarak bir kısır döngü oluşturmakta ve az gelişmişliği sürekli hale getirmektedir. Sonuç itibarıyla söz konusu durum gelişmekte olan ülkeleri dış finansman yoluna başvurmayı zorunlu kılmaktadır¹⁶⁶.

¹⁶⁴ Meriç, ss. 78-79.

¹⁶⁵ Donald R. Lessard, “International Financing For Developing Countries The Unfulfilled Promise”, **World Bank Staff Working Paper**, Number: 783, Series On International Capital And Economic Development, Number: 2, The World Bank Washington, D.C., U.S.A., 1986, p. 3.

¹⁶⁶ Ceyhan, s. 9.

2.4.2. Döviz Yetersizliği

Gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme ve kalkınma çabalarının önündeki en büyük sorunlardan biri ulusal döviz miktarının yetersiz oluşudur. Söz konusu ülkelerin iktisadi anlamda kalkınabilmeleri için verimli alanlara yatırım yapmaları beklenmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkeler, bu yatırımları yapabilmek için bazı ara mallara ve ham maddelere ihtiyaç duymakta ve söz konusu mal ve maddeleri yurt dışından ithal etmektedirler. Söz konusu durum çoğu kez gelişmekte olan ülkelerin ihracattan ve diğer kaynaklardan sağladıkları döviz gelirlerinin üzerinde bir kaynağı gerekli kıldığından ortaya çıkan döviz açığı sorunu ise söz konusu ülkeler tarafından dış finansman yolu ile kapatılmaktadır¹⁶⁷.

Gelişmekte olan ülkelerin iç tasarruf yetersizliğinin ve tasarruf oranlarının düşük olmadığı varsayılsa bile, söz konusu ülkelerin ekonomik anlamda kalkınmaları genellikle döviz yetersizliği sorunu ile engellenmiş olmaktadır. Bu durum gelişmekte olan ülkelere iç tasarrufların gerekli olduğunu, ancak istenen yatırım düzeyi için yeterli koşul olmadığını göstermektedir. Çünkü bu ülkelerin ihraç kazanımları, ülkeye sermaye malları ithalatını karşılayacak düzeyde döviz getirmemektedir. Söz konusu durum da yurt dışı borçlanmanın önünü açmaktadır¹⁶⁸.

2.4.3. Yetersiz Büyüme

Az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler, *“ekonomik büyüklükleri ve uluslararası sistemde üstlenmiş oldukları roller nedeniyle dünya düzeni üzerine çoğu zaman olumlu ya da olumsuz etkisi olmayan ülkeler”*¹⁶⁹ olarak ifade edilmektedir. Söz konusu gelişmekte olan ülkeler; *“Latin Amerika ve Karayipler”, “Orta Doğu ve Kuzey Afrika”, “Avrupa ve Akdeniz”, “Güney Asya”, “Doğu Asya”, “Pasifik ve Afrika Alt-Sahra bölgeleri”*nde bulunan ülkelerdir¹⁷⁰.

Az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerin genel özelliklerinin başında; *“düşük büyüme oranları”, “kişi başına düşen gelirin düşük olması”, “gelir*

¹⁶⁷ Kozalı, s. 9.

¹⁶⁸ Menbere Workie Tiruneh, **External Imbalances As An Explanation For Growth Rate Differences Across Time and Space: An Econometric Exploration**, Ludwig-Maximilians Univ., Munich, 2003, p. 82.

¹⁶⁹ Çınar Özen, “Dünya Düzeni ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 52, Ankara, 2004, s. 201.

¹⁷⁰ Belma Sevi, **Dünya’da ve Türkiye’de Dış Borçlanma ve Dış Borçlanmanın Kontrolü**, T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 52.

dağılımının dengesiz olması”, “tüketim harcamalarının yüksek olması”, “tasarruf ve yatırım oranlarının yetersiz olması” ve “tarımın öncü sektör olması” gelmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyüme oranlarını, ihracatlarını ve döviz gelirlerini artırabilmek amacıyla dış borçlanma yoluna başvurmaktadırlar¹⁷¹.

2.4.4. Bütçe Açıkları

Bütçe açığı, gelirlerden çok harcama yapılması durumunda ortaya çıkan bir sorundur. Söz konusu sorun, daha çok gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkmasının yanı sıra, gelişmiş ülkelerde de ortaya çıkabilmektedir. Ancak gelişmiş ülkeler, bütçe açığı sorununu rahat bir şekilde kontrol altında tutabilmekteyken, aynı eğilim gelişmekte olan ülkelerde görülememektedir¹⁷².

Gelişmekte olan ülkeler, iç borçlanmada zorluk yaşadığı dönemlerde, bütçe açığı sorununa dış kaynak kullanarak çare aramaktadırlar.

2.4.5. Savunma Giderleri

Devletlerin asli görevlerinden biri savunma hizmeti sunmaktır. Devlete dair her hizmet kaleminin kamu harcamalarında bir karşılığı bulunmaktadır. Devletler, savunma hizmetlerini de savunma harcamaları kalemi altında sunmaktadır¹⁷³.

Birçok ülkede savunma harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı ciddi boyutlara ulaşabilmektedir. Tablo-10'dan hareketle Dünya genelindeki askeri harcamalara bakıldığında, Dünya'daki askeri harcamalar 2016 yılında 1.686 milyar dolar olarak tahmin edilmiştir¹⁷⁴.

¹⁷¹ Sevi, s. 52.

¹⁷² EĞİAD, “Türkiye’de Bütçe Açıkları”, **Ekonomik Raporlar**, No: 3, s. 6.

¹⁷³ Filiz Giray, “Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2004, ss. 182-183.

¹⁷⁴ SIPRI Yearbook, “Armaments, Disarmament and International Security”, **Basın Bülteni**, 2017, < www.sipri.org/sites/default/files/2017-09/yb17-summary-eng.pdf>, (02.03.2018).

Tablo-10: Dünya Geneli Askeri Harcamalar (2016)

Bölgeler	Harcama (\$)	Değişim (%)
Afrika	(37.9)	-1.3
-Kuzey Afrika	(18.7)	1.5
-Sahra Altı Afrika	19.2	-3.6
Amerika	693	0.8
-Orta Amerika ve Karayipler	7.8	-9.1
-Kuzey Amerika	626	1.7
-Güney Amerika	58.8	-7.5
Asya ve Okyanusya	450	4.6
-Orta ve Güney Asya	73.3	6.4
-Doğu Asya	308	4.3
-Okyanusya	26.6	1.7
-Güney Doğu Asya	41.9	5.1
Avrupa	334	2.8
-Orta Avrupa	21.0	2.4
-Doğu Avrupa	75.4	3.5
-Batı Avrupa	237	2.6
Orta Doğu	..	..
Dünya Toplamı	1 686	0.4
() = belirsiz tahmini; .. = veri mevcut değil. Harcama rakamları güncel (2016) ABD dolarıdır. Tüm değişiklikler 2015–16 dönemi için gerçek anlamda geçerlidir.		

Kaynak: SIPRI Yearbook 2017.

Devletler tarafından askeri harcamaların plansız bir şekilde yapılması ve özellikle kaynak sıkıntısı çeken gelişmekte olan ülkelerin söz konusu harcamalarda bulunması dış borçlanma yolunu açan nedenlerden biri olarak ele alınmaktadır¹⁷⁵.

2.4.6. Borçların Röfinansmanı ve Borç Ertelemeleri

Devletlerin her geçen gün artan borç miktarları ve borçların geri ödenmesinde yaşanan zorluklar nedeniyle eski borçların anapara ve faizleri yeni borçlar ile telafi edilmeye çalışılmaktadır¹⁷⁶.

Röfinansman kredileri ile dış borç ertelemeleri birbirine karıştırılmamalıdır. Bu açıdan süresi gelen borç, röfinansman kredileriyle alacaklı tarafa yeni bir borçlanma ile kapatılırken, borç ertelemelerinde borcun vadesi için alacaklı taraftan yeni ve belli bir süre tanınması istenmektedir¹⁷⁷.

¹⁷⁵ Sevi, s. 56.

¹⁷⁶ İlhan Özer, **Devlet Maliyesi**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu, Yayın No: 277, Ankara, 1986, s. 136.

¹⁷⁷ Macit İnce, **Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi)**, 5. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1996, s. 36.

2.4.7. Ekonomik Krizlerin Aşılması Nedeniyle Yapılan Dış Borçlanmalar

Ekonomik kriz nedeniyle yapılan dış borçlanmalara genellikle olağanüstü zamanlarda başvurulmaktadır. Yaşanan söz konusu krizler, uluslararası kuruluşların yardımı ile aşılmaya çalışılmaktadır. Türkiye'nin 5 Nisan 1994 ekonomik önlemleriyle birlikte IMF'den sağlamış olduğu “*stand-by kredileri*” söz konusu duruma örnek teşkil etmektedir¹⁷⁸.

Özellikle 2008'de başlayan küresel finansal krizin Avrupa'da bir borç krizine dönüşmesi ülke ekonomilerinde yıkıcı etkileri de beraberinde getirmiştir. Söz konusu kriz sonucunda tüm dünyada ekonomik faaliyetler yavaşlamış ve buna bağlı olarak vergi gelirleri azalmıştır. Söz konusu durum birçok ülkeyi etkilemiş, ancak en büyük etkisini Yunanistan'da göstermiştir. Yunanistan'ın iflasın eşiğine kadar gelmesinde ülke ekonomisindeki mali dengesizlikler neden olarak görülmektedir. Yunanistan'ın 1970'lerden itibaren sürekli ve artarak devam eden bir silahlanma sürecine girmiş olması, Yunan ekonomisini çıkmaza sürüklemiştir. Yunan ekonomisindeki cari açığının en önemli sebeplerinden biri silahlanma amacıyla yapılan aşırı harcamalar gösterilmektedir. Uzun yıllar süren bütçe açıkları, tasarrufları azaltmış ve bu durum ticaret dengesini olumsuz etkilemiştir. Yıllar boyunca ülkenin ithalatı artmış ve bununla beraber ihracatı azalmıştır. Bir diğer ifade ile ülke üretmeden tüketmeye başladığı için borçlanmanın önünü açmıştır¹⁷⁹.

2.4.8. Savurganlık

Savurganlık, ülke ekonomilerinin dış borçlanmada önünü açan nedenlerden biridir. Özellikle devlet kuruluşlarında ortaya çıkan gizli işsizlik durumu, hem devlet giderlerini artırmakta, hem de verimi düşürmektedir¹⁸⁰.

Öte yandan, daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde “*kamusal denetim ve hesap verme mekanizmalarının eksikliği*”, “*bürokratik ve saydamlıkla ilgili yaşanan sorunlar*” nedeniyle yolsuzluk sürekli artmakta ve bu durum da devlet ekonomisine bir yük olarak yansımaktadır.

¹⁷⁸ İnce, 1996, s. 34.

¹⁷⁹ Elif Akhan, “Yunanistan'daki Ekonomik Krizin Nedenleri ve Genel Gidişatı”, **Basın Bülteni**, 01.03.2012, <www.tasam.org/trTR/Icerik/4641/yunanistandaki_ekonomik_krizin_nedenleri_ve_genel_gidisati%2033> (10.10.2017).

¹⁸⁰ İnce, 1996, s. 36.

2.5. GELİŞMİŞ ÜLKELERİN DIŞ YARDIMDA BULUNMA VE BORÇ VERME NEDENLERİ

Gelişmiş ülkelerin dış yardım ve borç verme nedenlerine bakıldığında, söz konusu nedenlerin temelde yardım ve borç verecek olan gelişmiş ülkelerin kendi çıkarlarına yönelik çeşitli amaçlara hizmet ettiği görülmektedir. Bu başlık altında gelişmiş ülkelerin borç verme nedenleri ve dış yardım talep eden ülkelere verilen dış yardımların nedenleri sırasıyla incelenecektir.

2.5.1. Siyasi ve Askeri Nedenler

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde devletlerarası bloklaşmalar başlamıştır. Ortaya çıkan bloklaşmalar sonucunda ise gelişmiş ülkeler, kendi siyasi çıkarları doğrultusunda, gelişmekte olan ülkelere yardım yapar hale gelmiştir. Bu şekilde, gelişmiş ekonomiye sahip olan ülkeler, siyasi hedefleri doğrultusunda silah güçleri yerine, ekonomik temelde bir takım stratejiler güderek, ekonomileri geri kalmış olan ülkeleri kendi ittifaklarına dahil etme yoluna başvurmuşlardır. Bu sayede gelişmiş ülkelerin, yardım yaptıkları ülkeleri siyasi bakımdan kontrol altında tutmayı ve herhangi bir savaş halinde söz konusu ülkelerin kendi saflarında yer almalarını sağlamayı amaçladıkları söylenebilir¹⁸¹.

Gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelere yapılan dış yardımların ve söz konusu ülkelere kullandırılan dış kredilerin, gelişmiş ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda kullandırıldıkları bilinen bir gerçekliktir. Söz konusu yardımların temelinde genellikle “*politik ve askeri amaçlar*” yer almaktadır.

Gelişmiş ülkelerin siyasi çıkarlar doğrultusunda gelişmekte olan ülkelere yaptıkları yardımlar ve kullandırdıkları krediler, literatürde “*politik borç*” olarak adlandırılmaktadır. Buradan hareketle her dış borcun, bir politik borç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin ekonomileri tahrip olan Avrupalı ülkelere kullandığı “*Marshall Yardımları*” adı altında kredilerin asıl amacı, Avrupalı ülkelerin ABD'nin karşı bloğunda yer alan Sovyetler Birliği'ne girmelerine engel olmak idi. Söz konusu örnekten hareketle,

¹⁸¹ Erdem, ss. 53-54.

ABD'nin kendi siyasi çıkarı doğrultusunda, dış yardımları (literatürde yer alan ismiyle politik borçları)¹⁸², yumuşak güç aracı olarak kullandığı açıktır.

Gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme ve kalkınma çabalarına destek sağlanması açısından gelişmiş ülkeler tarafından yapılan dış yardım ve borçların oldukça büyük önemi vardır. Bu durumun bilincinde olan gelişmiş ülkeler verdikleri dış borçları, gelişmekte olan ülkeler üzerinde bir ödül ya da tehdit unsuru olarak da kullandıkları görülmektedir. Bu şekilde gelişmiş ülkeler, yardım - borç alan ülke tarafından yapılması istenmeyen bir davranışın engellenebilmesi için bir tehdit unsuru olarak ya da kendi çıkarlarına hizmet edecek bir eylemin yapılması istendiğinde bir ödül olarak kullanmaktadır. Söz konusu durum ise kaynak sıkıntısı çeken gelişmekte olan ülkeler için önemli bir sorun haline gelmektedir¹⁸³.

Siyasi nedenlerin yanı sıra askeri nedenlerle de dış yardımların yapıldığı görülmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası kutuplaşma sürecinde, ABD tarafından "*Truman Doktrini*" adıyla bilinen bir siyasi politikanın benimsenmesi ve söz konusu politika gereğince "*komünizm tehdidi*" altında olan devletlere mali ve askeri yardım yapacağını açıklaması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Öncelikle Yunanistan'a 300 milyon dolarlık mali yardım yapılarak, komünistlerin merkezi hükümete karşı güçlenmesinin önüne geçilmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin de benzer "*tehdit*" altında olmasından dolayı, ABD tarafından Türkiye'ye 100 milyon dolarlık ekonomik yardım ve askeri malzeme tedariki sağlanmıştır. Bu durum ise Türkiye ile Amerika'nın yakınlaşmasına neden olmuş ve Türkiye Hükümeti, ABD ile müttefik olma yolunu seçmiştir. Buradan hareketle de ABD'nin benimsemiş olduğu "*Truman Doktrini*" politikasının aslında ABD'nin, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kendi safına çekebilmesine hizmet eden bir araç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır¹⁸⁴.

Gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelere verilen askeri amaçlı yardım ve borçların hizmet ettiği bir başka amacın da yeni geliştirilen silahların tanıtılarak, buradan ekonomik bir kazanım elde edilmesi olduğu söylenebilir¹⁸⁵.

Gelişmiş ülkelerin siyasi ve askeri çıkarları doğrultusunda, dış yardımları gelişmekte olan ülkeler üzerinde bir iktidar / güç aracı olarak kullandıkları tarih

¹⁸² Macit İnce, **Kamu Kredisi**, Kalite Matbaası, Ankara, 1976, s. 97'den aktaran Ceyhan, s. 11.

¹⁸³ Ceyhan, ss. 11-12.

¹⁸⁴ Çağdaş Duman, "Soğuk Savaş Dönemi Yunanistan Dış Politikası", **Basın Bülteni**, 12.02.2012, <www.uiportal.net/soguk-savas-donemi-yunanistan-dis-politikasi.html> (05.04.2018).

¹⁸⁵ Ceyhan, s. 14.

boyunca bilinen bir gerçeklik olmuştur. Ekonomik açıdan daha güçlü olan ülkeler, kendi çıkarlarına hizmet etmesi ve istediklerini yaptırabilmek amacıyla dış yardım ve kredileri bir “*rüşvet aracı*” olarak kullanabilmektedir. Söz konusu durum ABD’nin Irak’a karşı savaş hazırlığı içinde olduğu 2003 yılında Türkiye’deki üsleri kullanma izni karşılığında teklif etmiş olduğu 6 milyar dolar yardım ile 24 milyar dolar kredi önerisinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak Türk parlamentosunun söz konusu teklifi reddetmesi sonucu bu yardım sağlanamamıştır¹⁸⁶.

2.5.2. Ekonomik Nedenler

Gelişmiş ülkeler, genellikle ekonomik çıkarları doğrultusunda gelişmekte olan ülkelere dış yardımda bulunmaktadır. Çünkü söz konusu ülkeler için mevcut ekonomik düzenin korunması önemli bir konudur. Söz konusu düzenin korunması da gelişmekte olan ülke ekonomilerinin kalkınması ile mümkündür. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin kalkınması, gelişmiş ülkelerin avantajı anlamına gelmektedir. Nitekim gelişmiş ülkeler, ürettikleri ürünleri satabilmek amacıyla sürekli yeni pazar arayışındadır. Dış yardım ve borçlar aracılığıyla ekonomileri canlanan gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretteki hacmi arttırılmaya çalışılmaktadır¹⁸⁷.

Bir ülkenin kendinden daha fakir olan başka bir ülkeye, ekonomik çıkarları doğrultusunda yaptığı dış yardımların ve kullandığı kredilerin amacı, yardım yapılan ülkenin kalkınmasını sağlamak ve bu sayede ekonomik ve siyasi ilişkilerini güçlendirmektir. Bu bilgiler ışığında, Çin’in Güney Asya ve Afrika’ya yapmış olduğu yatırımlar ve dış yardımlar önemli örnek teşkil etmektedir. Yapılan yatırım ve yardımlar aracılığıyla ekonomisi güçlenen söz konusu ülkeler ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır¹⁸⁸.

Gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelere, özellikle bağlı krediler şeklinde kullandırılan, dış borçlar, kredi veren ülkenin ekonomik çıkarına hizmet etmektedir. Bu durumun nedeni ise bağlı krediler aracılığıyla kredi veren ülkenin, verdiği krediyi kendi iç piyasasında kullandırma şartına bağlı kılmasıdır. Gelişmiş

¹⁸⁶ Justus Leicht, Peter Schwarz, “Turkish Parliament Votes Down US War Plans”, **World Socialist**, 04.03.2003, <www.wsws.org/en/articles/2003/03/turk-m04.html> (06.03.2018).

¹⁸⁷ Erdem, s. 56.

¹⁸⁸ Özgür Tüfekçi, “Yükselen Güçler ve Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımlar”, **Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar**, (Ed. Erman Akıllı), Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 116.

lkeler, bu yardımlar / krediler sayesinde hem yeni pazarlar kazanmakta, hem de eskimiş teknolojilerini gelişmekte olan ülkeler üzerinden artı ekonomik bir değer kazanarak, elden çıkarma şansı yakalamaktadırlar¹⁸⁹.

Özellikle Japonya'nın 1950'lerden sonra yapmış olduğu dış yardımlar, daha çok Japon ekonomisine katkı sağlayacak öncelikler temelinde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu duruma Asya ülkelerine yapılan dış yardımlara Japonya ile ihracat yapma şartı konulması örnek teşkil etmektedir¹⁹⁰.

2.5.3. Tarihi ve Kültürel Nedenler

lkeler tarafından kültür, dil, eğitim ve din beraberliklerine bağlı olarak diğer ülkelere tarihi ve kültürel nedenlerden dolayı da dış yardım ve kredi imkanı sağlanmaktadır. Bu durum daha çok sömürgeci devletlerin, eskiden sömürgesi olan ülkelere sunduğu krediler ya da yardımlarda karşımıza ıkmaktadır¹⁹¹.

Japonya'nın 1980'li yıllara kadar ASEAN¹⁹² ülkelerine yapmış olduğu dış yardımlar tarihsel ve kültürel bağlarla yapılan yardımlar kapsamında ele alınabilir¹⁹³.

Osmanlı Devleti'nin önemli bir projesi olan Hicaz Demiryolu'nun yapımında Hindistan ve Mısır başta olmak üzere; Fas, Tunus, Cezayir, Rusya, Çin, Singapur, Hollanda, Güney Afrika, mit Burnu, Cava, Sudan, Pretorya, Bosna-Hersek, şkp, Filibe, Köstence, Kıbrıs, Viyana, İngiltere, Almanya ve Amerika'daki Müslümanların bağışta bulunmaları din beraberliklerine bağlı olarak yapılan yardımlar kapsamında deęerlendirilmektedir¹⁹⁴.

2.5.4. İnsancıl ve Ahlaki Nedenler

Bazı ülkelerin yoksulluk ve açlık gibi sorunlarla mücadele etme çabaları, insani değerler açısından önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle başta Birleşmiş Milletler ve bağlı kuruluşları, az gelişmiş ülkelerin bu gibi sorunları aşmalarında ve bu ülkelerin belirli bir yaşam düzeyine ulaşma çabalarına yardımcı

¹⁸⁹ Erdem, s. 56.

¹⁹⁰ Ali Balcı, Murat Yeşiltaş, "Bir Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımların Kullanılması: Japonya rneği", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 8, Kış 2005-2006, s. 176.

¹⁹¹ şeker, s. 82.

¹⁹² Kurucu yeler: Filipinler, Tayland, Malezya, Endonezya, Singapur.

¹⁹³ Balcı, Yeşiltaş, s. 177.

¹⁹⁴ Sait ztrk, "Hicaz Demiryolu", Osmanlı Araştırmaları Vakfı, **Basın Bülteni**, <osmanli.org.tr/hicaz-demiryolu/> (28.05.2018).

olmaktadır. Bunlardan başka deprem, sel ve benzeri doğal afetler gibi nedenlerle de uluslararası yardımlaşma örnekleri yaygındır. Bu duruma en iyi örnek olarak 17 Ağustos 1999 depremi sonrasındaki Türk ve Yunan halkları arasındaki yakınlaşma verilebilir¹⁹⁵.

Az gelişmiş ülkelere yapılan insani amaçlı dış yardımlar, yardımı sağlayan ülkeler açısından iki önemli etkiye sahiptir. Bu etkilerden ilki, yardım alan ülkenin sorumluluğu paylaşmakta ve bu sayede yardım yapan ülkenin uluslararası boyutta ne kadar duyarlı olduğunu vurgulamak açısından önem arz etmektedir. İkinci etki ise yardımı yapan ülke, diğer ülkelere yapmış olduğu yardımlar sayesinde potansiyel gücünü ispatlamaktadır¹⁹⁶.

Söz konusu etkiler ışığında ilk akla gelen örnek, ABD'nin yaptığı insani amaçlı dış yardımlardır. 2017 yılına ait “*Küresel İnsani Yardım Raporu*” verilerine göre, ABD'den sonra ikinci en büyük insani yardım sağlayan ülke, Türkiye'dir. Türkiye'nin 2016 yılında yapmış olduğu insani yardımların %99'u Suriye müdahalesine, diğer %1'lik kısmı ise başka yerlere yapılmıştır¹⁹⁷.

2.5.5. Prestij Kazanma Nedeni

Bir ülke, kendinden daha yoksul olan başka bir ülkeye dış yardım ve ihtiyaç halinde dış kredi kullandırma imkanı tanıyarak, söz konusu durumun kendisine prestij kazandıracağına inanmaktadır¹⁹⁸. Bu durum, 2013 yılında “*Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)*”nın ABD'nin Oregon eyaletinde yaşayan Kızılderililer'in su ihtiyacını karşılayacak bir depo ve 850 kişilik bir okul yaptırılmasına yönelik kabile şefine 200.000 dolarlık sembolik bir çek sunulmasında karşımıza çıkmaktadır¹⁹⁹. Bu örnekten de anlaşılabileceği gibi, Türkiye'nin yaptığı söz konusu dış yardımların arka planında prestij kazanma isteği yer almaktadır. Türkiye'nin bu bakış açısı ise ABD'de istenen etkiyi ortaya çıkarmış ve Al Kamen'in

¹⁹⁵ İnce, 2001, s. 143.

¹⁹⁶ Tüfekçi, s. 112.

¹⁹⁷ Development Initiatives, **Global Humanitarian Assistance Report 2017**, s. 44.

¹⁹⁸ Tüfekçi, s. 115.

¹⁹⁹ Tolga Tanış, “Kızılderililere Türk Yardımı Amerikalıları İncitti”, **Hürriyet**, 13.11.2013, <www.hurriyet.com.tr/dunya/kizilderililere-turk-yardimi-amerikalilari-incitti-25103491> (19.02.2018).

Washington Post'taki yazısında TİKA'nın, ABD'nin Oregon eyaletinde yaşayan Kızılderililer'in yaşam koşullarını düzeltme çabasını şu sözlerle ele almıştır²⁰⁰:

“Amerika Birleşik Devletleri, gelişmekte olan ülkelere yıllardır milyarlarca dolara dış yardım yapmaktadır. Görünüşe göre bu yardımın bir kısmı artık geri dönüyor... Şu ana kadar Birleşik Arap Emirlikleri'nin kasırgalar dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne yardım eli uzatması dışında hiçbir ülke böyle bir girişimde bulunmadı. Sanırım bizim için de Türkiye'nin kalkınma ihtiyaçlarını tespit edip, yardım yapmayı planlama zamanımız geldi.”

Prestij kazanmak amacıyla yapılan yardımlara ve sunulan kredi imkânlarına gelişmiş ülkelerde olduğu kadar gelişmekte olan ülkelere de önem verilmektedir. Bu durumun uluslararası ilişkiler boyutunda karşılığı ise yumuşak güç kullanımı şeklinde ele alınabilir. Bu sayede devletler, savaşmak (sert güç kullanmak) yerine, diğerlerine karşı olumlu bir imaj çizerek (yumuşak güç kullanarak) nüfuz etme alanlarını genişletmektedir.

2.5.6. Bağımlı Kılma Nedeni

Bir ülke, diğer ülkeyi kendine bağımlı kılmak istediğinde, bunu genellikle iki şekilde gerçekleştirmektedir. Bu amaç doğrultusunda ülke, ya savaşacak ya da diğer ülkenin ekonomik bağımsızlığını elinden alacaktır. Savaşarak bir devletin bağımsızlığını elinden almak hem çok maliyetli, hem de tarihte yaşanan olaylardan da yola çıkılarak çok uzun yıllar sürme ihtimali olduğu bilinmektedir.

Uluslararası boyutta devletler, az bir değer sunarak karşı taraftan çok değer elde etmek istedikleri bilinmektedir. Söz konusu durum faydacı batı ahlak anlayışının (utilitarizm)²⁰¹ bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve SSCB'nin bir çıkar çatışmasına girmeleri ve savaştan ekonomisi zarar gören diğer ülkeleri kendi taraflarına çekebilmek amacıyla dış yardımları bir araç olarak kullanmaları²⁰² bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bu noktadan hareketle gelişmiş ülkelerin temelde daha çok sayıda taraf ülke elde etmek istemeleri ve bu nedenle karşı tarafa ekonomik bir değer

²⁰⁰ Al Kamen, “US Receives Foreign Aid”, **Washington Post**, 11.11.2013, <www.washingtonpost.com/blogs/in-the-loop/wp/2013/11/11/the-u-s-receives-foreign-aid/?utm_term=.6340ef50b6bf> (21.02.2018).

²⁰¹ Utilitarizm, en doğru ahlaki eylemin, faydası en yüksek olan olduğunu savunan etik kuramdır.

²⁰² Meriç, s. 87.

sundukları bilinmektedir. Gelişmiş ülkeler tarafından az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sunulan değer, savaştan sonra ekonomilerinin yeniden istenen düzeye gelmesini sağlamak amacıyla kalkınma ve sanayileşme çabalarına destek olunması olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelere sunulan söz konusu ekonomik değer literatürde karşılığını dış yardımlar ve borçlarda bulmaktadır.

Gelişmiş ülkeler açısından kazanılmak istenen değer ise yardım - borç alan ülkeleri kendilerine bağımlı kılmak ve böylece temelde daha çok sayıda taraf ülke toplamak olduğu söylenebilir. Bu şekilde taraflar arasında gerçekleşen söz konusu değer değişimi, mübadele kavramına borç özelinde yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bu durumda borç, bir mübadele aracı olarak karşımıza çıkmakta ve ülkeler arasında karşılıklı değerler üzerinde uzlaşma gerektirmektedir.

1960'lı yıllara gelindiğinde, devletten devlete yapılan yardımların yerini, uluslararası mali kuruluşların kurulmasıyla birlikte dış borçların aldığı görülmekte ve dış yardım ve borçların, ülke ekonomilerini daha da dışa bağımlı hale getirdiği düşüncesi tartışılmaya başlanmıştır²⁰³. Bu bağlamda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dış yardımlar ile başlayan sürecin yaşanan gelişmelere bağlı olarak dış borçlanma ve borçlandırma sürecine evrildiği ve bu durumun gelişmekte olan ülkeler üzerinde bir yük oluşturduğu söylenebilir.

²⁰³ Meriç, ss. 87-88.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ YARDIM VE DIŞ BORÇLARIN BİR İKTİDAR / GÜÇ ARACI OLARAK KULLANILMASI SONUCU ÜLKE EKONOMİLERİNİN DIŞA BAĞIMLI HALE GETİRİLMESİ: OSMANLI DEVLETİ'NDEN GÜNÜMÜZ TÜRKİYE'SİNE

Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecini hızlandıran birçok içsel ve dışsal neden bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin dönem itibarıyla sert gücü elinde bulunduran devletler tarafından yumuşak güç aracılığıyla borçlan(dırıl)ma sürecine girmiş olması, Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde etkili olan dışsal nedenlerden biri olarak ele alınabilir. Diğer yandan, Türkiye ekonomisine Osmanlı Devleti'nden yüklü miktarda borç kalmıştır.

Yaşanan gelişmelere bağlı olarak Türkiye ekonomisi borcunu borçla öder hale gelmiştir ve söz konusu durumun günümüze dek süren etkileri bulunmaktadır.

3.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE DIŞ BORÇLANMALAR

Osmanlı Devleti, 1299-1579 yılları arasında en parlak dönemini yaşarken, Avrupa söz konusu dönemde en verimsiz yıllarını yaşamaktaydı. Ancak Avrupa'nın 14. yy'ın sonlarında başlayıp, 16. yy'ın sonuna kadar süren “*yeniden yapılanma*” süreci sayesinde geleceğini yeniden tasarladığı söylenebilir. Söz konusu dönemde ise Osmanlı Devleti, kalıplaşmış sistemiyle hareket etmeye devam etmiş ve Avrupa'nın kalkınma ve gelişim çabalarını göz ardı etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Duraklama Dönemi'ne girmesinde birçok içsel ve dışsal nedenler etkili olmuştur. Söz konusu duruma zemin hazırlayan nedenlerden biri de 16. yy'dan sonra Avrupa'nın kendini yenilemesi ve Osmanlı Devleti'nin bu yeni yapılanma sürecini kendi içinde gerçekleştirememiş olmasıdır.

Öte yandan, Avrupa'nın 15. yy'da başlatmış olduğu “*Coğrafi Keşifler*” sonrası yeni ticaret yollarının keşfedilmesi nedeniyle Baharat Yolu ve İpek Yolu'nun önemini yitirmesi, ticaretin önem kazanması, o döneme kadar “*toprak*” olan sermaye kaynağının yerini, “*altın ve gümüş*”e bırakması ve söz konusu durum sonucu feodal sistemin yıkılarak ticaretin gelişimiyle birlikte kapitalist sistemin başlaması, Akdeniz kıyısındaki limanların önemini kaybetmesi ve bu nedenle ticaret gelirleri azalan Osmanlı Devleti'nin Akdeniz limanlarını yeniden canlandırabilmesi için Avrupalı

devletlere kapitülasyonlar vermesi, Osmanlı Devleti açısından zorlu bir süreci başlatmıştır²⁰⁴. Bu bağlamda Avrupa'nın yeniden doğuşu anlamına gelen tüm bu gelişmeler, göz önüne alındığında, Osmanlı Devleti'nin söz konusu süreçten olumsuz yönde etkilendiği açıktır.

Özellikle ticaretin gelişmesiyle birlikte kapitalist sistemin ortaya çıkması ve başta İngiltere olmak üzere tüm Avrupa'ya yayılması, söz konusu sistemin dışında kalan devletlerin, Avrupa mallarının satılması için bir pazar olarak görülmesinde neden olmuştur²⁰⁵.

Avrupa'nın 14. yy'da başlattığı yeniden yapılanma süreci sonrası Rönesans-Reform hareketleri, coğrafi keşifler, ticaretin gelişmesiyle birlikte ticari kapitalizmin doğuşu, Feodal sistemin yıkılışı, akla dayanan düşünce sisteminin ön plana çıkması ile gelişen teknoloji ve Fransız Devrimi²⁰⁶ göz önüne alındığında, söz konusu tüm gelişmeler Avrupa özelinde birbirini olumlu yönde etkileyerek 18. yy'da İngiltere'de “*Sanayi Devrimi*”nin başlamasına dayanak teşkil etmiştir²⁰⁷.

Sanayi Devrimi, başta İngiltere olmak üzere diğer Batı Avrupa ülkelerinin üretim tarzlarını değiştirmiştir. Söz konusu ülkeler, makineye dayalı üretime tarzına geçtikleri için daha kısa zamanda daha çok mamul mal üretir hale gelmişlerdir. Söz konusu durum ise büyük miktarlarda üretilen mamul mallara hem Pazar arayışı, hem de ucuz gıda maddeleri ve hammadde arayışı sorunu meydana getirmiştir²⁰⁸.

Osmanlı Devleti, süregelen söz konusu süreçte Batı'nın politikalarını örnek alarak, yabancı uzmanlar aracılığıyla “*batılılaşma*” çabalarına başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin batılılaşma süreci, söz konusu kavramın tanımından da anlaşılabilirliği üzere, “*batılı olmayan bir toplumun Batı normlarına göre yeniden yapılanması*”²⁰⁹ anlamına gelmektedir. Bu bağlamda “*başkalarına istediğini yaptırabilme kapasitesi, diğer aktörlerin gündemini belirleme yeteneği ve diğer devletler tarafından arzu edilmesi istenen şeyin arzulanmasını sağlayabilme*” anlamlarına gelen yumuşak güç

²⁰⁴ Bayram Kodaman, “Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, 2007, ss. 12-13.

²⁰⁵ Stefanos Yerasimos, “Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye”, **Bizanstan Tanzimata**, (Çev. Babür Kuzucu), Cilt: 1, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977, s. 467.

²⁰⁶ Bekir Güzel, “Sanayi Devrimi'nin Ortaya Çıkardığı Toplumsal Sorunların Edebiyattaki İzdüşümü: Emile Zola'nın Germinal Örneği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 33, s. 158.

²⁰⁷ A. Mesut Küçükkalay, Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, 1997, s. 52.

²⁰⁸ Şevket Pamuk, **100 Soruda Osmanlı Türkiye İktisat Tarihi 1550-1914**, 3. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 153.

²⁰⁹ Mehmet Ali Kılıçbay, “Osmanlı Batılılaşması”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt: 2, 1985, s. 147.

kavramı göz önüne alındığında, söz konusu dönemde Batı'nın gelişimi, Osmanlı Devleti'nin değişim ve gelişim düzeyine dair gündeminin belirlenmesinde etkili olduğu görülmektedir. Diğer yandan, yumuşak güç kullanımı temelde bir ülkenin diğer ülkeler üzerinde hayranlık uyandırmasına dayanmaktadır. Bu perspektiften hareketle Avrupa'nın söz konusu dönemde sahip olduğu yumuşak güç kaynakları ile Osmanlı Devleti'nin batılılaşma çabalarına girişmesi arasında bir ilişki kurulabilir.

Diğer yandan, amacına hizmet edecek şekilde yumuşak güç uygulamak isteyen bir ülke ya da ülkeler, diğer ülkelere “*liderliğini takip etme*”, “*değerlerini takdir etme*”, “*örneğini taklit etme*” veya “*refah ve açıklık düzeyine ulaşma isteği uyandırdığı*” noktada istediği sonuçları elde edebilmektedir²¹⁰. Bu açıdan Osmanlı Devleti'nin batılılaşma çabaları, sanayi devrimini tamamlayan ülkelerin düzeyine ulaşma güdüsü ile hareket ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Avrupa'ya bakışın değiştiği söz konusu dönemde Osmanlı Devleti, hem içsel, hem de dışsal nedenlerden dolayı birçok sorun ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle temelde içsel bir sorun olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı zaman içinde dışsal bir soruna dönüşmüş ve bu durum Osmanlı Devleti üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Çünkü söz konusu isyanın bastırılabilmesi için Rusya'dan yardım istenmek zorunda kalınmıştır. Osmanlı Devleti'nin teklifini kabul eden Rusya, 1833 yılında bir donanma ile 5.000 kişilik bir ordu göndererek, Osmanlı Devleti üzerinde etkili bir konuma ulaştığı görülmektedir. Söz konusu durumdan rahatsız olan İngiltere ve Fransa ise isyanın sona ermesi amacıyla harekete geçerek, Padişah ve Mehmed Ali Paşa'nın anlaşmaya varmasında etkili olmuşlardır. Rusya ise hem Boğazlar, hem de Osmanlı Devleti üzerinde elde ettiği üstünlüğü kaybetmemek için Osmanlı Devleti ile “*Hünkâr İskeleyi Antlaşması*”nı imzalamıştır. Bu antlaşma ile, Osmanlı Devleti, Rusya'nın desteği sayesinde dış güçlere karşı geleceğini güvence altına almış ancak söz konusu antlaşmanın gizli maddesi ile de Rusya, Boğazlar üzerinde büyük bir avantaj elde ederek, asıl amacına erişmiştir²¹¹. Bu açıdan Rusya'nın kendi emelleri için sert gücünü kullanarak –askeri gücünü- Osmanlı Devleti'ne yardım etmesi ve bu yardım karşılığında hem Boğazlar üzerinde, hem de genel olarak Osmanlı Devleti üzerinde egemenlik kurmuş olması dikkate değer bir durumdur.

²¹⁰ Noya, p. 4.

²¹¹ Mehmet Kocaoğlu, “Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı (1831-1841)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 6, 1995, ss. 202-203.

Daha sonraki süreçte Osmanlı Devleti'nin Rus tehlikesinden kurtulmak için İngiltere'nin yardımına ihtiyaç duyması sonucu İngiltere'nin söz konusu durumu kendisi için bir fırsata çevirdiği söylenebilir. Bu bağlamda İngiltere, Osmanlı Devleti'ni küresel ve liberal ekonomiye dahil etmek amacıyla “1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması”nı kabul ettirmiştir²¹². Bu antlaşmaya göre, 1838 öncesinde uygulanan tekel düzeni kaldırılmış ve yabancılara uygulanan iç gümrük vergisi hakkından vazgeçilmiştir. Bu sayede Osmanlı hammaddelerinin dış ticarete açılması kolaylaştırılmış ve Osmanlı Devleti söz konusu antlaşma sonrasında önemli bir ek gelir kaynağını kaybettiğinden dolayı ekonomik açıdan dışa bağımlı hale gelmiştir²¹³.

Yaşanan gelişmeler ışığında Osmanlı Devleti'nin borçlan(dırıl)ma sürecinin önünü açan nedenlere bakıldığında, devletin kendi içsel nedenlerin yanı sıra, en temelde Osmanlı Devleti'nin, Batı Avrupa'daki yenilikçi hareketlere özenerek kendi alternatifini yaratmak yerine “batılılaşma” çabalarına girişmesi ve sanayileşme hamlelerine geç kalmış olması söz konusu durumun nedenleri arasında yerini almaktadır. Bu açıdan yumuşak güç aracılığıyla Batı Avrupa'daki gelişim Osmanlı Devleti'ne cazip ve çekici geldiği söylenebilir. Daha sonraki süreç ele alındığında ise ortaya çıkan içsel sorunlar nedeniyle Osmanlı Devleti, güvenliğini sağlayabilmek adına sanayileşmiş ülkelerden yardım istemek durumunda kalmış ve yardım talebini kabul eden devletler de kendi amaçları doğrultusunda donanma ve ordu desteğiyle Osmanlı Devleti üzerinde sert güç kullanımı imkanına erişmişlerdir. Bu açıdan Osmanlı Devleti, siyasi açıdan güvenliğini sağlamak üzere kendi amaçlarını ön planda tutarken, yardım talebini kabul eden ülkeler de kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek Osmanlı Devleti'nin sanayileşme girişimlerinden dolayı kendilerine olan ekonomik anlamda bağımlılığını daha da arttırdıkları görülmektedir.

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıla kadar, genellikle bütçesinde oluşan açıkları kapatabilmek adına dönemin zengin sermaye sahiplerinden “iç borçlanma” yolunu seçmiştir. Ancak devletin, reform hareketleriyle birlikte yeniden yapılanma süreci içine girmiş olması harcamaları arttırmış ve bu durum da Osmanlı Devleti üzerinde bir baskı oluşturarak, İngiltere ve Fransa'ya karşı direnme gücünü kırmıştır²¹⁴.

²¹² Kodaman, s. 20.

²¹³ Şevket Pemuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. x.

²¹⁴ A. Du Velay, **Türkiye Maliye Tarihi**, (Der. Maliye Tetkik Kurulu), M.B. Tetkik Kurulu Yayınları, No: 178, Ankara, 1978, s. 78'den aktaran Biltekin Özdemir, **Osmanlı Devleti Dış Borçları 1854-1954 Döneminde Yüzyıl Süren Boyundurluk**, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, 2009, s. 43.

Diğer yandan, Kırım Savaşı giderlerinin de hazinede bir yük oluşturması Osmanlı Devleti'ne ilk kez dış borçlanma yolunu açmıştır. Söz konusu dış borçlanma konusu ilk kez gündeme geldiği için bu duruma temkinli davranılıyor, bu sürecin iyi bir şekilde yönetilip yönetilemeyeceği konusu detaylı bir şekilde irdeleniyordu. Dış borçlanmaya karar vermek üzere toplanan Meclis, *“düşmanlara halimizi bildirmek, onlara karşı sarf edeceğimiz parayı onlardan almaya kalkışmak, şimdiden onlara bir uçtan teslim olmak demektir; bunun konuşulması, dışarıya sızıp duyulması bile büyük tehlikedir.”* kararını vermiştir. Ancak daha sonraki süreçte Şeyhülislâm devreye girerek şöyle demiştir²¹⁵:

“Yabancılardan, yabancı devletten para tedarikinden başka çaremiz yok. Başkasından hele bir yabancidan para istemek kötüdür Ama “zaruret mahzurları siler” demişler. Buna istemeye başvurmak zorundayız. Herkese ayrı ayrı sorup dallandırmaya da yer yok. Bana sorarsanız gönülsüz de olsa böyle borç almayı caiz gördüğümü söyleyebilirim.”

Bu açıklama üzerine borç alınmaya karar verilmiş ve 3.300.000 Osmanlı Lirası tutarındaki borç karşılığında 2.575.000 Osmanlı Lirası alınmıştır. Osmanlı Devleti tarafından bu borca % 2'lik bir komisyon ödenmiş ve borcun faiz oranı da % 6 olarak tespit edilmiştir²¹⁶. Alınan bu ilk borcun devamında kısa aralıklarla borçlanmaya devam edilmiş, 1875 yılına kadar toplamda 15 borçlanma antlaşması yapılmıştır²¹⁷.

²¹⁵ Ahmet Cevdet Paşa, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, Cilt: 1, Yayın No: 43, İstanbul, 2008, ss. 283-284.

²¹⁶ Sevi, s. 75.

²¹⁷ İnce, 2001, s. 183.

Tablo-11: Osmanlı Devleti'nin Dış Borçları (1854-1881)

Yıllar	Borç Tutarı (Osmanlı Lirası)	Ortalama İhraç Fiyatı %	Komisyon ve Masraflar	Ele Geçen Net Tutar	Faiz Oranı %
1854	3.300.000	80	725.000	2.575.000	6
1855	5.500.000	102,6	28.000	5.472.000	4
1858	5.500.000	76	1.715.700	3.784.300	6
1860	2.240.000	62,5	840.000	1.400.000	6
1862	8.800.000	68	3.135.500	5.664.500	6
1863	8.800.000	63	3.260.000	5.540.000	6
1865	6.600.000	66	2.533.000	4.067.000	6
1865	40.000.000	50	20.000.000	20.000.000	5
1869	24.444.000	54	11.243.000	13.201.000	6
1870	34.348.000	32	23.650.000	10.698.000	3
1871	6.270.000	73	1.692.600	4.577.400	6
1872	12.238.000	98,5	1.835.000	10.403.000	3
1873	12.612.000	55	5.780.000	6.832.000	5
1873	30.550.000	54	12.373.000	18.177.000	6
1874	44.000.000	43,5	24.860.000	19.140.000	5
Toplam	245.202.000	65,21	113.670.800	131.531.200	5,67

Kaynak: Erdoğan Öner, **Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare**, Maliye Bakanlığı Yayınları, 2001/359, Ankara, s. x.

Osmanlı Devleti söz konusu süreç içinde hızlı bir şekilde borçlanmış, alınan borçların neredeyse hepsi cari harcamalara ayrıldığı için de yatırım harcamaları gibi devlet ekonomisine geri dönüşü olacak verimli alanlarda kullanılmamıştır.

Tablo-12: Osmanlı Devleti Borç Antlaşmaları (1854-1881)

Yıl	Anapara (Osmanlı Lirası)	Borçlanma Nedeni
1854	3.300.000	Kırım Savaşı giderlerini finanse etmek
1855	5.500.000	Silah alımı
1858	5.500.000	Kaimenin (kağıt para) bir kısmının tedavülden kaldırılması
1860	2.240.000	Eski borçların ödenmesi
1862	8.800.000	Sultan Abdülaziz'in mali ıslahat girişimleri, kaimelerin %40'nın satın alınması ve kalanının borç senedi olan tahvillerle değiştirilmesi
1863	8.800.000	Galata bankerlerine olan dalgalı borçları azaltmak ve ayarı bozuk olan paraları ortadan kaldırmak
1865	6.600.000	Eski borçların anapara ve faiz ödemeleri
1865	40.000.000	Borçlara karşı çıkarılmış olan tahvillerin hükümet tarafından uzun vadeli ve harici bir istikraza dönüştürülmesi
1869	24.444.000	Bütçe açıkları ve dalgalı borçların ödenmesi
1870	34.848.000	Rumeli Demiryolları inşası
1871	6.270.000	Credit General Ottoman ve Londra'da Chon Sons ve Dent Palmer ve ortaklarına bağlı kalarak borç alınması
1872	12.238.000	Hükümetin çıkarmış olduğu tahvillerin, Credit General Ottoman ve Austro-Tttoman Bankası tarafından %98,5 ihraç fiyatıyla satın alması
1873	12.612.000	Hükümet 1872 hazine tahvillerini zamanında ödeyemeyeceğini anladığından 1873 ikinci tertip “umumi borçlar” tahvilleri ihracı
1873	30.555.000	Yeni borçlanma
1874	44.000.000	Vadesi dolan dış borç ve faizlerinin ödenememesi nedeniyle devletin umumi gelirleri karşılık gösterilerek Osmanlı Bankası'nın imtiyazlarının genişletilmek şartıyla bankadan borç alınması
Toplam	245.202.000	

Kaynak: Hatice Bahar Aşçı, Lozan Barış Antlaşması'nda Osmanlı Borçları Meselesi, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 6, 2016, s. 1652.

1875 yılına gelindiğinde, borç ödemeleri yarıya indirilmiş ve 1876 yılında da “*moratorium*” ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin borçlarını ödeyemez hale gelmesi ise Osmanlı maliyesi üzerinde Avrupa’nın kontrolünü başlatmıştır²¹⁸. Bu bağlamda 1881 yılında alacaklı taraf olan yabancı devlet temsilcileri ile Osmanlı hükümeti temsilcileri arasında yapılan antlaşma sonucu “*Muharrem Kararnamesi*” yayınlanmıştır. Söz konusu kararname, “*borçların anapara ve faiz ödemelerinden indirimler yapılmasını, faiz ve amortismanların ödenmesi için sağlam gelirler bulunmasını, bu gelirlerin düzenli bir şekilde toplanıp, dağıtılması ile görevli olacak bir teşkilat kurulması gerekliliği*” üzerinde durmuştur. Bu öneri üzerine kurulan “*Düyun-u Umumiye İdaresi*”²¹⁹ ile Osmanlı Devleti, önemli gelir kaynaklarının denetimini, alacaklı devletlerin kontrolüne bırakmak zorunda kalmıştır²²⁰. 7 üyeden²²¹ oluşan ve devletin içinde ayrı bir devlet statüsüne sahip olan²²² İdare, topladığı gelir kaynaklarını istediği gibi kullanabilme hakkına sahip olmuştur. Örneğin, İtalya söz konusu İdareden topladığı kaynaklar ile Osmanlı Devleti’ne karşı Trablus Savaşını finanse etmiştir²²³. Söz konusu örnek Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu durumu gözler önüne sererek, ekonominin diğer devletler tarafından kontrol edildiğinin önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır

İdare’nin kuruluşundan sonraki süreçte doğrudan yabancı yatırımlarda da önemli bir artış yaşanmış ve söz konusu yatırımlar daha çok dış borçlanmanın önünü açacak sektörlere yönelik yapılmıştır²²⁴.

²¹⁸ Şevket Pamuk, “The Ottoman Empire in the “Great Depression” of 1873-1896”, **The Journal of Economic History**, Volume: 44, No: 1, March., 1984, s. 114.

²¹⁹ Düyun-u Umumiye İdaresi’nin asıl ismi, Düyun-u Umumiye -i Osmaniye-i Meclis-i İdare’dir.

²²⁰ İnce, 2001, s.184.

²²¹ Üyeler; İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Avusturyalı ve Osmanlı alacaklıları ile Galata Bankerlerini temsilen 7 kişidir.

²²² Bedri Gürsoy, “100. Yüzyılda Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerine Bir Değerlendirme”, Ord. Prof. Dr. Şükrü Baban’a Armağan, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, 1984, s. 29.

²²³ Niyazi Berkes, **İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz ?**, Yön Yayınları, No: 1, 1964, s. 32’den aktaran İnce, 1996, s. 116.

²²⁴ Mehmet Çetin, Recep Kök, “Osmanlı Dış Borçlanmasının Hobson–Lenin Tezi Bağlamında Değerlendirilmesi”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 51, 2015, s. 216.

Tablo-13: Osmanlı İmparatorluğu'nda Gerçekleşen Yatırımlar ve Kaynakları
(Milyon kuruş)

Sektörler	Fransa	İngiltere	Almanya	Diğerleri
Demiryolu	2369	573	2273	110
Madencilik	385	45	21	7
Bankacılık	320	285	125	90
Sanayi	200	250	100	100
Diğerleri	507	250	350	200

Kaynak: Hasan Taşan, “Türkiye’de Ulaşım Politikası ve Demiryolları”, **1. Ulusal Demiryolu Kongresi**, Hacettepe Vakıfları Meteksan Baskı İşletmesi, Ankara, 1979, s. 231.

Söz konusu dönemde Osmanlı Devleti’nde özellikle demiryollarına yapılan yatırımlar, ekonominin daha da dışa bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Çünkü yapılacak olan demiryolları, bir imtiyaz olarak yabancı şirketlere verilmiş ve yapılan söz konusu yatırımlar da Osmanlı Devleti’nin aksine, daha çok Avrupalı Devletlerin ekonomik, siyasi ve askeri amaçlarına hizmet eder nitelikte gerçekleştirilmiştir²²⁵.

Bu dönemde Osmanlı Devleti’nin ekonomik şartları ve devlet bütünlüğünün tehlikede oluşu göz önüne alındığında, demiryolları yapımı Osmanlı yönetimi tarafından da gerekli görülmüş ve dönemin Sultanı II. Abdülhamit, “*Demiryolları yapımının, İmparatorluğun dört bir yanında ikide bir patlak veren ayaklanmalara karşı merkezi devleti güçlendireceği, asker - silah sevkinin kolaylaştıracağı kanısında*”²²⁶ olmuştur. Bu inanış ise Osmanlı Devleti’ni ideal bir pazar olarak gören Sanayileşmiş devletler için bir fırsat anlamına gelmiştir. Bu nedenle Düyun-u Umumiye İdaresi aracılığıyla Osmanlı ekonomisinde söz sahibi olan sanayileşmiş devletler, daha çok demiryolları yapımına ağırlık vermişlerdir.

²²⁵ İsmail Yıldırım, “Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, Elazığ, 2002, s. 317.

²²⁶ Nedim Dikmen, “Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları”, **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2, 2005, s. 141.

Tablo- 14: Osmanlı Topraklarında Yapılan Demiryolları

Yabancı Şirketlerin Yaptığı Demiryolları	Avrupa Yakasında Yapılan Demiryolları
	➤ Çernovada-Köstence hattı ➤ Varna-Ruşuk hattı ➤ Şark demiryolu hattı ➤ Selanik-Manastır hattı ➤ Selanik-İstanbul hattı
	Anadolu Yakasında Yapılan Demiryolları
	➤ İzmir-Aydın hattı ➤ İzmir-Kasaba hattı ➤ Anadolu hattı ➤ Bağdat hattı ➤ Bursa-Mudanya hattı ➤ Adana-Mersin hattı
Osmanlı Devletinin Yaptığı Demiryolu	Arap Topraklarında Yapılan Demiryolları
	➤ Yafa-Kudüs hattı ➤ Beyrut-Şam-Havran hattı ➤ Trablusşam-Humus hattı ➤ Riyak-Halep hattı
Osmanlı Devletinin Yaptığı Demiryolu	➤ Hicaz demiryolu hattı

Kaynak: Yıldırım, ss. 321-322.

Söz konusu yatırımlar, ilk başta Osmanlı Devleti’ne bir avantaj gibi görünmüş olsa da, demiryollarının yapım aşamasında gerekli olan malzemelerin Avrupa’dan hiçbir gümrük ödenmeden ithal edilmesi ve Osmanlı Devleti’nin söz konusu yapımı tamamlanan demiryolları üzerinden belirli bir süre işletme hakkı ve kilometre başına kâr garantisi vermesi, devletin mali açıdan zorlanmasına neden olmuştur²²⁷.

Bu açıdan sanayileşmiş devletler, dönemin ekonomik şartlarından ve Osmanlı Devleti’nin çıkmaza girmiş olduğu durumdan faydalanarak, demiryolları yapımının kalkınmadaki önemini vurgulamışlardır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti’nin karşı karşıya kalmış olduğu söz konusu durum sanayileşmiş devletler tarafından yumuşak güç kullanımının “*ikna etme yöntemi*” perspektifinden ele alınabilir. Diğer yandan, Osmanlı Devleti’nin söz konusu yatırımları gerçekleştirebilecek gelişim düzeyinde olmadığı göz önüne alındığında, sanayileşmiş devletlerin sahip oldukları ekonomik olanaklar aracılığıyla sert güç kullandıkları ve vermiş oldukları kredileri, Osmanlı Devleti üzerinde bir iktidar / güç aracı olarak kullandıkları söylenebilir.

²²⁷ Sami Güven, **Türkiye’de Ulaşım Sistemi ve Karayolu Ulaştırma Kooperatifleri**, Ankara, 1982, s. 52’den aktaran Yıldırım, s. 322.

Görüldüğü gibi Batı Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'ne ekonominin dışa bağımlı kılınması amacıyla “*ekonomik nedenlere bağlı kalarak*” borçlanma imkanı sunmuşlardır.

Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin söz konusu devletlere karşı bir bağımsızlık mücadelesine giriştiği Kurtuluş Savaşı yıllarında Sovyetler Birliği ise gerek savaşılan devletlerin aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin de düşmanı olduğu, gerekse Türklerin “*sosyal ihtilal*” gerçekleştireceğine inandıkları için “*siyasi ve askeri nedenlere bağlı kalarak*” yardım teklifinde bulundukları söylenebilir. Söz konusu dönemde kayıtlara geçen yardımlar aşağıdaki gibi özetlenmektedir²²⁸:

“1920 yazında 6.000 tüfek, 5 milyon kadar tüfek mermisi ve 17.600 top mermisi. 1920 Eylülünde 200.6 kilogram külçe altın (Erzurum'da teslim edilmiştir.) 1921 Ocak-Şubat aylarında, 1000 atımlık top barutu, 4.000 el bombası ve 4.000 şarapnel mermisi ile daha bazı askeri malzeme verilmiştir. 1921 yılı içinde yapılan yardım ise şöyledir: 33.275 tüfek, 57.986.000 tüfek mermisi, 327 makineli tüfek, 54 top, 129.479 top mermisi, 1500 kılıç, 20.000 gaz maskesi, 3 Ekim 1921'de de Jivo ve Jutkoy adlı iki destroyer Trabzon'da Ankara hükümetine devredilmiştir. Nihayet, 16 Mart 1921 antlaşmasından önce 10 milyon altın rublelik akçalı yardım anlaşması yapılmış ve bu akçalı yardım şu şekilde verilmiştir: Nisan 1921'de 1.4 milyon, Kasım 1921'de 1.1 milyon ve Mayıs 1922'de 3.5 milyon olarak verilmiştir.”

Dış yardım ve borçların taraflar arasında bir iktidar aracı olarak kullanılması sorunu Osmanlı Devleti perspektifinden ele alındığında, Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'yı örnek alması ve bu nedenle batılılaşma çabalarına girişmesi sonucu başlayan yıkım süreci, özellikle 1830 yılında “*Balta Limanı Ticaret Antlaşması*”yla başlayan kapitülasyonlar nedeniyle hız kazanmıştır²²⁹. Diğer yandan, Kırım savaşının gerektirdiği ek finansman ihtiyacına bağlı olarak Osmanlı Devleti, ilk kez dış borçlanmaya başvurmuştur. Alınan dış kaynak ise yatırım amaçlı olmayıp, doğrudan savaş finansmanına yönelik kullanılmıştır. Alınan dış borcun ülke ekonomisinde geri dönüşü olmayan alanlarda kullanılması ise devleti, bir borç sarmalı içine çekmiştir.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını kaybetmesinde etkili olan diğer bir neden de –belki de en önemli neden- Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasıdır. Osmanlı Devleti, dış borçlanmaya başvurduğu andan itibaren dış kaynak sağlayan devletlerin, söz konusu durumu kendi çıkarlarına hizmet edecek

²²⁸ Selda Kılıç, “İstiklal Harbi'nde Sovyetler Birliği'nden Gelen Yardımlar”, **DTCF Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 1, 2016, ss. 136. 135.

²²⁹ İnce, 2001, s. 187.

şekilde kullandıkları görülmektedir. Bu nedenle Osmanlı Devleti, mali ve siyasi alandaki kontrolünü kaybederek, dışa bağımlı hale gelmiştir.

3.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE DIŞ BORÇLANMA

Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğrayan ve Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Lozan Antlaşması sırasında toprak bütünlüğünü tamamen kaybeden Osmanlı Devleti'nin dış borç geçmişinden en büyük payı Türkiye Cumhuriyeti üstlenmiştir²³⁰.

Tablo-15: Osmanlı Borçlarının Devletler Arasındaki Paylaşımı

Ülke	Yüzölçümü	Borç Tutarı	Yüzölçümü/Toplam	Borç Tutarı/Toplam (%)
Türkiye	779.450	84.597.495	0,266	65,27
Yemen	527.970	1.182.104	0,180	0,9
Irak	435.052	6.772.142	0,149	5,22
Hicaz	400.000	1.499.518	0,137	1,2
İtalya	301.277	243.200	0,103	0,2
Yunanistan	131.990	11.054.534	0,045	8,5
Bulgaristan	110.910	1.776.354	0,038	1,4
Ürdün	89.210	733.610	0,030	0,6
Asir	81.000	26.138	0,028	0,001
Arnavutluk	28.750	1.633.233	0,010	1,3
Yugoslavya	25.175	5.435.597	0,009	4,2
Suriye-Lübnan	10.230	11.108.858	0,003	8,6
Filistin	6.220	3.284.429	0,002	2,5
Necit	-	129.150	0,000	0,1
Maan	-	128.728	0,000	0,1
Toplam	2.927.234	129.605.090	1	100

Kaynak: Dikmen, s. 152, Aşçı, s. 1653.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin dış borçlanma deneyimi ve sonuçları göz önünde tutularak, dış kaynaklara başvurulmamış aksine, söz konusu dönemin ilk yıllarında bütçe denkliliğine önem verilmiştir²³¹.

Cumhuriyet döneminin ilk dış borçlanması ise 1930 yılında ABD'deki bir yatırım şirketinden “İktisadi Cihazlanma” amacıyla 10 milyon dolarlık borç alınmasıdır. Söz konusu borca karşılık Türkiye, kibrit üretim ve satış tekeli²³²

²³⁰ Ahmet Ulusoy, **Devlet Borçlanması**, 1. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon, 2001, s. 108.

²³¹ Ferhat Akyüz, “Osmanlı'nın Günahlarından Kurtulmak: Cumhuriyetin İç Borç Mahsubu”, **Studies Of The Ottoman Domain**, Cilt: 7, Sayı: 12, 2017, s. 25.

²³² Fatma Doğruel, Suut Doğruel, **Osmanlı'dan Günümüze Tekel**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s.147'den aktaran Önder Deniz, Hüseyin Vehbi İmamoğlu, “Sinop Kibrit Fabrikası”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Özel Sayı: 2, 2016, s. 103.

krediyi veren Amerikan şirkete vermiştir²³³. Görüldüğü gibi ekonomik kalkınma amacıyla yapılan cumhuriyet dönemindeki ilk dış borçlanma, Türkiye'nin krediyi alabilmesi için taviz vermesini gerekli kılmıştır. Söz konusu durumda taraflar arasında gerçekleşen ve her iki tarafın da kendi çıkarına dayalı olarak gelişen iktidar / güç mücadelesi, Türkiye'nin karşı taraftan dış borçlanma isteğine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Kredi veren tarafın söz konusu krediyi, kendi çıkarı doğrultusunda fırsata çevirerek, bir iktidar / güç aracı olarak kullandığı görülmektedir.

Dış borçlarda bir artışa neden olan dönemin belki de en önemli konusu 1929-1938 yılları arasında “devletçi” bir ekonomik politikanın izlenmiş olmasıdır²³⁴. Söz konusu dönemde –ve devamında- benimsenen ekonomik politika sonucu, yabancı şirketlere 517 milyon TL. borçlanılmıştır²³⁵.

Tablo-16: Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Yapılan Devletleştirmeler

Sektörler	Şirket Sayısı	Devletleştirme Yılları	Satın Alma Değeri (Milyon TL)
Demiryolları ve Limanlar	8	1928-1937	120,5
Belediye Hizmetleri	12	1933-1945	27,7
İmalat Sanayi-Ticaret	2	1940-1943	2,1
Madencilik	2	1936-1937	4,4
Toplam	24		154,7

Kaynak: Ali Coşkun, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi, *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, Sayı: 4, 2003, ss. 72-77, Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye Tarihi Üzerine Araştırmalar/Belgeler*, Cilt: 3, Gözlem Yayınları, 1980, ss. 684-694.

Devletçi bir ekonomik politikanın benimsenmesi sonucu 1934-1938 yılları arasında “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı” uygulamaya konulmuştur. Söz konusu Plan'ın finansmanı nedeniyle 1934 yılında Sovyetler Birliği'nden 8 milyon dolar, 1938 yılında ise İngiltere'den 16 milyon sterlin dış borç sağlanmıştır²³⁶. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ise İkinci Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır²³⁷.

Söz konusu dönemde ise toplam borç miktarı, 200 milyon dolar olmuştur²³⁸.

²³³ Nihat Töre, “Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası”, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü ile Türkiye Ekonomik Kurumu, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 513, Ankara, 1982, s. 59.

²³⁴ Meriç, 2013, s. 130.

²³⁵ Zerenler, 2003, s. 205.

²³⁶ Töre, s. 59.

²³⁷ Hasan Özyurt, “Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938)”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Atatürk Özel Sayısı, Sayı: 19, İstanbul, 1981, s. 128.

²³⁸ Eker, Meriç, s. 142.

3.3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI VE SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE ALINAN DIŞ BORÇLAR

İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmayan Türkiye, savaş yılları boyunca izlemiş olduğu “*tarafsızlık politikası*” sayesinde birçok dış baskıya maruz kalmasına rağmen, savaşın dışında kalmayı başarmıştır. Bu şekilde Türkiye, savaş yılları sırasında bir denge politikası izlemiş ve -İngiltere ile Fransa başta olmak üzere- her iki taraftan da borç alabilme imkanına sahip olmuştur. Söz konusu borçlanmalardan ilki, 1939 yılında, İngiltere ve Fransa'dan “*üç taraflı bir yardım paktına*” yönelik sağlanan krediler olmuştur. Alınan söz konusu krediler üç grupta toplanmaktadır²³⁹: Birinci grupta, 1939 yılında İngiltere'den 20 milyon sterlin tutarında sağlanan “*Teslihat Kredisi*”, İkinci grupta, 1940 yılında İngiltere ve Fransa'dan 15 milyon sterlin tutarında sağlanan “*Altın İstikrazı*” ve üçüncü grupta ise, 1940 yılında İngiltere'den 2 milyon sterlin ve Fransa'dan 264 milyon frank tutarında sağlanan “*Kliring Deblokaj İstikrazı*” yer almaktadır. Diğer yandan, 1941 yılında Almanya'dan 100 milyon mark tutarında bir kredi sağlanmış ve alınan söz konusu kredi, savunma harcamalarına yönelik kullanılmıştır.

Türkiye, savaş yıllarında her an savaş tehdidi ile karşı karşıya kalabileceği düşüncesiyle hareket ederek, sağlamış olduğu kredileri, verimli yatırıma yönelik geri dönüşü olan alanlarda kullanmak yerine, savunma harcamalarında kullanmayı tercih etmiştir. Bu durum ise Türkiye'nin dış borçlarını git gide önemli boyutlara taşımıştır. Savaş yılları boyunca Türkiye'nin, dış politikada izlemiş olduğu tarafsızlık stratejisi, savaş sonrası dönemde yalnız kalmasına neden olmuş ve bu dönemde Sovyetler Birliği'nin izlediği “*yayılmacı politika*”, Türkiye açısından bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Söz konusu tehdit karşısında İngiltere'den destek alamayan Türkiye, ABD ile yakınlık kurma çabasına girmiştir²⁴⁰.

Savaştan güçlü bir ekonomiye sahip olarak çıkan ABD, savaş sırasında kullandığı malzemeleri, Orta Doğu'da satışa çıkarmıştır. Kendisinden kredi talebinde bulunan devletlere, vermiş olduğu kredilerin bir kısmını satışa çıkardığı savaş malzemelerinden satın alınması şartına bağlı kılmıştır. Türkiye ise söz konusu şarta bağlı kalarak, ABD'den ilk kez 1946 yılında 500 milyon dolarlık kredi talebinde

²³⁹ İnce, 1996, s. 120.

²⁴⁰ Barış Ertem, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 21, 2009, s. 378.

bulunmuş ve söz konusu kredinin 10 milyon dolarlık kısmı ile ABD'nin savaş sırasında kullandığı malzemelerden satın almıştır²⁴¹. Görüldüğü gibi ABD, savaş sonrası dönemde sahip olduğu –ekonomik anlamda- sert gücünü, eskimiş teknolojilerinin elden çıkarılmasına ve karşı ülkenin aşırı tüketime yönlendirilmesine yönelik bir araç olarak kullanmıştır.

Dünya düzeninin yeniden yapılandığı 1946 yılı, Türkiye için de hem siyasi hem de ekonomik açıdan önemli bir yıl olmuştur. Söz konusu dönemde İkinci Dünya Savaşı'nı demokratik ülkelerin kazanması, Türkiye'nin tek partili dönemden çok partili döneme geçmesinde etkili olmuştur²⁴². Burada üzerinde düşünülmesi gereken nokta, İkinci Dünya Savaşı'nı demokratik ülkelerin kazanması ve bu durumun, Türkiye üzerinde yumuşak güç etkisi meydana getirmiş olmasıdır. Çünkü bu sayede İkinci Dünya Savaşı'nı kazanan demokratik ülkeler, hem diğer ülkelere karşı bir üstünlük ve imaj sağlamışlar, hem de kendi çıkarları doğrultusunda diğer ülkeleri yönlendirebilme fırsatı yakalamışlardır. Savaş sonrası dönemde demokratik ülkeler tarafında yer almak isteyen ülkeler ise kendi sistemlerini gözden geçirmek zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda söz konusu dönemde savaş kazanan demokratik ülkeler tarafından yumuşak güç kavramının “*ideoloji kurma kapasitesi*”den faydalandığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin 1930 yılından itibaren “*korumacı*”, “*dışa kapalı*” ve “*devletçi*” anlayışa son vererek, 1946 yılından itibaren “*serbestleşmeye dönük bir dış ticaret politikası*”²⁴³ izlemeye başlaması dikkat çekicidir.

²⁴¹ İnce, 2001, s. 190.

²⁴² Abdolvahap Akıncı, Sefa Usta, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1, 2016, s. 277.

²⁴³ Mehmet Bölükbaş, **Türkiye’de Dışa Açılmanın Dış Borçlanma Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz**, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2012, s. 39.

Tablo-17: Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (1923-1950)

Yıllar	İhracatın GSMH İçindeki Payı (%)	İthalatın GSMH İçindeki Payı (%)	Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)
1923-1929	9,77	13,34	-29,5
1930-1939	8,7	7,83	7,42
1940-1945	3,56	2,41	40,7
1946-1950	7,06	7,56	-13,7

Kaynak: Bölükbaş, s. 40.

Tablo-17'de de görüleceği üzere, Türkiye'de devletçilik politikalarının uygulandığı 1930-1939 ve 1940-1945 dönemlerinde dış ticaret dengesi sırasıyla 7,42 milyon dolar ve 40,7 milyon dolar fazla vermiştir. Ancak liberal ekonomi politikaların uygulanmaya başlandığı 1946-1950 dönemde ise dış ticaret, savaş yılları öncesinde olduğu gibi yeniden açık vermeye başlamıştır²⁴⁴.

Bu süreçte, Sovyetler Birliği'nin Türkiye ve diğer pek çok ülke üzerindeki tehdidi devam etmiştir. ABD de söz konusu durumu bir tehdit olarak görmüş ve “*Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı*” devreye sokmuştur. Çünkü söz konusu dönemde Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikası sonucu komünizm genişleyebilir ve liberal demokrasi ile yönetilen ülkelerin sayısında bir azalma yaşanabilirdi²⁴⁵. Yaşanan bu gelişme ABD'nin Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde diğer ülkelerle geliştirmiş olduğu yardım / borç - kredi ilişkilerini, siyasi iktidarının devamlılığı için nasıl bir iktidar / güç aracı olarak kullanmış olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir.

Amerikan Başkanı Truman'ın 12 Mart 1947'de Kongre'de yapmış olduğu konuşma ile Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık bir yardım yapılmasına karar verilmiştir. Söz konusu konuşma şu şekilde gerçekleşmiştir²⁴⁶:

²⁴⁴ Bölükbaş, s. 42.

²⁴⁵ Akıncı, Usta, s. 282.

²⁴⁶ Mahmut Akkor, “II. Dünya Savaşı'nın Sonu ve Truman Doktrini'nin Ortaya Çıkışı”, **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches**, Sayı: 2, 2017, s. 7.

“Amerikan dış politikasının kendilerini boyunduruk altına almak için silahlı azınlıklar tarafından harcanan çabalar (Yunanistan) ve dış baskılara karşı koymaya çalışan ulusları (Türkiye) desteklemek amacına yönelmesi gerektiği kanısındayım” der ve şu şekilde devam eder; *“ABD ve Sovyet yaşam biçimlerinden biri çoğunluğun idaresine dayanmaktadır ve özgür kurumlar, temsili hükümet, serbest seçimler ile kişisel özgürlük, konuşma ve din özgürlüğü ve politik baskılardan bağımsızlık konularında verilen güvencelerle diğerinden ayrılmaktadır. İkinci yaşam biçimi azınlığın çoğunluğa zorla kabul ettirdiği iradeye dayanır. Terör ve baskıyla, basın denetimiyle, uydurma seçimlerle ve kişisel özgürlüklerin bastırılmasıyla ayakta kalır. Amaç, baskı rejimini kabul ettirmeye çalışan baskıcı rejime karşı özgür insanları korumaktır”*.

Söz konusu dönemde Türkiye’ye yapılacak olan yardımlara tepki gösteren Amerikan kamuoyu, Türkiye’nin, demokratik bir yönetimi benimsediğini açıklaması üzerine ikna edilmiştir. Bu gelişmelerin ardından Truman Doktrini, 22 Mayıs 1947’de yürürlüğe girmiş ve 12 Temmuz 1947 yılında da Türkiye - ABD arasında bir anlaşma imzalanmıştır²⁴⁷. Söz konusu anlaşmada bu yardımın amacı, *“Türkiye’nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik güçlerinin takviyesini sağlamak ve ekonomisinin istikrarını korumak”* olarak belirlenmiştir.

Türkiye ise söz konusu amaçlar doğrultusunda bir takım sorumlulukların altına girerek, bir bakıma bedel ödemeye razı olmuştur. Bu açıdan ABD’nin, Türkiye’ye karşı sergilediği tavır, *“yardım ederim, ancak şartlarım var”* anlamı çerçevesinde değerlendirilebilir. ABD’nin ilk şartı, *“yardımın önceden belirlenen amaca uygun olarak kullanılmalıdır.”* İkinci şartı, *“sağlanan yardım Türkiye tarafından kullanılırken, ABD’ye danışılmasıdır.”* Üçüncü şartı ise, *“ABD Hükümetine ve ABD basınına sürekli bilgi verilmesidir.”*²⁴⁸. Söz konusu şartların kabul edilmesiyle

birlikte 1947-1949 yılları arasında yaklaşık 150 milyon dolarlık Amerikan yardımı alınmıştır²⁴⁹. Truman Doktrini temelinde Türkiye’ye yapılacak olan yardımların, söz

konusu şartlara bağlı kılınmış olması, ABD’nin, ekonomik temelde sert güç kullanımı ile Türkiye’yi kendisine bağımlı kılacağına bir işareti olarak ele alınabilir.

ABD’nin, diğer ülkeler ile gerçekleştirdiği ve / veya gerçekleştireceği yardım / borç - kredi ilişkilerini bir iktidar / güç aracı olarak kullanabileceği fikri, ABD başkan veya senatörler tarafından da desteklenmektedir. Örneğin, Amerikalı Senatör

²⁴⁷ Akıncı, Usta, s. 282.

²⁴⁸ Levent Kalyon, “Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 11, 2010, ss. 17-18.

²⁴⁹ Serkan Tuna, “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 7(13), 2007, s. 92.

Beveridge, 22 Nisan 1898 tarihinde ABD'nin ulusal menfaatini şu şekilde ifade etmiştir²⁵⁰.

“Amerikan fabrikaları, Amerikan halkının kullanabileceğinden daha fazlasını yapmaktadırlar; Amerikan toprağı tüketebildiğinden daha fazlasını çıkarıyor. Tutacağımız yol bizim için çizilmiş bir yazgıdır, dünya ticareti bizim olmalıdır, olacaktır. Ve bunu anamız (İngiltere'nin) örnek olduğu biçimde yapacağız. Bütün yeryüzünde Amerikan ürünlerinin dağıtım noktaları olarak ticaret karakolları kurulacak, Okyanusu ticaret filomuzla kuşatacak ve büyüklüğümüzle orantılı bir donanma meydana getireceğiz. Ticaret karakollarımızın çevresinde bizim bayrağımızı dalgalandıran ve bizimle ticaret yapan, kendi hükümetlerine sahip büyük sömürgeler kuracak, kurumlarımız ticaretin kanatları altında bayrağımızı izleyecektir.”

Diğer bir örnek, ABD Başkanı Wilson'un düşüncelerinde saklıdır. Wilson'a göre, *“Amerikan kapitalizminin temel hedefi, bütün zayıf ülkelerin hammaddeleri ve ulusal pazarlarını kendisi için birer açık kapı olarak tutmaktır. Bunun için diplomasi ve gerekirse zor kullanılmalıdır”²⁵¹.*

Daha sonraki süreçte ise ABD'nin Yunanistan ve Türkiye dışında İkinci Dünya Savaşı'ndan ekonomileri yıpranmış ve zarar görmüş olan Avrupalı devletlere de yardım etmek istemesi üzerine, Haziran 1947'de Marshall Planı hazırlanmıştır²⁵².

Söz konusu dönemde sanayileşme içeriği ile hazırlanan kalkınma programları için kaynak arayışında olan Türkiye de kredi teklifinde bulunmuş, ancak Türkiye'nin savaşta tahrip olmadığı gerekçesiyle bu teklif ABD tarafından kabul edilmemiştir. Türkiye ise –kendince- stratejik bir hamle yaparak kalkınma planlarını yeniden gözden geçirmiş ve sanayi yerine tarımsal üretime ağırlık vermeye karar vererek 4 Temmuz 1948 yılında *“Türkiye-ABD Ekonomik İşbirliği Anlaşması”*nı imzalamıştır²⁵³. Söz konusu anlaşmanın ardından yardım programını yürütecek bir Amerikan Heyeti Türkiye'ye gelerek, Ankara'ya yerleşmiş ve *“Thornburg Raporu”* çerçevesinde Türkiye'nin kapsamlı bir analizi yapılmıştır²⁵⁴. Söz konusu raporda, Türkiye'nin *“geri kalmış”* bir ülke olduğu sık sık vurgulanmış ve söz konusu durumun nedeni dışa kapalı olarak gelişen ekonomisine bağlanmıştır. Diğer yandan,

²⁵⁰ M. Emin Değer, **Oltadaki Balık Türkiye: Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 153'den aktaran Kalyon, s. 15.

²⁵¹ Metin Aydoğan, **“Bitmeyen Oyun: Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler”**, Umay Yayınları, İzmir, 2004, s.135'den aktaran Kalyon, s. 16.

²⁵² Akkor, s. 13.

²⁵³ Tuna, s. 92.

²⁵⁴ Bülent Kara, *“Türkiye’de Personel Reformu Çalışmalarının Altyapısı: 1930-60 Yılları Arasında Yabancı Uzmanların Kamu Yönetimine İlişkin Hazırladıkları Raporlar”*, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 30, Sayı: 2, 2006, ss. 153-154.

“özel sektörün engellenmemesi gerektiği”, “özel sektör öncülüğünde sanayileşmenin gerçekleşmesi gerektiği” ve “ABD yaşam biçiminin yaygınlaştırılmasının gerekliliği” söz konusu raporda yer alan diğer konu başlıklarıdır²⁵⁵. Buradan hareketle kalkınmak amacıyla hareket eden ve ABD’den kaynak talebinde bulunan Türkiye’nin ekonomik çıkmazını, ABD’nin kendisi için bir fırsata çevirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Söz konusu ülkenin ekonomik temelde sahip olduğu sert gücünü kullanarak, Türkiye’nin iç işlerini kendi çıkarlarıyla örtüşecek şekilde yardım / borç - kredi ilişkileri aracılığıyla yönlendirdiği görülmektedir.

Diğer yandan, 1948 yılında ABD Federal Karayolları Örgütü Genel Müdür Yardımcısı Hilts’in başkanlığındaki bir grup uzman tarafından hazırlanan “*Hilts Raporu*” da Türkiye’nin kapitalist gelişimi için karayolu yapımına önem vermesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Hilts Raporu, yapılacak karayolları için borçlanılması gerektiği ve Türkiye’nin otomobil ithalatını arttırması gerekliliği üzerinde durmuştur²⁵⁶. Bu bağlamda Marshall Planı kapsamında hazırlanan Hilts Raporu aracılığıyla demiryollarından, karayollarına geçiş döneminin başladığı söylenebilir.

Türkiye’nin Marshall Planına dahil olmasıyla birlikte, ABD ve Türkiye arasında yardım / borç - kredi ilişkilerine bağlı olarak gelişen ve Truman Doktrini ile başlayan sürecin, Marshall Planı ile devamlılık kazanacağı netleşmiştir.

Tablo-18: Marshall Planı Yoluyla Verilen Yardımlar (Milyon \$)

Ülke	Toplam	%	Hibe	%
İngiltere	3.165,8	24,4	1.956,9	21,0
Fransa	2.629,8	20,2	2.212,1	23,8
İtalya	1.434,6	11,0	1.174,4	12,6
B. Almanya	1.317,3	10,1	1.078,7	11,6
Hollanda	1.078,7	8,3	796,4	8,6
Avusturya	653,8	5,0	556,1	6,0
Yunanistan	628,0	4,8	34,4	5,5
Belçika	546,6	4,2	217,3	0,3
Danimarka	266,4	2,1	196,0	2,3
Norveç	241,9	1,9	62,4	2,1
Türkiye	184,5	1,4	18,0	0,7
İrlanda	146,2	1,1	-	0,2
İsveç	107,1	0,8	5,5	-
Portekiz	50,5	0,4	15,9	0,1
İspanya	26,8	0,2	-	0,2
Toplam	12.992,5	100,0	9.290,2	100,0

Kaynak: Çağrı Erhan, “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 51, Sayı: 1, 1996, s. 287.

²⁵⁵ Tolga Tören, **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2007, ss. 178-185.

²⁵⁶ Tören, ss. 186-187.

Tablo-18’de de görüldüğü üzere Türkiye’nin de içinde yer aldığı 17 ülke, Marshall yardımlarından faydalanmıştır. Söz konusu yardımlardan en çok faydalanan ülke ise İngiltere olmuştur. Söz konusu tablodan da anlaşıldığı gibi Marshall Planı çerçevesinde sunulan dış kaynakların tümü “hibe” niteliğinde gerçekleşmemiştir. Marshall Planı aracılığıyla söz konusu ülkelere borçlanma imkanı da verilmiştir.

Ancak ABD, söz konusu dönemde dergileri, gazeteleri, arşivleri ve özellikle filmleri kullanarak Marshall Planı’nın daha çok “yardım” kısmına vurgu yapmıştır. Bu sayede ABD, Marshall Planı’ndan “Marshall Yardımları” şeklinde bahsedilmesini sağlamıştır. Bu kapsamda Türkiye’de çeşitli diziler altında gösterilmek üzere çekilen tanıtım filmleri “Avrupa’nın Değişen Yüzü”, “Avrupa İmar ve Kalkınma Planı’nın Çalışma Şekli”, “Uygulamadaki Marshall Planı”, “Bir - İki - Üç”, “Özgür Dünya İçin”, “Türkiye ve Toprak”, “Aktüel (Haber Filmi)” dizileri altında yer almıştır. Bu filmlerin bazılarının başlıkları ise şunlardır: “Suyun Kontrolü”, “Korkudan Uzak”, “Türk Hasadı”, “Eski Dünya Yeni Dünya”, “Herkes için Elektrik”, “En Eski Düşman”, “Tepkili Uçaklar Türk Semalarında”, “Avrupa Kalkınma Programı”. Söz konusu filmlerin işlediği konular çeşitlilik göstermektedir. Ancak tümünün Marshall Planı’nın yardım kısmına vurgu yapmak üzere tek bir ortak amaca hizmet ettiği görülmektedir. Diğer yandan, tanıtım metinleri aracılığıyla da Marshall Planı’nın bir kooperatif olduğuna vurgu yapılmaktadır. Sağlanan yardımlar aracılığıyla üretimin artacağı ve hammadde fiyatlarının düşeceği öne sürülmektedir. Gerçekte ise tam aksi yaşanmış ve Marshall Planı, ABD’nin üretim fazlasının değerlendirilmesine hizmet etmiştir²⁵⁷. Söz konusu dönemde ABD’nin, yumuşak gücün çekme ve etkileme kapasitesini, dönemin dergileri, gazeteleri ve filmleri üzerinden kullandığı söylenebilir. ABD, izlemiş olduğu strateji ile Marshall Planı’nın “yardım” şeklinde algılanmasını sağlamış ve Plan’a olumlu bir imaj kazandırmıştır.

Diğer yandan, Türkiye söz konusu dönemde kurulan IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşların verdiği kredilerden de kullanmaya başlamıştır. 1950’li yılların başlarına gelindiğinde ise toplam dış borçlarımızın tutarı, 775 milyon TL’ye ulaşmıştır²⁵⁸.

²⁵⁷ Tören, ss. 164. 267. 268. 269.

²⁵⁸ İnce, 2001, s. 191.

3.4. 1950-1960 ARASI DIŞ BORÇLAR

Türkiye ekonomisi açısından 1950-1960 yılları arası oldukça önemli bir dönemdir. Söz konusu dönemde dış borçlarda önemli ve ciddi boyutlara ulaşan bir artış yaşanmıştır.

Tablo-19: Türkiye'nin Dış Borçları (1950 ve 1960 Yılları)

1950 (milyon \$)	1960 (milyon \$)	Fark (milyon \$)	Artış nispeti %
277	1138.6	861.6	410

Kaynak: 1962 Mali Yılı Bütçe Tasarısına Ait Gerekçe, s. 63'den aktaran Mustafa Torun, **Türkiye'de Dış Borçlanma Sorunu ve Dış Borçlanmada Çözüm (Dış Borç Yönetimi)**, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s. 61.

Söz konusu dönemde dış borç stokundaki artışın en temel nedenlerinden biri 1950 yıllarında iktidara gelen Demokrat Parti'nin izlediği ekonomi politikasıdır. Demokrat Parti, “devletçilik” politikasını reddederek, serbest piyasa ekonomisini benimsemiştir. Bu şekilde devletin ekonomi içindeki payını küçültme yoluna giderek, devlet fabrikalarını satışa çıkarmış ve özelleştirmenin önünü açmıştır. Diğer yandan, Marshall Yardımları'ndan da geniş çaplı yararlanarak, dışa açıklık desteklenmiştir²⁵⁹.

Bu bilgiler ışığında, David Rockefeller'ın sözleri önem arz etmektedir. Rockefeller konuşmasında²⁶⁰:

“Mesela Türkiye'yi ele alalım. Türkler de yıllar boyu komünizme karşı savaşımıştır. 1950'lerde ülke yönetimine bizim desteğimizle Adnan Menderes gelmişti. Aslında Menderes, bizimle başta gayet güzel bir diyalog kurmuştu. Bizden seçimde aldığı destek karşılığında, Marshall yardımı adı altında devamlı borç alıyor ve ülkesinde yatırımlar yaparak, sanayi yapısını geliştiriyordu.

Fakat o kadar plansız ve programsız harcama yapıyordu ki ödeme günleri geldiğinde bizden, borç ödemek için tekrar tekrar borç istemeye başladı. Biz de kendisinden ülkesini yabancı sermayeye açmasını ve bizim şirketlerimize özel imtiyazlar tanımasını, diğer bir deyişle Osmanlı İmparatorluğu'na dayatılan kapitülasyonlar benzeri şeyler talep ettik. Menderes, bize bunu hiçbir zaman kabul etmeyeceğini söyledi ve bizden uzaklaşmaya başladı. Ülke insanı ilk defa asfalt yollarla tanışıyor, fabrikalar arka arkaya dikiliyordu. Ülkenin çoğunluğu Müslüman olduğu için ülkenin her yerine camiler yaptırıyordu. Menderes bu şartlarda iktidardaki yerini uzunca bir süre için, sağlamlaştırdığını sanıyordu. Bir darbe ile bu işe bir son verildi ve sonunun öyle bitmesini istemediğimiz halde, çalışma arkadaşlarıyla beraber idam edildi.”

²⁵⁹ Bölükbaş, s. 43.

²⁶⁰ Umut Ertek, **Kara Kutu**, 1. Baskı, Eftelya Kitap, 2017, s. x.

Söz konusu konuşmanın ne derece doğru olduğu tartışmaya açık olsa da yardım / borç - kredi ilişkileri aracılığıyla devletlerin hem siyasi, hem de ekonomik bağımsızlıkları üzerinde söz sahibi olunabildiğine dair ifade edilmek ya da empoze edilmek istenen düşünce çok nettir.

Diğer yandan, dönem içinde alınmaya devam eden Marshall yardımlarına baktığımızda yardımların kullanım yerleri ve nitelikleri daha çok tüketimi arttırıcı ve ekonomik anlamda dışa bağımlı kılmaya hizmet edici özellikleri açısından dikkat çekicidir.

1950’li yıllardan itibaren Marshall Yardımları sayesinde ekonomileri kalkınan Batı Avrupalı ülkeler de az gelişmiş ülkelere “*kalkınma yardımları*” adı altında kaynak sağlamaya başlamıştır. Ancak az gelişmiş ülkelerin borç stokları artmasına rağmen, istenen ve beklenen düzeyde kalkınmaları gerçekleşmemiştir. Diğer yandan, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere bağımlı kılınmasında bir aracı olarak kullanıldığına dair literatürde ciddi eleştiriler yer almaktadır²⁶¹.

Tablo-20: Sanayileşmiş Batı Ülkelerinden Az Gelişmiş Ükelere Kalkınma Yardımı Akımı (1950-1960, Milyon \$)

Ülkeler	1956	1957	1958	1959	1960	1950-1960 (Yıllık Ortalama)
Belçika	20	20	23	79	101	10
Kanada	29	48	91	60	75	23
Fransa	648	829	884	835	848	808,8
Almanya	161	276	269	333	352	53
İtalya	43	164	79	84	105	42
Japonya	94	71	262	92	144	10
Hollanda	48	23	33	40	35	17
İngiltere	205	234	276	377	407	190
ABD	2.006	2.091	2.410	2.322	2.776	1.118
Diğer	18	113	68	107	121	6
Toplam	3.270	3.858	4.389	4.328	4.965	1.900

Kaynak: Ulusoy, 1992, s. 39.

* Fransa için 1956-1960 yıllık ortalaması yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo-20’de de görüldüğü üzere az gelişmiş ülkelere en çok kalkınma yardımı sağlayan ülke, ABD’dir. İkinci sırada ise, Marshall Yardımları’ndan en çok yararlanan ülke olarak İngiltere gelmektedir.

²⁶¹ Ahmet Ulusoy, **Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Finansman İhtiyacı, Dış Borçlanmaları ve Dünya Borç Krizi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Trabzon, 1992, s. 40.

Söz konusu dönem boyunca gelişmekte olan ülkelerin yaptığı gibi Türkiye de, ABD’den, uluslararası kuruluş ve kurumlardan, Marshall Planı kapsamında sanayileşme sürecini tamamlamış olan Batı Avrupa ülkelerinden yardım ve borç almaya devam etmiştir. Ancak 1958 yılına gelinip ekonomi çıkmaza girdiğinde, Türkiye Cumhuriyeti ilk kez “*moratorium*” ilan etmek zorunda kalmıştır²⁶².

Söz konusu döneme dair yapılan genel açıklamalardan sonra Türkiye’nin 1950-1960 yılları arasında yardım / borç - kredi aldığı kaynaklar alt başlıklar halinde aşağıda ele alınmaktadır.

3.4.1. IMF ve Dünya Bankası’ndan Alınan Krediler

Uluslararası kuruluşlar ve kurumlardan yapılan borçlanmalar genellikle ya bir programın desteklenmesi için ya da belirli kamu projelerinin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılmaktadır. Söz konusu durumların dışında, bir ülkenin IMF’ye başvurması genellikle ülke ekonomisini istikrarsızlık halinden kurtarmak istemesi anlamına gelmektedir²⁶³.

Tablo-21: IMF Tarafından Türkiye’ye Açılan Krediler (1952-1958)

Yıllar	Milyon \$
1952	10
1953	20
1957	13.5
1958	25
Toplam	68.5

Kaynak: F. Nuray Altuğ, *Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Dış Borçlanmanın Önemi ve Türkiye’nin Dış Borçlanması*, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1988, s. 130.

Tablo-21’de de görüldüğü üzere Türkiye, 1952-1958 yılları arasında IMF’den 68.5 milyon dolarlık kredi almıştır.

²⁶² Kenan Tanrıku, *Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Dış Borç İlişkisinin Değerlendirilmesi*, Uzmanlık Tezi, Ankara, 1983, s. 23.

²⁶³ Mahfi Eğilmez, “Dış Borçlarımız ve Yorum Farkları”, *Kendime Yazılarım*, 28.05.2013, <www.mahfiegilmez.com/2013/05/ds-borclarmz-ve-yorum-farklar.html>, (05.06.2018).

Tablo-22: Türkiye İle Dünya Bankası Arasındaki Kredi İşlemleri (1947-1960, Milyon \$)

Yıllar	Alınan Krediler
1947-1953	13.9
1954	13.4
1955	14.6
1956	9.0
1957	4.9
1958	2.3
1959	1.2
1960	0.7
Kullanılan Krediler	60.0
Kullanılmamış Krediler	0.7
Açılmış Krediler Toplamı	60.7
Ödenen Kısım	9.4
Fiili Kredi Bakiyesi	51.3

Kaynak: Altuğ, s. 132.

Tablo-22’de de görüldüğü üzere Türkiye ile Dünya Bankası arasındaki kredi işlemleri, 1947 yılından itibaren başlamış ve dönem boyunca devam etmiştir. 1960 yılı sonunda Dünya Bankası’ndan kullanılan kredi tutarı, 60.0 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

3.4.2. ABD’den Alınan Yardımlar / Borçlar - Krediler

Türkiye açısından söz konusu dönem, Marshall Planı kapsamında yardım ve kredi imkanlarından en fazla yararlanan yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo-23: Marshall Planı’ndan Tarım Bakanlığı’na Ayrılan Kaynak Tutarı (1948-1958)

Dönem	Ayrılan Kaynaklar (\$)			Toplam (\$)
	Direkt Yardım	Endirekt Yardım		
		Tiraj Hakkı ²⁶⁴	Özel Kaynak	
1948-49	21.364.000	1.411.000		22.775.000
1949-50	14.626.000			
1950-51	10.408.000			
1951-52	6.900.000			
1952-53	5.160.000		1.000.000	6.160.000
1953-54	9.262.000			
1954-55	8.771.000			
1955-56	8.101.000			
1956-57	2.163.000			
1957-58	3.310.000			
Toplam	86.755.000	1.411.000	1.000.000	89.166.000

Kaynak: Tören, s. 397.

Tarım Bakanlığı’na 1955 yılı sonuna kadar aktarılan “*direkt yardımlar*” ile ambalaj malzemesinden traktöre, kamyonet ve cipten ilaçlama uçaklarına, jeneratörden yangın söndürme cihazlarına kadar çeşitli araçlar ithal edilmiştir.

²⁶⁴Tiraj Hakkı, Amerika Birleşik Devletleri’nin İktisadi İşbirliği İdaresine giren Avrupa devletleri arasındaki ticareti düzenlemek için yaptığı yardımlardır.

Tablo-24: 1956 Tarihine Kadar Marshall Planı Direkt Yardımları İle Gelen Tarım Aletleri

Makinenin Cinsi	Gelen
Traktör Pulluğu	12120
Traktör	7904
Disk Harrow	7350
Hububat Mibzeri	7192
Pamuk Mibzeri	4115
Trailer	4044
One-Way	3969
Bıçer Döver	3631
Kültivatör	3422
Duster	3350
Pülverizatör	3350
Hayvan Pulluğu	2943
Çapa Makinesi	1962
Beygir Tarağı	1862
Alev Makinesi	1012
One Way Sandığı	809
Lastik	761
Santrifüj	694
Tırmık	664
Kamyonet ve Jeep	571
Motopomp	423
Harman Makinesi	415
Çayır ve Orak Makinesi	269
Rod-Weeder	104
Balya Makinesi	61
Pamuk Selektörü	33
Seyyar Tamirhane	6

Kaynak: Tören, s. 199.

Tablo-24’de de görüldüğü üzere Marshall Planı kapsamında Türkiye’ye çok fazla traktör ve diğer tarım aletleri sunulmuştur. Ancak söz konusu aletlerin -başta traktör olmak üzere- kullanım alanları ABD tarafından belirlenmiştir. Örneğin, Türkiye’nin Marshall Planı kapsamında ithal ettiği traktörlere, ABD tarafından bütün üretiminde kullanılmama şartı getirmiştir. ABD, söz konusu şart ile kendi bütün

pazarının geleceğini garanti altına almıştır²⁶⁵. Bu nedenle traktör sayısının illere göre dağılımı farklılık göstermektedir.

Tablo-25: Türkiye’de İllere Göre Traktör Dağılımı (1948-1951)

İllere Göre Traktör Sayısı			% Değişim
İller	01.01.1948	01.01.1951	
Adana	650	2200	238
Amasya	10	121	1110
Ankara	53	541	921
Antalya	23	418	1717
Aydın	134	948	607
Bursa	30	165	450
Denizli	23	305	1226
Diyarbakır	6	123	1950
Edirne	42	255	507
Eskişehir	87	471	441
Hatay	23	290	1161
İçel	125	340	172
İstanbul	96	158	65
İzmir	75	689	819
Kırklareli	42	170	305
Kırşehir	5	106	2020
Konya	54	475	780
Manisa	75	702	836
Maraş	20	101	405
Samsun	56	173	209
Tekirdağ	62	489	689
Urfa	10	194	1840

Kaynak: Tören, s. 296.

Tablo-25’te de görüleceği üzere traktör sayısının mekansal dağılımına göre ilk sırada yer alan il Adana’dır. Marshall Planı kapsamında ABD tarafından Türkiye’ye sağlanmış olan traktörler başta olmak üzere diğer tüm kaynaklar üzerinde ABD’nin kontrol gücü bulunmaktadır. Bu nedenle söz konusu traktörlerin kullanım yerlerinin daha çok pamuk ve buğday üretiminin artmasını sağlayacak alanlara

²⁶⁵ Tören, s. 205.

yönlendirilmiş olduğu görülmektedir²⁶⁶. Söz konusu durum ABD'nin yardım / borç - kredi ilişkilerine dayanarak, Türkiye'de ne üretilip, ne tüketileceğine karar verir hale geldiğinin bir göstergesi olarak ele alınabilir.

Diğer yandan, Türkiye'ye verilen malzemelerin bakım ve yedek parça giderlerinin Türkiye bütçesinden karşılanmasının öngörülmesi yedek parça ithalatı bağımlılığını ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin Marshall Planı ekseninde yedek parça ithalatına yönelik bağımlı hale gelmesinde etkili olan söz konusu durumun arka planında, ABD'nin yardım / borç - kredi ilişkilerini akıllı güç aracılığıyla kendi çıkarına yönelik kullanmış olması yer almaktadır. Şöyle ki; İkinci Dünya Savaşı sonrası uçak fabrikalarını kapattığı bilinen ABD, traktör üretimine başlayarak, üretilen traktörlere yönelik yeni pazar arayışına girmiştir. Bu bağlamda ABD, Marshall Planı'na sonradan dahil olan Türkiye'ye tarımsal kalkınmanın ilk koşulu olarak traktör ihracına başlamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta ise yedek parça ithalatında Türkiye'yi kendisine bağımlı kılmasıdır. ABD, izlemiş olduğu bu strateji sayesinde Marshall Planı ekseninde traktörleri, Türkiye pazarına ihraç etmiştir. Bu şekilde ABD, Türkiye'nin tarımsal kalkınmasını destekler nitelikte hareket ederek, prestij kazanmış ve söz konusu dönemde Türkiye nezdinde olumlu imaj çizmiştir. Ancak yedek parça ithalatı aracılığıyla da Türkiye'yi kendisine bağımlı kılarak, borçlandırdığı söylenebilir.

ABD'nin uyguladığı akıllı güç aracılığıyla kendine –ekonomik anlamda- bağımlı kılma stratejisi, Marshall Planı çerçevesinde karayolları yapımında da benzer şekilde uygulanmıştır.

²⁶⁶Süleyman Karaman, Cemile Feyza Yavuz, “Marshall Planı Türkiye Tarımının Gelişmesinde Nasıl Rol Oynamıştır?”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 35, Sayı: 1, 2016, s. 8.

Tablo-26: Marshall Planı’ndan Ulaştırma Bakanlığı’na Ayrılan Kaynak Tutarı
(1948-1960)

Dönem	Yardımlar			Toplam
	Direkt Yardım	Endirekt Yardımlar		
		Tiraj Hakkı	Başlangıç Bakiyesi	
1948-49	5.000.000			5.000.000
1949-50	9.000.000	251.000		9.251.000
1950-51	4.500.000			4.500.000
1951-52	3.369.000			3.369.000
1952-53	-		1.313.000	1.313.000
1953-54	6.200.000			6.200.000
1954-55	7.057.000			7.057.000
1955-56	830.000			830.000
1956-57	1.675.000			1.675.000
1957-58	500.000			500.000
1958-59	650.000			650.000
1959-60	44.684,51			44.684,51
Toplam	38.825.685	251.000.00	1.313.000	40.389.685

Kaynak: Tören, s. 218.

Söz konusu dönemde Amerikalı uzmanlar, kapitalist gelişme için karayolları yapımının gerekli olduğu fikrini Türkiye’ye “*Hilts Raporu*” aracılığıyla empoze edildiği söylenebilir. Hilts Raporu’na bağlı kalınarak yürütülen ulaştırma politikası doğrultusunda Türkiye, karayolu yapımına ağırlık vermiştir. Karayolu yapımı için ihtiyaç duyulan kaynaklar ise Marshall Planı kapsamında ABD’den temin edilmiştir. Söz konusu duruma bir başka perspektiften bakıldığında karayollarının yapımı, karayolu araçlarına olan talebi artırmış ve sonuçta petrole olan ihtiyaç ve bağımlılık daha önce hiç olmadığı kadar artmıştır²⁶⁷. Tüm bu gelişmelerin ise gelişmiş ülkelerin yararına sonuçlandığı görülmektedir.

ABD, yardım / borç - kredi ilişkileri aracılığıyla hem kendi üretim fazlalıkları için yeni pazarlara sahip olmuş, hem de kendi kültürünü diğer ülkelere yayma imkanına kavuşmuştur. Bilindiği üzere ABD söz konusu dönemde elinde bulunan fazla ürünleri Marshall Planı çerçevesinde diğer ülkelere ihraç etmiştir. Diğer yandan, kendi ürünlerine rakip olabilecek diğer ülkelerdeki ürünlere yönelik karalama çalışmaları başlattığı bilinmektedir. Bu bağlamda Bursa yöresine ait olan “*Zeytinyağlı Yiyemem Aman*” isimli türkünün yazılma hikayesi dikkat çekicidir. Söz konusu dönemde en büyük mısır üreticisi olan ABD, Türkiye de zeytinyağının ısındığında kanser yaptığına yönelik karalama çalışmalarına giriştiği ve bu sayede

²⁶⁷ Fikret Yücel, “Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Basın Bülteni**, 09.11.2018, <fikretyucel.blogspot.com/2017/11/truman-doktrini-ve-marshall-plan.html> (04.06.2018).

kendi mısırozü yağını Marshall Planı aracılığıyla Türkiye pazarında yaymayı amaçladığı bilinmektedir. Bu şekilde kendi ürünlerine yeni pazarlar bulan ABD'nin, ilk etapta ürünlerini yardımlar aracılığıyla sunduğu ancak zamana bağlı olarak söz konusu ülkelerin tüketmeye alıştığı ABD ürünlerini, bir süre sonra kredi ile vermeye başladığı görülmektedir. Bu bağlamda yardım / borç - kredi ilişkilerinin bir iktidar / güç aracı olarak kullanımı değerlendirildiğinde gelişmiş ülkelerin söz konusu ilişkiyi kendi çıkarlarına göre yönettikleri oldukça açıktır. Söz konusu perspektiften yola çıkarak ABD'nin, ekonomik temelde sert gücünün devamlılığını diğer ülke ürünleri üzerinden karalama çalışmaları ile sağladığı ve söz konusu çalışmalar için de yumuşak gücünü kullandığı görülmektedir. ABD'nin bu sayede kendi ekonomisine artı değer kazandırdığı söylenebilir. Türkiye açısından ise ABD, sert ve yumuşak gücünü akıllı bir şekilde kombine ederek, Marshall Planı ekseninde ve yardım / borç - kredi ilişkileri aracılığıyla ülke ekonomisini kendine bağımlı hale getirdiği görülmektedir.

“Marshall Yardımları'yla başlayan ekonomik bağımlılık süreci yardımların kesilmesinden itibaren de sürmüş, kapitalist kutbun kurumu olan Dünya Bankası, Türkiye'ye uzun vadeli krediler açmış, karşılığında siyasetçiler için makam araçları, kadınlar için naylon çoraplar, askerler için demode silahlar bu kredilerle Amerika'dan alınmıştır. Söz konusu bu yardımların amacı, az gelişmiş ülkelerin savaşta yıpranan ekonomilerini düzeltmek, yoksul ve aç kalmış insanlarını besleyip tembelleğe alıştırmak, bu ülke insanının tüketim alışkanlıklarını değiştirip kendi ekonomilerine, gelecek yaratmak (üretime uygun tüketim pazarı yaratmak), yapılanları yardım amaçlı gösterip ülke halklarına sevimli görünmek, bu sayede ülke siyasetçilerinin işlerini kolaylaştırmaktır²⁶⁸.”

Marshall Planı kapsamında Türkiye, ABD'den 1948–1952 yılları arasında toplamda 352 milyon dolarlık dış kaynak sağlamıştır. Söz konusu Planı'nın bitiminde ise çeşitli isimler altında borçlanmaya devam edilmiştir²⁶⁹.

Özellikle Türkiye'nin NATO'ya girişi ve Kore Savaşlarına asker göndermesi vb. yaşanan gelişmelere bağlı olarak Türkiye'nin, ABD'den –Marshall Planı haricinde- aldığı kredilerde de artış yaşanmıştır. Bunların yanı sıra, söz konusu dönemde “Amerikan kuruluşlarınca açılan krediler”den de faydalanılmıştır. Söz konusu krediler, “Export-Import Bank”tan 1958 yılında alınan 37,5 milyon dolarlık,

²⁶⁸ Ulaş Altun, **Marshall Yardımı ve Türkiye**, T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 97.

²⁶⁹ Tuna, s. 92.

“Kalkınma İkraz Fonu”ndan 1957-1960 arasında alınan 43.5 milyon dolarlık kredilerdir²⁷⁰.

3.4.3. 1950 Sonrası Dönemde Uygulanan İstikrar Programı

Türkiye, Marshall Yardımları sayesinde 1950-1960 döneminin ilk yıllarında tarım sektöründe hızlı bir ilerleme ve büyüme gerçekleştirmiştir. Ancak dönemin ilerleyen yıllarında tarım sektöründe makineleşme ile birlikte işsizlik sorunu artmış ve köyden kentlere göç gerçekleşmiştir. Diğer yandan, söz konusu dönemlerde Batı Avrupa’nın Marshall Yardımları sayesinde kalkınma girişimlerini tamamlamış olması, Türkiye’nin tarım ürünlerine olan dış talepleri azaltmıştır. Bu nedenle Türkiye ekonomisinde durgunluk hakim olmaya başlamıştır. Diğer yandan, Marshall Yardımları kapsamında ithal edilen traktörlerin ve diğer malzemelerin yedek parça ve tamir giderleri, Türkiye ekonomisi üzerinde bir yük olmaya başlamıştır. Söz konusu gelişen durumlar Türkiye’nin döviz stoklarını eritmesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler sonucunda özellikle 1955 yılından sonra Türkiye’nin ithal ettiği kadar ihraç edemez hale gelmesi dış ticaret açığını ciddi boyutlara taşımıştır²⁷¹. 1958 yılına gelindiğinde ise Türkiye ilk defa moratoryum ilan ederek OEEC, IMF ve ABD ile birlikte “İstikrar Programı” konusunda anlaşmaya varılmıştır²⁷².

1958 İstikrar Programı, “devalüasyon”, “dış borç erteleme”, “para ve maliye politikasına kısıtlamalar”, “dış ticaretin serbestleşmesi”, “KİT fiyatlarının serbestleşmesi” olmak üzere altı temel maddeyi kapsamaktadır²⁷³.

²⁷⁰ İnce, 2001, ss. 195-196.

²⁷¹ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, 5. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1997, s. 145.

²⁷² İnce, 1996, s. 126.

²⁷³ Mahir Taş, “Menderes Döneminin Ekonomi Politikası ve 1958 İstikrar Programı”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı: 76, 2004, s. 1.

Tablo-27: Türkiye’de Dış Ticaret Verileri (1950-1960, Cari Fiyatlarla Milyon \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1950	263	286	-23	549	92.2
1951	314	402	-88	716	78.1
1952	363	556	-193	919	65.3
1953	396	533	-137	929	74.4
1954	335	478	-143	813	70.0
1955	313	498	-185	811	63.0
1956	305	407	-102	712	74.9
1957	345	397	-52	742	86.9
1958	247	315	-68	562	78.5
1959	354	470	-116	824	75.3
1960	321	468	-147	789	68.5

Kaynak: Abdullah Takım, “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 67, Sayı: 2, 2012, s. 175.

Tablo-27’de de görüleceği gibi 1950 yılında 263 milyon dolar olan ihracat, 1957 yılında 345 milyon dolara kadar yükselmiştir. Daha sonraki süreçte yaşanan gelişmeler sonucunda 1958 yılında 247 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. 1958 yılında uygulanmaya konulan istikrar programının ardından, 354 milyon dolara ulaşan ihracat, 1960 yılında tekrar azalmaya başlamıştır²⁷⁴.

Söz konusu dönemde istikrar programının kabulü ile birlikte ekonomik istikrarsızlıkların giderilmesi amacıyla çeşitli kuruluşlardan da krediler alınmaya devam edilmiştir²⁷⁵.

Tablo-28: İstikrar Programı Çerçevesinde Alınan Krediler

Kredi Sağlanan Taraflar	Kredi Miktarı (Milyon \$)
Avrupa Ekonomik İşbirliği Ülkeleri	75
Avrupa Para Anlaşması (EMA)	25
IMF	25
Export-Import Bank	37.5
Kalkınma İkras Fonu	37.5
Toplam	200

Kaynak: Ulusoy, 2001, s. 113.

Tablo-28’te de görüldüğü gibi Türkiye, söz konusu dönemde ekonominin tekrar istikrara kavuşması için çeşitli uluslararası kuruluşlardan krediler almıştır.

Ancak dönemin sonlarına doğru, 1960 yılında Demokratik Parti’nin askeri bir darbe ile iktidardan uzaklaştırılması nedeniyle ekonomiyi düzeltme çalışmaları yarım

²⁷⁴ Takım, s. 175.

²⁷⁵ İnce, 1996, s. 128.

kalmıştır²⁷⁶. Bu bağlamda 27 Mayıs 1960 darbesinin nedenleri arasında “1955 yılından itibaren ekonomik büyümenin durma noktasına gelmesi ve ülke ekonomisinde bunalım havasının hakim olması” gibi ekonomik nedenlerin de yer alması dikkat çekicidir.

3.4.4. Ariyere Borçlar

Ariyere borçlar, “yurt dışından mal veya hizmet alımından kaynaklı olarak, ödenmesi gereken döviz tutarlarının ödenememesi ve bunun için yapılan anlaşma kapsamında değerlendirilen borçlar²⁷⁷” olarak ifade edilmektedir.

1950’li yıllardan itibaren dış ticarete liberalizasyon uygulamaları ile birlikte, ithalatçılar, ithal edecekleri malların bedellerini Türk Lirası cinsinden Merkez Bankası’na yatırarak, mal getirebilme imkanına sahip olmuşlardır. Ancak ilerleyen yıllarda Banka, döviz kıtlığı nedeniyle biriktirdiği Türk Liralarını transfer edemez hale gelmiş ve söz konusu durum önemli bir dış borç stokunu da beraberinde getirmiştir²⁷⁸.

1952 yılında liberasyon uygulamasından vazgeçilmesi ile birlikte alacaklı taraf hükümetleri üzerinden Türkiye’ye baskılar yapılmaya başlanmıştır. Diğer yandan, Türkiye’nin dış ödeme gücü zaman içinde gittikçe azalmış ve 1958 yılında gelindiğinde de “moratoryum” a gidilmesi ekonominin ne boyutlara gerilediğini göstermesi açısından önemlidir. İlerleyen yıllarda Türkiye, alacaklı taraflar ile anlaşmaya vararak, söz konusu borçların ödenmesini belirli bir süreye bağlamıştır. Diğer yandan, IMF öncülüğünde uygulamaya konulan istikrar programı kapsamında yer alan devalüasyon uygulaması, kur farkının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu durum ödenmesi gereken artı değer ve faiz karşılıkları olarak ekonomide önemli bir yük meydana getirmiştir²⁷⁹.

²⁷⁶ Bölükbaş, s. 63.

²⁷⁷ İktisat Sözlüğü, “Ekonomi Terimleri”, **Basın Bülteni**, <www.iktisatsozlugu.com/nedir-1198-ARIYERE%20BOR%C3%87#.Wy4GvFUzbiU> (23.06.2018).

²⁷⁸ Ekrem Dönek, “Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve 1980 Sonrası Boyutları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 50, Sayı: 1, 1995, s. 174.

²⁷⁹ İnce, 2001, s. 200.

Tablo-29: Ariyere Borç Ödemeleri (1960-1971)

Yıllar	Ödenecek Borç (Dolar)	Faiz (\$)	Toplam (\$)
1960 sonu borç kalıntısı	326.516.400	50.103.379	376.619.779
1961 için borç taksiti	24.468.450	8.476.855	32.948.305
1962 için borç taksiti	29.304.650	8.285.811	37.590.461
1963 için borç taksiti	34.386.500	7.672.214	42.058.714
1964 için borç taksiti	32.548.800	6.648.602	39.197.402
1965 için borç taksiti	32.852.900	5.675.924	38.528.824
1966 için borç taksiti	32.852.900	4.709.432	37.562.332
1967 için borç taksiti	32.852.900	3.742.940	36.595.840
1968 için borç taksiti	32.852.900	2.777.444	35.630.344
1969 için borç taksiti	32.852.900	1.809.956	33.154.101
1970 için borç taksiti	32.852.900	301.201	33.154.101
1971 için borç taksiti	8.690.600	-	8.690.600

Kaynak: İnce, 2001, s. 201.

Tablo-29’da gösterilen ariyere borçların alacaklı ülkelere göre dağılımı ise aşağıdaki Tablo-30’da ele alınmaktadır.

Tablo-30: Ariyere Borçların Alacaklı Ülkelere Göre Dağılımları

Ülkeler	1959-1961 Döneminde Ödenen (\$)	1961 Yılı Sonundaki Bakiye (\$)
Almanya	12.880.556	90.381.250
Avusturya	1.031.500	4.470.100
A.B.D	5.041.960	38.078.850
Belçika	2.460.500	9.071.630
Fransa	5.627.028	55.710.150
Hollanda	2.168.250	13.290.920
İngiltere	14.328.749	66.843.500
İsveç	1.005.750	3.084.350
İsviçre	562.499	1.919.650
İtalya	3.813.250	25.964.950
Portekiz	413.147	-
Danimarka	131.250	-
Lüksemburg	433.584	-
Norveç	40.477	-
Toplam	49.938.500	308.815.350
Faiz	17.643.212	41.623.524
Genel Toplam	67.581.712	350.438.874

Kaynak: İnce, 1996, s. 132.

Tablo-30’da da görüldüğü üzere 1959-1961 arası dönemde en çok 14.328.749 dolar ile İngiltere, en az 40.471 dolar ile Norveç’e yönelik gerçekleşen ariyere borç tutarı, 1961 yılı itibarıyla en çok 90.381.250 ile Almanya, en az 1.919.650 ile İsviçre’ye karşı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Tablo-30, ariyere borcun 1961 yılı sonunda, önceki döneme nazaran % 518,3 oranında arttığını göstermektedir.

3.4.5. Avrupa Ülkelerinden Alınan Krediler

Türkiye ekonomisine İkinci Dünya Savaşı'ndan 1960 yılına kadar Avrupa ülkelerinden bir kaç istisna durum dışında, doğrudan doğruya yardım ya da kredi alınamamıştır. Söz konusu istisnalar, İngiltere'den 3.3 milyon sterlinlik kredi ile Federal Almanya'dan 147 milyon DM'lık kredidir²⁸⁰

3.5. 1960-1980 ARASI DIŞ BORÇLAR

Türkiye'de 1960'lı yıllara gelindiğinde planlı kalkınma dönemine geçilmiş, 1950'li yılların aksine “*içe dönük sanayileşme stratejisi*” benimsenmiştir. Benimsenen “*ithal ikameci kalkınma stratejisi*” doğrultusunda ithal edilmekte olan ürünlerin iç piyasada üretilmesi sağlanarak, dışa bağımlılıktan kurtulunması amaçlanmıştır. Söz konusu dönemde ülkenin içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında, dış finansmana karşı olumsuz bir izlenim bulunmaktadır. Ancak ekonomik anlamda kalkınmanın sağlanması ve dış ticaret açıklarının giderilmesi için de dış kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Kalkınmanın dengeli bir şekilde yürütülmesi için söz konusu dönemde “*Devlet Planlama Teşkilatı*” kurulmuş ve 1963 yılında da kalkınma planları çerçevesinde dış kaynak ihtiyacı ve kullanımına devlet eliyle sınırlama getirilmiştir. Bu nedenle özel sektörün dış kaynak kullanımı bir nevi kısıtlanmıştır²⁸¹.

3.5.1. Konsorsiyum Kredileri

Kalkınma finansmanı için dış kaynaklara başvurma kararı verildiği zaman Batılı ülkelerce 12 Temmuz 1962 tarihinde OECD bünyesinde “*Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu*” kurulmuştur²⁸². Türkiye'nin kalkınma planı çerçevesinde dış kaynak ihtiyacı, çoğunlukla söz konusu dönemde kurulan konsorsiyumdan sağlanan krediler ile karşılanmıştır²⁸³.

²⁸⁰ İnce, 2001, s. 197.

²⁸¹ Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 285.

²⁸² Sadık Rıdvan Karluk, “İç ve Dış Devlet Borçları” **Türkiye Ekonomisi**, (Ed. Metin Toprak, Nüvit Oktay), 1. Baskı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2167, Eskişehir, 2010, s. 122.

²⁸³ İbrahim Özgün Özkan, “Küreselleşme, Finansal Serbestleşme ve Tobin Vergisi”, **Basın Bülteni**, 19.09.2013, <ibrahimozgunozkan.blogspot.com.tr/2013/09/kuresellesme-finansal-serbestlesme-ve.html> (01.05.2018).

Tablo-31: Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Konsorsiyum Kredileri (1963-1971, Fiilen Kullanılan Milyon \$)

Yıllar	Program	Proje	Toplam
1963	164	84	248
1964	159	41	200
1965	215	56	271
1966	179	63	242
1967	173	86	259
1968	144	109	253
1969	102	117	219
1970	160	146	306
1971	126	189	315
1972	117	132	249

Kaynak: DPT, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.

Tablo-31’de de görüldüğü gibi Batılı ülkeler tarafından verilen konsorsiyum kredileri, “*proje ve program kredileri*” şeklinde kullanılmıştır. Bu bağlamda konsorsiyumdan sağlanan kredilerin genellikle “*altyapı yatırımlarına*”, “*istihdam sorununa*” ve “*yeniden düzenleme konularına*”²⁸⁴ yönelik “*bağlı krediler*” şeklinde gerçekleşmesi²⁸⁵ bir bakıma, devletlerarası yardım / borç - kredi ilişkilerinin, ülke ekonomilerinin çıkmaza girdiği zamanlarda nasıl bir iktidar / güç aracı olarak kullanıldığının göstergesidir.

Öte yandan, Türkiye, söz konusu dönemde çeşitli kuruluşlar ve Rusya, Japonya başta olmak üzere diğer ülkelerden de borç almaya devam etmiştir²⁸⁶.

3.5.2. IMF’den Alınan Krediler

1960-1980 dönemi, IMF’den sağlanan kredilerde en fazla artışın yaşandığı dönemdir. Gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanma nedenleri ele alındığında, söz konusu artışın, özellikle Türkiye’nin iç kaynak yetersizliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

²⁸⁴Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, **Basın Bülteni**, <www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBF2AFC1F8C2259011> (24.06.2018).

²⁸⁵ İbrahim Özgün Özkan, “Küreselleşme, Finansal Serbestleşme ve Tobin Vergisi”, **Basın Bülteni**, 19.09.2013, <ibrahimozgunozkan.blogspot.com.tr/2013/09/kuresellesme-finansal-serbestlesme-ve.html> (01.05.2018).

²⁸⁶ İnce, 2001, s. 207.

Tablo-32: IMF Tarafından Türkiye’ye Verilen Krediler (1962-1973, Milyon \$)

Yıllar	Alınan Kredi	Yıllık Anapara İtfa Tutarı	Faiz ve Komisyon Ödemeleri
1962	15	9,5	0,799
1963	21,5	17,5	0,899
1964	19	16	1,098
1965	-	15	1,237
1966	21,5	21,5	0,681
1967	27	19	0,600
1968	27	-	0,71
1969	27	21,5	1,15
1970	90	27	0,97
1971	-	27	1,96
1972	-	87,4	0,92
1973	-	11,6	-

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Raporları.

1971-1974 yılları arası IMF’siz yıllar olarak ifade edilmektedir. Çünkü göreve gelen hükümetler IMF’den kredi almaktan uzak durmuşlardır. Ancak 1975 yılından itibaren 1980 yılına kadar –hatta devamında- 1975 yılında 243 milyon dolar, 1976 yılında 391 milyon dolar, 1977 yılında 409 milyon dolar, 1978 yılında 622 milyon dolar, 1979 yılında 633 milyon dolar ve 1980 yılında 1.094 milyon dolar şeklinde kredi alınmaya devam edilmiştir²⁸⁷.

3.5.3. Petrol Şoku Sürecinde Dış Borçlanma

1970’li yıllara gelindiğinde, dünya ekonomisinde bir yıkıma neden olan petrol krizleri sonucu tüm dünya petrol tüketiminde bir kısıtlamaya giderken, Türkiye, tam tersi bir strateji ile krizin etkilerini azaltacağı düşüncesi doğrultusunda petrol tüketimini arttırmıştır. Petrol şokunun etkisiyle uzun ve orta vadeli kredilerin yetersiz hale geldiği yıllarda Türkiye, kısa vadeli borçlanma yoluna başvurmuştur. Yaşanan gelişmeler sonucunda Türkiye’nin dış borçları katlanarak artmış ve zaman içinde ödenemez duruma gelmiştir²⁸⁸.

²⁸⁷ Mehmet Özçelik, “Türkiye-IMF İlişkileri”, **Basın Bülteni**, <www.kto.org.tr/d/file/turkiye---imf-iliskileri.pdf> (23.06.2018).

²⁸⁸ İbrahim Özgün Özkan, “Küreselleşme, Finansal Serbestleşme ve Tobin Vergisi”, **Basın Bülteni**, 19.09.2013, <ibrahimozgunozkan.blogspot.com.tr/2013/09/kuresellesme-finansal-serbestlesme-ve.html> (01.05.2018).

Tablo-33: Türkiye'nin Kısa Vadeli, Orta-Uzun Vadeli Kredileri (1972-1980, Milyon \$)

Yıllar	Kısa Vadeli	Orta-Uzun Vadeli	Toplam
1972	19	2.519	2.538
1973	279	2.984	3.263
1974	216	3.288	3.504
1975	1.155	3.336	4.491
1976	3.050	3.872	6.922
1977	6.116	5.118	11.234
1978	7.199	7.232	14.431
1979	3.556	11.107	14.663
1980	2.439	14.242	16.681

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor.

Tablo-33'te de görüldüğü gibi özellikle 1974 yılından sonra Türkiye'nin kısa vadeli kredilerinde artış yaşanmıştır. Bilindiği üzere borçların ödenmesinde kısa vadeli dış borçlar tercih edildiğinde, borcu alan ülke, söz konusu kredilerin ödeme zamanı geldiğinde zorluk yaşamaktadır. Bu durumun nedeni sağlanan kaynağın kısa sürede gelir sağlayacak verimli yatırım alanlarında kullanılamıyor olmasındandır.

3.5.4. 1960 Sonrası Dönemde Uygulanan İstikrar Programları

Dış ödeme sorunu ile karşı karşıya kalan ülkelere IMF tarafından Stand - by anlaşmaları aracılığıyla istikrar programları empoze edilmekte ve söz konusu ülkeler ekonomilerinde IMF'nin isteği doğrultusunda bir takım düzenlemeler yaparak, IMF'nin kredi desteğinden faydalanmaktadırlar. Genellikle gelişmekte olan ülkeler açısından geçerli olan söz konusu durum, 1960-1980 döneminde "*kalkınma planları*" ve "*istikrar arayışında*" olan Türkiye içinde önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960-1980 döneminde sık sık dış ödeme sorunu ile karşı karşıya kalan Türkiye de IMF ile olan ilişkilerine ağırlık vermiştir.

Tablo-34: İstikrar Programları (1970, 1978-1979 ve 1980)

İstikrar Programları	Düzenlemeler
1970 İstikrar Programı	• 1 dolar 9 TL'den 1 dolar 15 TL'ye devalüe edilmiştir. • KİT ürünlerine yüksek oranda zam yapılmıştır. • İhracatı özendirmeye yönelik vergi indirimleri ve kredi kolaylıkları sağlanmıştır. • İthalatı kontrole yönelik miktar kısıtlamalarında indirimlere gidilmiştir. • Reeskont ve faiz oranları yükseltilmiştir.
1978 -1979 İstikrar Programları	• 1978 yılında 1 dolar 19,25 TL'den 25 TL'ye devalüe edilmiştir. • 1979 yılında 1 dolar 25 TL' den 35 TL'ye devalüe edilmiştir. • KİT ürünlerine zam yapılmıştır. • Kamu harcamalarının azaltılması ve KİT zararlarının azaltılması hedeflenmiştir. • Tarım ürünlerinde destekleme alımları daraltılmıştır. • Ücret ve maaş artış oranları sınırlandırılmıştır.
24 Ocak 1980 İstikrar Programı	• Neo liberal politikalar çerçevesinde devletin ekonomideki yerinin daraltılması ve ekonomiye devlet müdahalelerinin azaltılması hedeflenmiştir. • %32,7 oranında devalüasyon yapılarak, günlük kur ilanı uygulamasına gidilmiştir. • Dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kâr transferlerine kolaylık sağlanmıştır. • Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir. • Tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılmıştır.

Kaynak: Yazar tarafından literatürden faydalanarak tablolastırılmıştır. (Bkz. Volkan Alptekin, IMF İstikrar Programlarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri (1980-2004), **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 17, 2009, ss. 478-482, Sezai Ökte, Ana Hatlarıyla Türkiye-IMF İlişkileri, **Basın Bülteni**, <www.academia.edu/12777954/Ana_Hatlar%C4%B1yla_T%C3%BCrkiyeIMF_%C4%B0li%C5%9Fkileri> (23.06.2018).

Türkiye'nin IMF öncülüğünde uygulamış olduğu istikrar programları tam anlamıyla istenilen başarıya ulaşmamıştır. Tablo-34'te özetlenen tüm istikrar programlarında devalüasyon şart koşulmuştur. Bilindiği üzere devalüasyonun amacı, ihracatı arttırarak, ithalatı azaltmak ve bu sayede dış ödemeler dengesini düzenlemektir. Bilindiği üzere az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomisi tarıma dayalıdır. Bu nedenle Türkiye ekonomisinin devalüasyona giderek, talep

esnekliği düşük olan tarım ürünleri talebini arttıramadığı görölmektedir. Çünkü tarım ürünlerine olan talep, fiyata göre değil, ihtiyaca göre şekillenmektedir. Diğer yandan, devalüasyon uygulaması, “sermaye malları” ve “teknoloji ithalatı”nı pahalılaştırdığından “maliyet enflasyonu”nu da beraberinde getirmektedir. Söz konusu unsurlar çerçevesinde Türkiye tarafından IMF desteğiyle uygulamaya konulan istikrar programlarının, ülke ekonomisine istikrar getirmek yerine, her geçen gün ülkenin IMF’ye daha fazla bağımlı hale gelmesinde etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda literatürde IMF’nin elinde bulundurduğu sert gücü, kurucu ülkelerin çıkarına hizmet edecek şekilde kullandığı ve gelişmekte olan ülkeleri kendine bağımlı hale getirdiğine yönelik ciddi eleştiriler yer almaktadır. Bu bağlamda IMF’nin, “bağımlı kılma nedeni”nden hareketle gelişmekte olan ülkelere borçlanma imkanı sunması, karşımıza önemli bir konu olarak çıkmaktadır.

Başta ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkeler tarafından benimsenen, dünya çapında sermaye dolaşımının serbest olması fikrinin, kaynak sıkıntısı çekmekte olan gelişmekte olan ülkelere IMF’nin sunduğu programlar çerçevesinde empoze edildiği birçok araştırmacı tarafından iddia edilmektedir²⁸⁹. Bu bağlamda Türkiye’nin “24 Ocak Kararları” ile ekonomisini dış dünyaya açmış olması dikkat çekicidir²⁹⁰.

3.6. 1980’LERDEN GÜNÜMÜZE DIŞ BORÇLAR

Türkiye, 1980 öncesi dönemde “yıpranan ve istikrarsız bir yapıda olan ekonomisini” refaha kavuşturmak ve dünya piyasalarına entegre etmek amacıyla “Ekonomik Stabilizasyon Programı” olarak da adlandırılan “24 Ocak 1980 Kararları” ile “liberalizasyon sürecini” başlatmıştır. Bu ekseninde Türkiye, “ithal ikameci sanayileşme anlayışı”nı terk ederek, “ihracatı teşvik eden sanayileşme politikası”nı benimsemiştir²⁹¹.

²⁸⁹ İbrahim Özgün Özkan, “Küreselleşme, Finansal Serbestleşme ve Tobin Vergisi”, **Basın Bülteni**, 19.09.2013, <ibrahimozgunozkan.blogspot.com.tr/2013/09/kuresellesme-finansal-serbestlesme-ve.html> (01.05.2018).

²⁹⁰ Olcar, s. 57.

²⁹¹ Hayrettin Tüleykan, Selçuk Bayramoğlu, “Türkiye’de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Number: 44, 2016, pp. 403. 405.

Türkiye’de liberalizasyon süreci iki aşamada gerçekleşmiştir. Bu anlamda, önce “*ticari liberalizasyon*” başlamış, ardından da “*finansal liberalizasyon süreci*” tamamlanarak tamamen dışa açık bir ekonomik yapı oluşturulmuştur²⁹².

Mangır (2006), Türkiye’de liberalizasyon sürecini, finansal liberalizasyon süreci dönemine kadar aşağıdaki gibi özetlemiştir²⁹³;

- 1980: Hisse senedi piyasası üzerindeki fiyat kontrolleri kaldırılmıştır.
- 1980: Faiz hadleri üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır.
- 1981: İthal ikameci dönem sona ermiştir.
- 1982: Sermaye piyasası kurulmuştur.
- 1984: Döviz kuru işlemlerine son verilmiştir.
- 1985: Banka kanunu yürürlüğe girmiştir.
- 1986: İnterbank para kurulu açılmıştır.
- 1987: Açık piyasa işlemleri başlamıştır.
- 1988: Efektif döviz piyasası kurulmuştur.
- 1989: Altın piyasası kurulmuştur.
- 1989: Sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamalar kaldırılmıştır.

²⁹² Mustafa Miynat, **Liberalizasyon Sürecinde İstikrar Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi (İsrail, Meksika ve Türkiye)**, Odak Yayınevi, 2004, s. 218.

²⁹³ Fatih Mangır, “Finansal Deveülasyonun (1989-2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri”, **Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2006, ss. 463-464.

Tablo-35: Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi (1980-2001, Bin \$, %)

Yıllar	Toplam İhracat (B. \$)	Toplam İthalat (B. \$)	İhracatın İthalatı Karşılığı (%)	Dış Ticaret Açığı (B. \$)
1980	2.910	7.909	36.8	4.999
1981	4.703	8.933	52.6	4.230
1982	5.746	8.842	65.0	3.096
1983	5.728	9.235	62.0	3.507
1984	7.133	10.757	66.3	3.628
1985	7.958	11.343	70.2	3.345
1986	7.457	11.105	67.1	3.648
1987	10.190	14.158	72.0	3.968
1988	11.662	14.335	81.4	2.678
1989	11.625	15.792	73.6	4.167
1990	12.959	22.302	58.1	9.343
1991	13.594	21.047	64.6	7.453
1992	14.715	22.871	64.3	8.156
1993	15.345	29.428	52.1	14.083
1994	18.106	23.270	77.8	5.164
1995	21.637	35.709	60.6	14.072
1996	23.225	43.627	53.2	20.402
1997	26.261	48.559	54.1	22.298
1998	26.974	45.921	58.7	18.947
1999	26.587	40.671	65.4	14.413
2000	27.775	54.503	51.0	26.778
2001	31.340	40.410	75.6	9.070
2002	36.059	51.553	69.9	15.494
2003	47.252	69.339	68.1	22.086
2004	63.167	97.539	64.8	34.372
2005	73.476	116.774	62.9	43.297
2006	85.534	139.576	61.3	54.041
2007	107.271	170.062	63.1	62.790
2008	132.027	201.963	65.4	69.936
2009	102.142	140.928	72.5	38.785
2010	113.883	185.544	61.4	71.661
2011	134.906	240.841	56.0	105.934
2012	152.461	236.545	64.5	84.083
2013	151.802	251.661	60.3	99.858
2014	157.610	242.177	65.1	84.566
2015	143.838	207.234	69.4	63.395
2016	142.529	198.618	71.8	56.088
2017	156.996	233.797	67.2	76.801

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, <www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Tablo-35'te de görüleceği gibi 1980 yılında 2,9 bin dolar olan ihracat, 1988 yılında yaklaşık dört kat artarak 11,6 bin dolara yükselmiş, ithalat ise 1980 yılında 7,9 bin dolar düzeyinde iken, 1988 yılında neredeyse iki katına çıkarak 14,3 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemlerde sürekli artan dış ticaret açığı ise daha fazla dış kaynak gereksimine neden olmuştur.

1989 yılında tam liberalizasyona geçişle birlikte dış kaynak bulma sorununun ortadan kalktığı söylenebilir. Ancak söz konusu durum Türkiye'nin para ve sermaye

piyasalarını tamamen kısa vadeli sermaye hareketlerine açık hale getirerek, krizlerin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır²⁹⁴.

Türkiye ekonomisinde 1980 yılından itibaren yaşanan köklü değişim, daha fazla “*dış borçlanma*”nın ve “*sermaye girişi*”nin önemini arttırmıştır.

Tablo-36: Türkiye’nin Dış Borç Stoku (1980-1990, Milyar \$, %)

Yıllar	Dış Borç Stoku (Milyar, \$)	Artış (%)
1980	15,7	-
1981	16,6	5,7
1982	17,2	7,2
1983	18,8	5,6
1984	20,8	10,6
1985	25,6	23,1
1986	32,3	25,8
1987	40,3	25,2
1988	40,7	1,0
1989	41,7	2,5
1990	49,0	17,5

Kaynak: Hazine, TCMB.

Tablo-36’da da görüldüğü gibi Türkiye’de dış borçlanma, 1980-1990 döneminde giderek artmıştır. 1982 yılında 17,2 milyar dolar olan dış borç stoku 1985’te 25,6 milyar dolar, 1987’de 40,3 milyar dolar ve 1990 yılında ise 49 milyar dolara ulaşmıştır. En yüksek artış % 25,8 ile 1986 yılında yaşanmıştır.

3.6.1. IMF’den Alınan Krediler

IMF’nin yapısal uyum programları “*neo-liberal varsayımlara*” dayanmaktadır. Yapısal uyum programları, ülkelerin refah ve kalkınmalarına yönelik seçilebilecek en iyi yol olarak serbest olan ülke piyasalarını işaret etmektedir. Bu açıdan açık ve serbest olmayan ekonomilere sahip devletlerin, eninde sonunda en yoksul ülke konumuna düşeceği vurgulanarak, finansal serbestlik bir zorunluluk haline getirilmektedir²⁹⁵. Bu açıdan Türkiye’nin 1980 yılında IMF ile yaptığı üç yıllık “*Uzatılmış Fon Kolaylığı Anlaşması*” ele alındığında Türkiye, söz konusu

²⁹⁴ Miynat, ss. 230-233.

²⁹⁵ Giles Mohan, **International Encyclopedia of Human Geography**, (Ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift), Volume: 8, Elsevier, 2009, pp. 3-4.

anlaşma ile IMF'ten o ana kadar sağladığı en yüksek tutar olan 1,25 milyar SDR'lik kullanım hakkına sahip olmuş ve daha fazla borçlu hale gelmiştir²⁹⁶.

Türkiye'nin söz konusu dönemde IMF ile yaptığı anlaşmalar Tablo-37'de ele alınmaktadır.

Tablo-37: Türkiye'nin IMF ile Yaptığı Stand-by Anlaşmaları (1980-2005)

Anlaşma Tarihi	Anlaşmanın Süresi (ay)	Anlaşmanın Türü	Tutar (Milyar SDR)	Kullanım (Milyar SDR)
18.06.1980	36	Uzatılmış Fon K.	1.250,00	1.250,00
24.06.1983	12	Stand-by	225,00	56,20
04.04.1984	12	Stand-by	225,00	168,70
08.07.1994	14	Stand-by (Uzatılmış Fon K. Dahil)	610,50	460,50
22.12.1999	36	Stand-by	15.038,40	15.038,40
21.12.2000	12	Ek Rezerv K.	5.784,00	5.784,00
04.02.2002	36	Stand-by	12.821,20	11.914,00
11.05.2005	36	Stand-by	6.662,04	1.665,51

Kaynak: Çörtük, s. 47.

Tablo-37'de de görüldüğü gibi Türkiye, IMF ile 1980 yılından itibaren 2005 yılına kadar 8 düzenleme gerçekleştirmiştir. Diğer yandan, 14 Mayıs 2013'te 281 milyon 54 bin 813 SDR'lik (yaklaşık 421 milyon dolar) son taksitin ödenmesi ile Türkiye'nin IMF'ye olan borcu sıfırlanmıştır.

3.6.2. 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan İstikrar Programları

Türkiye'nin 1990'lı yıllar boyunca dış borçlarında artış yaşanmış ve 1994 yılı Türkiye ekonomisi açısından önemli bir yıl olmuştur. Çünkü 1994 yılına kadar oluşan dış borç geri ödemeleri, iç borç ile finanse edilmeye çalışılmış, söz konusu durum ise faiz oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Faiz oranlarının yükselmesi ise kısa vadeli sermaye girişlerini artırdığı için TL değer kazanmıştır. Söz konusu durum ise ihracatta daralmaya neden olmuştur²⁹⁷. Yaşanan gelişmeler paralelinde Türkiye ekonomisi 1994 krizine sürüklenmiştir.

1994 krizinin ardından, Türkiye ekonomisinin yeniden istikrara kavuşması için 5 Nisan'da, IMF destekli bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur.

²⁹⁶ Orcan Çörtük, **Türkiye-IMF İlişkileri ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlik Tezi, Ankara, 2006, s. 47.

²⁹⁷ Zübeyir Turan, "Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi", **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2011, s. 62.

Tablo-38: 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Programı

İstikrar Programı	Düzenlemeler
5 Nisan İstikrar Programı	• Kit ürünlerine %70 zam yapılmıştır. • Gelir ve kurumlar vergisine ek %10 vergi konulmuştur. • Kamu kurum ve kuruluşlarının yatırımları durdurulmuştur. • Birden fazla evi ve motorlu taşıtı olanlardan ek vergiler istenmiştir. • Ücret artışları sınırlandırılmıştır. • Özelleştirme programlarına hız kazandırılmıştır.

Kaynak: Yazar tarafından literatürden faydalanarak tablolaştırılmıştır. (Bkz. Miynat, s. 257-258, A. Kemal Çelebi, **Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**, Emek Matbaacılık, Manisa, 1998, s. 147-150)

Tarihsel açıdan IMF’nin denetiminde ve öngörülleri doğrultusunda yapılan ekonomiyi iyileştirici müdahaleler göz önüne alındığında, söz konusu uygulamaların ülke ekonomisine tam anlamıyla olumlu yönden katkı sağladığı söylenemez. Aksine, daha da dışa bağımlı hale getirdiği görülmektedir²⁹⁸. Söz konusu durum, 1994 yılından sonra da dış borçların artmaya devam ettiği dönemde kendini göstermektedir.

²⁹⁸ Münir Ceylan, “5 Nisan Kararları ve Sendikaların Tutumları”, **Toplum ve Hekim**, Cilt: 9, Sayı: 62, 1994, s. 12.

Tablo-39: Türkiye’nin Dış Borç Stoku ve Dış Borç Değişim Oranı (1991-2017)

Yıllar	Dış Borç Stoku (Milyon, \$)	Dış Borç Değişim Oranı (%)
1991	53.6	-
1992	58.5	9,14
1993	70.5	20,51
1994	68.7	-2,55
1995	75.9	10,48
1996	79.2	4,35
1997	84.35	6,50
1998	96.35	14,23
1999	103.1	7,01
2000	118.6	15,03
2001	113.5	-4,30
2002	129.6	14,19
2003	144.1	11,19
2004	161.1	11,80
2005	170.7	5,96
2006	208.0	21,85
2007	249.9	20,14
2008	280.8	12,36
2009	268.7	-4,31
2010	291.6	8,52
2011	305.3	4,70
2012	341.9	11,99
2013	392.3	14,74
2014	405.0	3,24
2015	399.4	-1,38
2016	408.1	2,18
2017	453.2	11,05

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, <www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>

Tablo-39’da da görüleceği gibi, 1991 yılından itibaren dış borç artmaya devam etmiştir. Ancak 1994 yılına gelindiğinde, dış borç ödemelerinin ağırlaşması sonucu dış borç alımlarında bir azalış yaşanmıştır. Sonraki süreçte ise yine artış devam ederek, 2000 yılında gelindiğinde dış borç stoku 118,6 milyar dolara ulaşmıştır²⁹⁹. IMF ile 1999 yılında yapılan “*stand-by anlaşması*” çerçevesinde “9 Aralık 1999 İstikrar Programı” temelinde uygulamaya konulan “*Enflasyonu Düşürme Programı*”, 2000 yılı dış borç stokundaki artışın temel nedeni olarak görülmektedir³⁰⁰. Söz konusu program temelde “*kamu kesimi reformu*”, “*döviz kuru nominal çıkışına dayalı para programı*” ve “*sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım*

²⁹⁹ Haluk Tandırcıoğlu, “Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlanması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2000, Cilt: 2, Sayı:2, s. 4’den aktaran Seniye Ögüt, **Dış Borçlanmanın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği (1980-2014)**, T.C. Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2017, s. 18.

³⁰⁰ Hilmi Ünsal, “Kamu Finansman Aracı Olarak Dış Borçlanma ve 1994 sonrası Türkiye Uygulaması”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, 2004, Sayı: 19’dan aktaran Ögüt, s. 19.

kesimine yönelik yapısal nitelikli dönüşümler”i kapsamaktadır³⁰¹. Ancak uygulamaya konan Program, kısa sürede Türkiye ekonomisinin finansal kırılganlığını arttırarak, 2001 Krizi’nin yaşanmasında etkili olmuştur³⁰².

1990 yılı sonrasında yurt içinde ortaya çıkan iki önemli kriz olan “1994 ve 2001 krizi” ile ülke dışında meydana gelen “1997 Asya ve hemen ardından Rusya krizleri ve son olarak da 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi”, Türkiye’nin dış borçlanma maliyetini arttırmıştır. Çünkü yaşanan gelişmeler sonucu, ekonomiden hızlı ve ciddi boyutlara ulaşan sermaye çıkışları yaşanmıştır. Söz konusu durum ekonomide tekrar istikrarın sağlanabilmesi için IMF öncülüğünde dış borçlanma sürecinin devam etmesine neden olmuştur³⁰³. Yaşanan gelişmelere bağlı olarak Dünya Bankası ve IMF ile yeni bir “*ekonomik destek paketi*” için görüşmelere başlaması sonucu, “*Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*” (GEGP) olarak ifade edilen istikrar programı uygulamaya konulmuştur³⁰⁴. Söz konusu Program kapsamında Türkiye’nin IMF tarafından “15 günde 15 yasa” değişikliğine gitmesi gerektiği öngörülmüştür. Daha açık bir anlatımla IMF’nin kredi desteği, söz konusu yasal düzenlemelere bağlı kılınmıştır.

³⁰¹ Miynat, s. 76.

³⁰² İlyas Karabıyık, Metin Uçar, “Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan IMF Destekli İstikrar Programlarının Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt:5, Sayı: 2, 2010, s. 45.

³⁰³ Fatma Turan Koyuncu, Seda Tekeli, “1990 Sonrası Dönemde Türkiye’de Dış Borç Stoku Üzerinde Etkili Olan Ekonomik Faktörlerin Analizi”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2010, s. 125.

³⁰⁴ Çisil Erkan, Erdinç Tutar, Filiz Tutar, Mehmet Vahit Eren, “Türkiye’nin Dış Borçlarının Analizi (1980–2012)”, in **International Conference on Eurasian Economies**, 2012, s. 314.

Tablo-40: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Kapsamında 15 Yasal Düzenleme

Yasal Düzenlemeler	Amaç
Şeker Kanunu	Şeker pancarında taban fiyat kaldırılmış ve fiyatın fabrikalar tarafından serbestçe belirlenmesi hükmü getirilmiştir.
Doğalgaz Yasası	Doğalgaz piyasasında devlet tekeli kaldırılmıştır.
Kamulaştırma Yasası	Kamulaştırma işlemi, yeni esaslara bağlanmış ve ödeneksiz kamulaştırma yapılamayacağı hükmü getirilmiştir.
Merkez Bankası Yasası	Merkez Bankası'na Hazine ile kamu kurum ve kuruluşlarına avans vermeme ve kredi açmama hükmü getirilmiştir.
Bütçe Değişikliği Yasası	Görev zararlarının tasfiyesi dahil, kamu bankaları ve Fon'daki bankaların finansman yükümlülüğünün Hazine'ye devrini öngörmektedir.
Bankacılık Yasası	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bankaların alacakları hakkında, Amme Alacaklarının Tahsiline İlişkin Kanun hükümleri uygulanacaktır. Fona devredilen bankalarla ilgili alacak-verecek için mahkemeye gidilemeyecek. Bu konudaki kararın " <i>Takdir Komisyonu</i> " tarafından verilmesi öngörülmüştür.
Telekom Yasası	Türk Telekom'un özelleştirilmesi öngörülmüştür.
Sivil Havacılık Kanunu	Havayolu ücret tarifesinin uygulanması şirketlere bırakılmıştır.
15 Bütçe ve 2 Bütçe Dışı Fonun Kapatılmasıyla İlgili Yasa	Bütçeye yük getiren fonların kapatılması, bankaların görev zararlarının kaldırılması ve banka birleşmelerine vergi kolaylığı getirilmiştir.
Tütün Yasası	TEKEL'in yeniden yapılandırılması ile tütün ve alkollü içkiler piyasasına yeni düzenlemeler getirilmiştir.
Ek Bütçe	2001 Mali Yılı Bütçe Kanunu ile bağlı cetvellerinde değişiklik yapılmasını öngörmektedir.
Uluslararası Tahkim Yasası	" <i>Yabancılık unsurunun bulunduğu kamu hizmetleriyle ilgili imtiyaz ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların</i> " tahkim yoluyla çözülmesine ilişkin düzenlemeleri öngörmektedir.
İhale Yasası	" <i>Kamu hukukuna tabi olan veya kamunun denetimi altında bulunan bütün kurum ve kuruluşların yapacakları ihalelerde uygulanacak esas ve usulleri</i> " düzenlemektedir.
Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası	Kamu kesimi, işçi, işveren ve diğer sivil toplum örgütlerinin bir araya getirilmesi amaçlanmıştır.
Tuz Yasası	Tuz işletmelerinde devlet tekelinin kaldırılması öngörülmüştür.

Kaynak: TCMB, Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, **Basın Bülteni**, < www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/26640b7b-9641-4c35-99ec-cd10a9d4e51b/program.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-26640b7b-9641-4c35-99ec-cd10a9d4e51b-m3fB7oF> (24.06.2018), s. 14, Hürriyet Haber, Derviş Yasaları, **Hürriyet**, 27.05.2002, < www.hurriyet.com.tr/gundem/dervis-yasalari-74620> (24.06.2018).

IMF'nin isteği doğrultusunda Türkiye yönetimi tarafından çıkarılması istenen 15 yasa, söz konusu dönemde ciddi eleştirilere neden olmuştur. Söz konusu Program çerçevesinde şeker, tuz, doğalgaz ve tütün piyasasından devlet tekelleri kaldırılmış ve fabrikalar özelleştirilerek, ithal ürünlerin önü açılmıştır. Günümüzde ise doğalgaz ve petrolün en önemli ithalat ürünleri arasında yer alıyor olması dikkat çekicidir. Diğer yandan, Türk Telekom özelleştirilmiş ve GSM şirketleri yabancıların eline geçmiştir³⁰⁵. Bu bağlamda her devlet için stratejik bir öneme sahip olan iletişim ağının yabancıların eline geçmiş olması devletin güvenliği ve mahremiyeti açısından risk unsuru taşımaktadır. Söz konusu durum 17-25 Aralık sürecinde üst makamlarda yer alan devlet adamlarının konuşmalarının dinlenmesinde kendini göstermektedir.

Diğer yandan, 15 yasa içerisinde yer alan Ek Bütçe Yasası kapsamında 130 trilyonluk tutarın otoyol yapımına ayrılmış olması³⁰⁶ da söz konusu yasaların Türkiye ekonomisinin daha da dışa bağımlı hale gelmesine neden olacak şekilde düzenlenmiş olduğunu göstermektedir.

Yaşanan gelişmelere bağlı olarak dış borçlarda artış yaşanmıştır.

Tablo-41: Türkiye'nin Dış Borç Stoku ve Dağılımı (2002-2017, Milyon \$)

Yıllar	Kamu Sektörü	Özel Sektör	TCMB	Kısa Vadeli	Uzun Vadeli	Toplam Borç Stoku
2002	64.533	43.056	22.003	16.426	113.168	129.601
2003	70.844	48.870	24.373	23.013	121.074	144.172
2004	75.668	63.930	21.410	32.205	128.803	161.154
2005	70.411	84.735	15.425	38.920	131.651	170.775
2006	71.587	121.142	15.678	42.860	165.547	208.002
2007	73.525	161.096	15.801	43.152	207.270	249.925
2008	78.288	189.049	14.066	52.527	228.876	280.832
2009	83.463	172.850	13.305	49.045	220.573	268.753
2010	88.976	191.478	11.827	77.469	214.812	291.694
2011	95.830	203.742	9.334	83.342	226.103	305.300
2012	106.307	228.537	7.088	102.439	239.493	341.932
2013	118.936	268.219	5.234	133.283	259.106	392.389
2014	121.268	281.268	2.484	135.147	269.872	405.019
2015	116.639	281.493	1.327	105.375	294.084	399.459
2016	123.272	284.103	821	101.489	306.706	408.195
2017	136.182	316.360	665	117.711	335.496	453.207

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Dış Borç İstatistikleri.

Tablo-41'de de görüldüğü gibi, 2002 yılından sonra kısa vadeli borçlarda - 2009 yılı hariç- istikrarlı bir artış yaşanmıştır. Söz konusu artışın nedeni, özel

³⁰⁵Hürriyet Haber, "Derviş Yasaları", 27.05.2002, **Hürriyet**, <www.hurriyet.com.tr/gundem/dervis-yasalari-74620> (24.06.2018).

³⁰⁶Hürriyet Haber, "Derviş Yasaları", 27.05.2002, **Hürriyet**, <www.hurriyet.com.tr/gundem/dervis-yasalari-74620> (24.06.2018).

sektörün dış borçlanma payından kaynaklanmaktadır. Uzun vadeli borçlar ise IMF’den kullanılan kredilere bağlı olarak artmıştır³⁰⁷.

Söz konusu dönemde krediler aracılığıyla krizden çıkmaya çalışan Türkiye, 2003 yılından sonra büyüme ve kalkınma dönemine girerek, sıkı para ve maliye politikaları uygulamıştır³⁰⁸.

Diğer yandan, 2000’li yıllarda dış kaynak bulmada zorluk yaşayan devletin dış borçlanmadaki payı azalırken, özel sektörün dış borçları artmıştır.

Türkiye’nin 2001 krizinden sonra en kötü olduğu dönem, 2008-2009 dönemi ve sonrasındır. Çünkü söz konusu dönem, ABD’deki Mortgage Krizi’nin etkisiyle şekillenmiş ve küresel krize dönüşmüştür.

Türkiye, dış borç stokunun arttığı her dönem sonrasında bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır ve dış kaynak bulmada zorluklar yaşamıştır. Yaşanan gelişmeler sonucunda ise Türkiye, iç kaynaklara başvurmakta³⁰⁹ ve iç kaynakların yetersiz kalması durumunda da IMF’nin bir takım şartlarını yerine getirerek ve ekonomisinde IMF doğrultusunda istenen şekilde düzenlemeler yaparak yeni bir stand-by anlaşması imzalar hale gelmiştir.

“Paul Krugman, IMF’nin verdiği kredilerin koşulu olarak ülkelerin birkaç ay içerisinde bütün kurumsal yapılarını kökten değiştirmelerini talep etmesinin, dünyadaki hiçbir hükümetin yapamayacağı bir şekilde gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizi daha da derinleştirdiğini ileri sürmektedir. Krugman’a göre, mali kriz bu ülkeleri vurduğunda, ülkelerde uygulanan kriz karşıtı politikalar, ABD’nin bir krizle karşı karşıya geldiğinde uyguladığı politikaların tam tersidir³¹⁰.”

Birçok araştırmacı tarafından uluslararası kuruluşların, kurucu devletlerinin belirledikleri amaçlar doğrultusunda faaliyet gösterdikleri yönündeki iddialar göz önüne alındığında, IMF’nin zaman içinde kazanmış olduğu yeni boyut oldukça dikkat çekicidir. Bu açıdan IMF’nin ABD güdümünde bir kurum olduğuna dair ciddi iddialar göz önüne alındığında, ABD’nin dünyadaki hegemonyasını devam ettirebilmek amacıyla IMF aracılığıyla yardım – borç / kredi ilişkilerini kontrol ederek siyasi iktidarını desteklediği düşünülebilir.

³⁰⁷ Adıyaman, ss. 33-34.

³⁰⁸ Fatih Acar, “Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001 - 2013)”, **Çalışma Dünyası Dergisi**, Cilt 2, Sayı: 25, 2014, s. 17.

³⁰⁹ Esener, ss. 208-209.

³¹⁰ Öztürk, 2002, s. 118.

3.6.3. Dış Borçların Günümüze Yansıması

Türkiye ekonomisi, 1980’li yıllara temelde köklü değişimler ile başlamıştır. 24 Ocak Kararları olarak bilinen ve IMF ile imzalanan “*stand-by anlaşması*” çerçevesinde ortaya konulan kararlar ile Türkiye’nin “*finansal kırılganlık düzeyi*” artmıştır. Bu nedenle 1982 yılında Türkiye, liberalizasyon sonrası ilk finansal krizini yaşamıştır³¹¹.

İç kaynak yetersizliğinden dolayı Türkiye’nin dış borç stoku 1990’lı yıllarda da artmaya devam etmiştir. Bu duruma en temelde ucuz fon bulabilme kolaylığı neden olmuştur. Yaşanan gelişmelere bağlı olarak Türkiye, 1990’lı yıllardan itibaren borcunu borçla öder hale gelmiştir³¹².

³¹¹Salih Öztürk, Deniz Özyakışır, “Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı: 94, 2005, s. 6.

³¹²Erkan, Tutar, Tutar, Eren, s. 314.

Tablo-42: Türkiye Brüt Dış Borç Stoku Ayrıntılı Tablo (1989 – 2017)

Yıllar	Kamu	TCMB	Özel	Dış Borç Toplamı	Dış Borcun GSYH İçindeki Payı (%)
1989	29.446	7.827	6.638	43.911	30,8
1990	33.268	8.342	10.770	52.381	26,1
1991	35.280	7.215	11.128	53.623	26,7
1992	36.476	6.730	15.390	58.595	27,8
1993	39.640	7.293	23.579	70.512	29,6
1994	41.741	9.777	17.186	68.705	38,8
1995	42.003	12.171	21.774	75.948	33,6
1996	40.192	12.381	26.725	79.299	32,6
1997	39.068	11.765	33.523	84.356	33,2
1998	41.339	12.986	42.026	96.351	34,7
1999	44.107	11.006	48.011	103.123	40,7
2000	50.081	14.090	54.431	118.602	43,6
2001	47.129	24.351	42.112	113.592	56,5
2002	64.533	22.003	43.066	129.601	54,8
2003	70.844	24.373	48.956	144.172	45,9
2004	75.668	21.410	64.076	161.154	40,0
2005	70.411	15.425	84.939	170.775	34,2
2006	71.587	15.678	120.738	208.002	38,0
2007	73.525	15.801	160.599	249.925	36,9
2008	78.334	14.066	188.432	280.832	36,2
2009	83.513	13.162	172.077	268.753	41,5
2010	89.109	11.565	191.019	291.694	37,8
2011	95.830	9.334	200.136	305.300	36,7
2012	106.307	7.088	228.537	341.932	39,3
2013	118.936	5.234	268.219	392.389	41,3
2014	121.268	2.484	281.268	405.019	43,3
2015	116.639	1.327	281.493	399.459	46,3
2016	123.272	821	284.103	408.195	47,3
2017	136.182	665	316.360	453.207	53,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı.

Tablo-42’de de görüldüğü gibi, Türkiye'nin brüt dış borç stoku 31 Aralık 2017 tarihi itibarıyla 453,2 milyar dolar, stokun milli gelire oranı ise % 53,3 olarak hesaplanmıştır.

Tablo-43: Türkiye Net Dış Borç Stoku (1989-2017)

Yıllar	Genel Toplam Net Dış Borç Stoku	Genel Toplam Net Dış Borç Stoku/ GSYH (%)
1989	30.370	21,3
1990	35.903	17,9
1991	37.168	18,5
1992	38.688	18,4
1993	47.007	21,3
1994	47.080	26,6
1995	47.746	21,1
1996	47.782	19,6
1997	51.201	20,2
1998	61.041	22,0
1999	62.590	24,7
2000	78.425	28,9
2001	78.509	39,1
2002	88.451	37,4
2003	96.183	30,7
2004	102.968	25,6
2005	98.991	19,8
2006	108.401	19,8
2007	133.984	19,8
2008	151.807	19,5
2009	146.376	22,6
2010	172.714	22,4
2011	182.573	22,0
2012	189.927	21,8
2013	229.547	24,2
2014	244.220	26,1
2015	252.188	29,3
2016	253.316	29,4
2017	291.247	34,2

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı.

Tablo-43'te de görüldüğü gibi, Türkiye'nin net dış borç stoku 31 Aralık 2017 tarihi itibarıyla 291,2 milyar dolar, stokun milli gelire oranı ise % 34,2 olarak hesaplanmıştır.

Tablo-44: Merkezi Yönetim Yurt Dışı Kredi Anlaşmaları (2014-2018)

Yıllar	Program Kredisi Toplam Tutar	Proje Kredisi Toplam Tutar	Toplam
2014	692.817.840	1.246.957.371	1.939.775.211
2015	350.560.000	486.139.700	836.699.700
2016	159.600.000	351.417.710	511.017.710
2017	423.255.580	410.784.335	834.039.915
2018	-	183.330.000	183.330.000
Toplam	1.626.233.420	2.678.629.116	4.304.862.536

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı.

Program ve proje kredilerinin daha çok “*bağlı krediler*” şeklinde kullanılması yardım / borç - kredi ilişkilerinin bir iktidar / güç aracı olarak kullanılmasının önünü açtığı söylenebilir. Diğer yandan, Tablo-44’te yer alan proje ve program kredilerinin çoğu yol ve baraj yapımı, ağaçlandırma projeleri, hızlı tren projeleri ve acil durumlara hazırlık projesi vb. alanlarda kullanılmıştır. Dikkat edilmesi gereken nokta ise dış kaynaklardan sağlanan kredilerin doğrudan Türkiye ekonomisi açısından üretim artışı sağlayacak alanlarda kullanılmamasıdır. Bu nedenle dış kaynak kullanımı sürekli hale gelmekte ve ekonomide bir “*borç sarmalı*” oluşmaktadır. Söz konusu durumun ise ekonomik kaynak temelinde sert güç kullanımı ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir.

Günümüzde birçok toplumun temel sorunlarından biri, kamu harcamalarını karşılayacak düzeyde gelirin oluşturulamaması³¹³ ve sağlanan gelirlerin de üretime yönelik verimli alanlara aktarılamamasıdır.

³¹³ Süreyya Sakıncı, Serkan Cura, “Mali Sosyalleşme ve Kültür İlişkisi”, **Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler**, (Ed. A. Kemal Çelebi), T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2012, s.37.

Tablo-45: Cari, Yatırım ve Transfer Harcamaları (2013-2018, Milyon TL)

Yıllar	Cari Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları
2013	281.603	65.775	289.643
2014	314.569	66.916	320.382
2015	357.676	81.101	362.824
2016	426.604	91.416	421.435
2017	482.537	108.396	494.361
2018	534.112	115.062	549.554
Yıllar	Cari Harcamalar/GSYH	Yatırım Harcamaları/GSYH	Transfer Harcamaları/GSYH
2013	15,6	3,6	16,0
2014	15,4	3,3	15,7
2015	15,3	3,5	15,5
2016	16,4	3,5	16,2
2017	15,9	3,6	16,3
2018	15,5	3,3	15,9

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Temel Ekonomik Göstergeler, <www.kalkinma.gov.tr>

Tablo-45'ten yola çıkarak, Türkiye'nin kamu harcamaları ele alındığında, harcama kalemlerinin arasında cari harcamaların önemli payının olduğu söylenebilir. Temelde cari harcamalar, tüketimle ilgili harcamalar olduğundan üretim kapasitesinde herhangi bir artışa neden olmamaktadır. Diğer yandan, yatırım harcamaları ise üretim kapasitesini arttırmaya yardımcı olan harcamalardır³¹⁴. Buradan hareketle kamu harcamaları ile dış borçlanma arasındaki ilişki ele alındığında, ekonomide doğrudan üretim artışı sağlamayan alanlara yönelik yapılan harcamaların artışı, ekonomide iç kaynakların yetersiz kaldığı noktada dış borçlanmayı beraberinde getirmektedir. Çünkü dış kaynaklardan sağlanan krediler, ülke içinde verimli alanlara yönlendirilip, artı bir değer kazandığı noktada vade sonu geldiğinde krediyi alan ülkeye geri ödeme zorluğu yaşatmamaktadır. Bu açıdan kamu harcamaları içinde yatırım harcamalarının payı, ülke ekonomileri açısından önem bir anlam ifade etmektedir.

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda, Türkiye'de dış borçlanmanın geçmişten günümüze gelişimi başta “siyasi”, “askeri” ve “ekonomik nedenler” olmak üzere birçok faktörden etkilenmiştir. Diğer yandan, Türkiye, dönemler itibarıyla dış borçlanma sürecini iyi yönetemediği zamanlarda krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Ancak Türkiye'nin dış borçlanma sürecinde yaşanan sorunlarda iç faktörlerin yanı sıra, dış faktörlerin de önemli etkileri bulunmaktadır³¹⁵.

³¹⁴ Naci B. Muter, A. Kemal Çelebi, Süreyya Sakıncı, **Kamu Maliyesi**, 4. Baskı, Emek Matbaası, Manisa, 2012, s. 63.

³¹⁵ Bölükbaş, s. 77.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İktidar / güç kavramı şartlara, zamana ve insani ilişkilere bağlı olarak tarihsel süreç içerisinde sürekli değişen ve gelişen dinamik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle söz konusu kavramı tam olarak ifade edebilen bir tanım bulunmamaktadır. Ancak çağımızın uluslararası sisteminde güç olgusu, “sert güç”, “yumuşak güç” ve “akıllı güç” türleri perspektifinden ele alınmakta ve güç kavramı bu üç boyutuyla incelenmektedir.

Taraflar arasında sert güç kullanımı temelde “askeri ve ekonomik kaynaklara” dayanmaktayken, yumuşak güç kullanımı, “eğer istediğim şeyi isteyebilmeni sağlayabilirsem, o zaman yapmak istediğim şeyi yapmak için seni zorlamama gerek kalmaz.” felsefesine dayanmakta ve “kültür”, “siyasi değerler” ile “dış politika” olmak üzere üç temel kaynağı içermektedir. Akıllı güç kullanımında ise sahip olunan tüm kaynaklar, ulaşılmak istenen hedefler doğrultusunda sentezlenip, bilinçli bir şekilde kullanılmaktadır. Bu nedenle akıllı güç kavramı literatürde “sert ve yumuşak gücün bir sentezi” şeklinde karşılığını bulmaktadır.

Bir ülke, diğer ülkelerin “gündemini belirlemek”, “stratejilerini değiştirmek” ve “tercihlerini şekillendirmek” istediği noktada yumuşak güç kullanımına karar vermekte ve bu bağlamda “ikna ve cezbetme yöntemi”ni kullanmaktadır. Söz konusu yöntemler ışığında, yumuşak güç kullanımına karar veren ülke, davranışlarını “hoşgörü”, “sevecenlik”, “yetenek” ve “karizma” vb. unsurlar ile temellendirmektedir. Bu şekilde ikna ve cezbetme yönteminin ekonomik kaynaklar temelinde uygulanması, “dış yardımlar” aracılığıyla yapılmakta ve bu sayede yumuşak güç kullanımı, mali açıdan karşılığını dış yardımlarda bulmaktadır.

Devletler, siyasi ve askeri, ekonomik, tarihi ve kültürel, insancıl ve ahlaki, prestij kazanma ve bağımlı kılma nedenleri ekseninde genellikle kendilerinden daha az gelişmiş ülkelere dış yardımda bulunmaktadır. Bu açıdan devletler düzeyinde yapılan her yardımın aslında belli bir amaca hizmet ettiği söylenebilir. Söz konusu amaçlar doğrultusunda devletlerin uluslararası boyutta “olumlu bir imaj çizebilmek” ve “belli bir kimliğe sahip olabilmek” amacıyla dış yardımları bir araç olarak kullandıkları söylenebilir.

Japonya, İkinci Dünya Savaşı sırasında kullandığı savaş politikaları ve işlemiş olduğu insanlık suçları nedeniyle, savaş sonrasında olumsuz imajını değiştirebilmek için dış yardımları bir araç olarak kullanmıştır. Yaşanan gelişmelere

bağlı olarak Japonya, büyük bir yardım sağlayıcı konumuna ulaşarak, günümüzde de dünya donör ülkeler listesinin en üst sıralarında yerini almakta ve prestij kazanmaktadır.

Diğer yandan, hemen hemen tüm toplumlarda ve kültürlerde borca karşı oluşturulan tutum, borcun ödenmesi zorunluluğu şeklindedir. Bu nedenle insanlar, doğup büyüdükleri kültürün içerisinde borçlarını ödeme zorunluluğunda olduklarını hissetmekte ve bu his doğrultusunda davranış sergilemektedir. Dolayısıyla alınmış olan borçların geri ödenmesine yönelik algı, Bertrand Russell'ın "*İktidar*" adlı eserinde vurguladığı eğitim - ikna iktidar yöntemi ile oluşturulmaktadır. Söz konusu algı, bir kültür içerisinde oluşmaktadır. Kültür, yumuşak güç kavramının en temel kaynaklarından biridir. Örneğin, ABD'nin Hollywood filmleri aracılığıyla Amerikan popüler kültürü tüm dünyaya yaydığı ve ülkeleri tüketim toplumuna evrilecek şekilde yönlendirdiği söylenmektedir. Bu bağlamda devlet ya da devlet dışı aktörlerin eğitim - ikna yöntemini yumuşak güç aracılığıyla kullanmaları muhtemeldir.

Borç kavramı ile akıllı güç kavramının birleşimi olarak ele alınabilecek en iyi örnek ise Afrika'da Fransa'nın Madagaskar'ı ele geçirdikten sonra izlediği stratejidir. Fransızlar, Madagaskar halkını kendilerine borçlandırarak bağımlı kılmışlar ve bunu yaparken de "*ahlak kazandıran vergi*" adı altında yumuşak güç ile sert gücü harmanlayarak, vergi ile borcu bir akıllı güç aracı olarak kullanmışlardır. Söz konusu durum Osmanlı Devleti'nin borçlan(dırıl)ma sürecinin önünü açan nedenlere bakıldığında da geçerlidir.

Avrupa'nın 14. yy'da başlayan yeniden yapılanma süreci sonrasında bilim, sanat, felsefe ve eğitim başta olmak üzere birçok alanda gelişme göstermesi Osmanlı Devleti'ne cazip ve çekici gelmiştir. Osmanlı Devleti, kendi içsel nedenlerinin yanı sıra, temelde Batı Avrupa'daki yenilikçi hareketlere özenerek, kendi alternatifini yaratmak yerine "*batılılaştırma*" çabalarına girişmiş ve ilerleme hamlelerinde geç kalmıştır. Bu durum sonucu ise Osmanlı Devleti, Avrupa'nın yumuşak güç kullanımına uygun hale gelmiştir.

Osmanlı Devleti daha sonraki süreçte ise siyasi güvenliğini sağlayabilmek amacıyla diğer devletlerden yardım istemek durumunda kalmıştır. Bu durumda yardım talebini kabul eden devletler kendi amaçları doğrultusunda donanma ve ordu desteğiyle Osmanlı Devleti üzerinde sert güç kullanımı imkanına erişmişlerdir. Bu noktada Osmanlı Devleti, siyasi açıdan güvenliğini sağlamak üzere kendi amaçlarını ön planda tutarken, yardım talebini kabul eden ülkeler de Osmanlı Devleti'nin

sanayileşme girişimlerinden dolayı ekonomik anlamda kendilerine daha da bağımlı hale gelmesini amaçlamışlardır. Diğer yandan, Kırım Savaşı giderlerinin hazine üzerinde ekonomik anlamda bir yük oluşturması, Osmanlı Devleti'nin dış borçlanmaya başvurmasında önemli bir etkiye sahiptir. 1854 yılında başlayan Osmanlı Devleti'nin dış borçlanma süreci ilerleyen yıllarda da hızlı bir şekilde devam etmiş ve 1875 yılına kadar 15 borçlanma antlaşması imzalanmıştır. Ancak alınan dış borçların neredeyse hepsi cari harcamalara ayrıldığı için devlet ekonomisine artı bir değer olarak geri dönüşü sağlanamamıştır. Osmanlı Devleti, söz konusu durum sonucu borcunu borçla öder bir hale geldiği için moratoryum ilan etmiştir. Yaşanan gelişmeler sonucu, alacaklı devletler tarafından “*Düyun-u Umumiye İdaresi*” kurulmuş ve Osmanlı Devleti, önemli gelir kaynakları üzerindeki denetim hakkını kaybetmiştir. Söz konusu İdare'nin kuruluşundan sonraki süreçte ise Osmanlı Devleti tarafından yapılan yatırımlar, ekonominin daha da dışa bağımlı hale gelmesinde etkili olmuştur. Örneğin, Düyun-u Umumiye İdaresi aracılığıyla Osmanlı ekonomisinde söz sahibi olan sanayileşmiş devletler tarafından daha çok demiryolları yapımına ağırlık verilmiş ve demiryollarının yapımı da genellikle bir imtiyaz olarak yabancı şirketlere verilmiştir.

Sanayileşmiş devletler, dönemin ekonomik şartlarından ve Osmanlı Devleti'nin çıkmaza girmiş olduğu durumdan faydalanarak, demiryolları yapımının kalkınmadaki önemini vurgulamışlardır. Ancak Osmanlı Devleti'nin söz konusu yatırımları gerçekleştirebilecek gelişim düzeyinde olmaması dışa bağımlılığın artmasında rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kalmış olduğu bu durum, sanayileşmiş devletler tarafından “*ikna etme yöntemi*” aracılığıyla yumuşak güç kullanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu dönemde sanayileşmesini tamamlamış devletlerin sahip oldukları ekonomik olanaklar aracılığıyla sert güç kullandıkları ve sunmuş oldukları kredileri, Osmanlı Devleti üzerinde bir iktidar / güç aracı olarak kullandıkları söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nin mali ve siyasi alandaki kontrolünü kaybetmesi sonucu ise ödenmesi gereken dış borç yükü Türkiye Cumhuriyeti'ne kalmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin dış borçlanma deneyimi ve sonuçları göz önünde tutularak, dış kaynaklara genellikle başvurulmamıştır. Ancak 1929-1938 yılları arasında “*devletçi*” bir ekonomi politikasının benimsenmiş olması sonucu dış borç stokunda bir artış yaşanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye, her an savaş tehdidi ile karşı karşıya kalabileceği düşüncesiyle hareket ederek, sağlamış olduğu kredileri, verimli yatırıma yönelik geri dönüşü olan alanlarda kullanmak yerine, savunma harcamalarında kullanmıştır. Söz konusu durum ise Türkiye'nin dış borç stokunda artış meydana getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı bitiminde savaşı kazanan demokratik ülkeler, hem diğer ülkelere karşı bir üstünlük ve imaj sağlamışlar, hem de kendi çıkarları doğrultusunda diğer ülkeleri yönlendirebilme fırsatı yakalamışlardır. Bu nedenle de Savaş sonrası dönemde demokratik ülkeler tarafında yer almak isteyen ülkeler, kendi sistemlerini gözden geçirmek zorunda kalmışlardır. Türkiye ise bu bağlamda 1946 yılından itibaren *“serbestleşmeye dönük bir dış ticaret politikası”* izlemeye başlamıştır.

Diğer yandan, İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD tarafından uygulamaya konulan *“Truman Doktrini ve Marshall Planı”*, söz konusu dönemde tüketimi teşvik ederek yaşam biçimlerini ve alışveriş alışkanlıklarını değiştirmeyi amaçladığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ancak ABD, söz konusu dönemde dergileri, gazeteleri, arşivleri ve özellikle filmleri kullanarak Marshall Planı'nın daha çok *“yardım”* kısmına vurgu yapmış ve Marshall Planı'ndan *“Marshall Yardımları”* şeklinde bahsedilmesini sağlamıştır. ABD, izlemiş olduğu bu strateji ile yumuşak gücün çekme ve etkileme kapasitesini, dönemin dergileri, gazeteleri ve filmleri üzerinden kullanarak Marshall Planı'nın *“yardım”* şeklinde algılanmasını sağlamış ve Plan'a olumlu bir imaj kazandırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, 1950-1960 yılları arasında da dış borçlanmaya devam etmiş, hatta Marshall Yardımları'ndan da geniş çapta yararlanmıştır. ABD tarafından Marshall Planı'na sonradan dâhil olan Türkiye'ye söz konusu dönemde, tarımsal kalkınmanın ilk koşullarından biri olan traktör ihracına başlanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta ise yedek parça konusunda Türkiye'yi kendisine bağımlı kılmasıdır. ABD, izlemiş olduğu bu stratejiyle ilk etapta üretmiş olduğu fazla malları elinden çıkarmak için Marshall Planı ekseninde traktörleri Türkiye pazarına ihraç etmiştir. ABD, Türkiye'nin tarımsal kalkınmasını destekler nitelikte hareket ederek, prestij kazanmış ve söz konusu dönemde Türkiye nezdinde olumlu imaj çizmiştir. Ancak yedek parça ithalatı aracılığıyla da Türkiye'yi kendisine bağımlı kılarak, borçlandığı söylenebilir. Diğer yandan, Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan başta IMF ve Dünya Bankası olmak üzere çeşitli uluslararası mali kuruluşlardan da söz konusu dönemde borçlanmaya başlamıştır.

Özellikle 1960-1980 dönemi, IMF’den sağlanan kredilerde en fazla artışın yaşandığı dönemdir. Çünkü söz konusu dönemde yaşanan petrol krizleri sonucu dünya ekonomisinde bir daralma meydana gelmiş ve petrol tüketiminde kısıtlamaya gidilmiştir. Ancak Türkiye, söz konusu dönemde krizin etkilerini azaltacağı düşüncesiyle hareket ederek petrol tüketimini arttırmış ve bu nedenle de Türkiye’nin dış borçlarında önemli boyutlara ulaşan bir artış yaşanmıştır.

Türkiye, dış borç stokunun arttığı her dönem sonrasında -1994 ve 2001 krizi başta olmak üzere- bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Ortaya çıkan gelişmeler sonucunda Türkiye, ekonomide istikrarın yeniden sağlanabilmesi amacıyla IMF’nin önerisi doğrultusunda ekonomik anlamda bir takım düzenlemelere giderek, yeni bir stand-by anlaşması imzalar hale gelmiştir. Ancak Türkiye’nin IMF öncülüğünde uygulamış olduğu istikrar programları tam olarak istenilen başarıya ulaşmamıştır.

IMF’nin desteğiyle uygulamaya konulan istikrar programları, ülke ekonomilerinde “*devalüasyon*”, “*kamu harcamalarının azaltılması*”, “*piyasaların liberalleştirilmesi*”, ve “*gelirlerin azaltılması*” vb. uygulamaları öngörmesi nedeniyle literatürde, IMF’den kredi alan ülkelerin daha da IMF’ye bağımlı hale geldiğine dair ciddi eleştiriler mevcuttur. Bu bağlamda IMF’nin, yumuşak güç stratejilerinden biri olan “*durumsal değişimi hızlandırma stratejisi*” ışığında gelişmekte olan ülkelere “*bağımlı kılma nedeni*”nden hareketle borçlanma imkanı sunduğu çıkarımı yapılabilir.

Türkiye ekonomisinde 2001 yılında ortaya çıkan kriz ele alındığında, söz konusu dönemde Dünya Bankası ve IMF ile yeni bir “*ekonomik destek paketi*” için görüşmelere başlanmış ve bu kapsamda “*Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*” (GEGP) olarak ifade edilen istikrar programı uygulamaya konulmuştur. Program kapsamında Türkiye’nin IMF tarafından “*15 günde 15 yasa*” değişikliğine gitmesi gerektiği öngörülmüştür. Daha açık bir anlatımla IMF’nin kredi desteği, söz konusu yasal düzenlemelere bağlı kılınmıştır. Söz konusu Program çerçevesinde şeker, tuz, doğalgaz ve tütün piyasından devlet tekelleri kaldırılmış ve fabrikalar özelleştirilerek, ithal ürünlerin önü açılmıştır. Günümüzde ise doğalgaz ve petrolün en önemli ithalat ürünleri arasında yer alıyor olması dikkat çekicidir.

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda devletlerin elde etmiş oldukları dış finansman kaynaklarını hangi amaçla kullandıkları önemli bir konu olarak karşımıza çıkmakta ve bu noktada borcun niteliği önem kazanmaktadır. Örneğin, kredi veren ülke, bağlı krediler aracılığıyla söz konusu krediyi kendi çıkarlarına hizmet edecek

şekilde bir baskı ve güç aracı olarak kullanma imkanına erişmiş olmaktadır ya da borç ertelemeleri ve / veya röfinansman kredileri aracılığıyla iki ülke arasındaki ilişkinin sürekliliği korunmuş olmakta ve bu sayede alacaklı ülkeler, krediyi kullanan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin içinde bulunduğu bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak, borçlu olan ülkeye yeni bazı şartlar getirme hakkına sahip olmaktadır. Bu bağlamda dış yardımlar ve dış borçların bir iktidar aracı olarak kullanımına yönelik literatür incelendiğinde, daha önce yapılan çalışmalarda yardım / borç - kredi ilişkilerinin iktidar / güç aracı olarak kullanılması, genellikle kapitalizmin doğası ile ilişkilendirilmiştir. Bu açıdan çalışma, gelişmekte olan ülkelerin diğer devletlerden ya da uluslararası aktörlerden almış oldukları yardımların ve kullanmış oldukları kredilerin, batı ahlak anlayışının bir yansıması olan (tüketim toplumunun karakteristik özelliği olan) aşırı tüketim harcamaları yerine, katma değeri yüksek ürünlerin üretimine yönelik alanlarda yatırım amaçlı harcanması gerektiği fikrini savunmaktadır.

Dolayısıyla çalışma daha önce yapılan çalışmalardan bu konuda belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Sorun borçlanmada değil, borcun niteliğinde aranmalıdır. Çünkü tüketim amaçlı dış borç kullanımı, devletlerin ekonomik bağımsızlıkları üzerinde kısıtlayıcı bir etki meydana getirmektedir. Aksine yatırım amaçlı, yani verimli alanlarda kullanılmak üzere yapılan dış borçlanma, ekonomik anlamda bağımsızlığı arttırıcı bir etki meydana getirmektedir.

Diğer taraftan, dış yardım ve dış borçlar özü itibariyle bir iktidar aracı olarak kullanılmaya elverişli dış politika araçlarıdır. Ancak, dikkat edilmesi gereken nokta, Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecini hızlandıran hataya düşmemektir. Çünkü Osmanlı Devleti, söz konusu dönemde -ekonomik ve askeri kaynaklar temelinde - sert güç kaynaklarına güvenerek, Batı Avrupa'nın gelişim düzeyini bir tehlike olarak görmemiştir. Bu nedenle Rönesans ve Reform hareketleri sonucu gelişen ve değişen Batı'nın yumuşak ve akıllı güç kullanımına uygun hale gelmiştir.

Sonuç olarak günümüzde devletler, sert güç kaynaklarının yanı sıra yumuşak güç kaynaklarına da önem vermeli ve diğer ülkelerin yumuşak güç saldırılarına maruz kalmamak için bilinçli bir şekilde borçlanmalıdır. Nitekim günümüz dünyası için devletlerarası mücadelenin en etkin yöntemi, askeri nitelikli değil, ekonomik nitelikli savaşıdır.

KAYNAKÇA

Acar, F. (2014), Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001 - 2013), **Çalışma Dünyası Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 25, ss.15-32.

Açba, S. (1994), **Devlet Borçlanması**, Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon.

Adıyaman, A. T. (2006), Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 62, ss. 21-45.

Akgün, B., Çalış, Ş. H. (2012), “Reluctant Giant: The Rise of Japan and Its Role in The Post-Cold War Era”, **Perceptions Journal of International Affairs**, (Ed. Murat Bilhan), Volume: VIII, Number: 1, March-May, pp.1-13.

Akhan, E. (2012), “Yunanistan’daki Ekonomik Krizin Nedenleri ve Genel Gidişatı”, **Basın Bülteni**, 01.03.2012, <www.tasam.org/trTR/Icerik/4641/yunanistandaki_ekonomik_krizin_nedenleri_ve_genel_gidisati%2033> (10.10.2017).

Akıncı, A., Usta, S. (2016), “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1, ss. 275-288.

Akkor, M. (2017), “II. Dünya Savaşı’nın Sonu ve Truman Doktrini’nin Ortaya Çıkışı”, **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches**, Sayı: 2, ss. 1-17.

Akyüz, F. (2017), “Osmanlının Günahlarından Kurtulmak: Cumhuriyetin İç Borç Mahsubu”, **Studies Of The Ottoman Domain**, Cilt: 7, Sayı: 12, ss. 24-42.

Al Kamen, “US Receives Foreign Aid”, **Washington Post**, 11.11.2013, <www.washingtonpost.com/blogs/in-the-loop/wp/2013/11/11/the-u-s-receives-foreign-aid/?utm_term=.6340ef50b6bf> (21.02.2018).

Alptekin, V. (2009), “IMF İstikrar Programlarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri (1980-2004)”, **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 17, ss. 478-482

Altuğ, F. N. (1988), **Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Dış Borçlanmanın Önemi ve Türkiye’nin Dış Borçlanması**, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Altun, U. (2007), **Marshall Yardımı ve Türkiye**, T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Armitage, R. L., Nye, J. (2007), “Smart Power and the U.S. Strategy for Security in a Post-9/11 World”, November 7, pp. 1-15.

Arslan, E., Kiper, K. (2015), “Dış Yardım Nedir ? ve Niçin Yapılır ?”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Sayı: 34, ss. 9-26.

Arslan, Ü. (2006), “Latin Amerika Ülkelerinde Bağımlılık”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 3, ss. 37-56.

Ashley, R. K. (1984), “The Poverty of Neorealism”, **International Organization**, Volume: 38, No: 2, pp. 225-286.

Askeroğlu, S. (2015), “Fransa, 14 Afrika Ülkesinden Sömürge Vergisi Alıyormuş”, **Basın Bülteni**, 14.01.2015, <www.21yyte.org/tr/fikir-tanki/7997/fransa-14-afrika-ulkesinden-somurge-vergisi-aliyormus> (25.01.2018).

Aşçı, H. B. (2016), “Lozan Barış Antlaşması’nda Osmanlı Borçları Meselesi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 6, ss. 1650-1666.

Aybarç, S., Selim, S. (2017), “Seçilmiş OECD Ülkelerinde Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Kamu Harcamalarının Karşılaştırmalı Etkinlik Analizi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt: 12 Sayı: 2, 2017, ss. 1-15.

Aydoğan, B. (2011), “Rapor: Güç Kavramı ve Kamu Diplomasisi”, **Ekopolitik Uluslararası İlişkiler Masası**, Rapor No. 11-02, Haziran, ss. 1-43.

Aykurt, D. M. (2013), “Dünya Bankası Yapısı, Amaçları, Faaliyetleri ve Türkiye ile Olan İlişkileri”, T.C. Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, **Basın Bülteni**, <www.academia.edu/4976150/d%C3%BCnya_bankas%C4%B1> (10.05.2018).

Baharççek, A. (2000), “Bir Dış Politika Aracı Olarak Savaş”, **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 14, Sayı:1, ss. 271-279.

Bakırezer, G. (2008), “Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 63, Sayı: 1, ss. 18-54.

Balkan, N., Savran, S. (2004), **Neoliberalizmin Tahribatı**, Metis Yayıncılık.

Balcı, A., Yeşiltaş, M. (2005-2006), “Bir Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımların Kullanılması: Japonya Örneği”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 8, ss. 167-198.

Baum, W. C. (1996), **The Project Cycle**, Washington, D.C.

Barkan, Ö. L., (1980), **Türkiye Tarihi Üzerine Araştırmalar/Belgeler**, Cilt: 3, Gözlem Yayınları.

Biber, A. E. (2009), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Sistemine Eklemlenme Süreci ve Az Gelişmişliğinin Evrimi”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 27-44.

Bilge, S. (2012), “Devlet Borçlarının Sınıflandırılması”, **Devlet Borçları**, (Ed. Fazıl Tekin, Şebnem Tosunoğlu), 1. Baskı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2571, Eskişehir.

Bollier, D. (2003), “The Rise of Netpolitik How the Internet Is Changing International Politics and Diplomacy”, **The Aspen Institute**, Washington.

Boratav, K. (1994), “İstikrar ve Yapısal Uyum Politikalarının Bir Bilançosuna Doğru”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 166, ss. 14-26.

Bozkurt, G. (1981), “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 38, Sayı: 1, ss. 65-103.

Bölükbaş, M. (2012), **Türkiye’de Dış Açılmanın Dış Borçlanma Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz**, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Brzezinski, Z. (2005), **Büyük Satranç Tahtası**, (Çev. Yelda Türedi), İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Canetti, E. (2017), **Kitle ve İktidar**, (Çev. Gülşat Aygen), 8. Baskı, Ayrıntı Yayınları.

Ceyhan, A. C. (2010), **Türkiye’de Dış Borç Sorunu ve Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi , Kahramanmaraş.

Ceylan, M. (1994), “5 Nisan Kararları ve Sendikaların Tutumları”, **Toplum ve Hekim**, Cilt: 9, Sayı: 62, ss. 12-13.

Ceylan, Y. (2007), “Siyaset, İktidar ve Din”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 4, ss. 9-11.

Çağlar, A. (2012), “Güç: Sert Güç, Yumuşak Güç ve Akıllı Güç”, **Basın Bülteni**, <www.alicaglar.net.tr/StaticFiles/file/guc-sert-yumusak-ve-akilli-guc.pdf> (10.10.2017).

Çağrı Erhan, (1996), “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 51, Sayı: 1, ss. 275-287.

Çalık, T. (2015), “Birleşmiş Milletler Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Özel Sayı, 2015, ss. 1091-1134.

Çavuş, T. (2012), “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı”, **KSİ İİBF Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 23-37.

Çelebi, A. K. (1998), **Türkiye’ de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal–Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**, Emek Matbaacılık, Manisa.

Çetin, M., Kök, R. (2015), Osmanlı Dış Borçlanmasının Hobson – Lenin Tezi Bağlamında Değerlendirilmesi, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 51, ss. 203-220.

Çoşkun, A. (2003), Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi, **Atatürkçü Düşünce Dergisi**, Sayı: 4, ss. 72-77.

Çörtük, O. (2006), **Türkiye-IMF İlişkileri ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlik Tezi, Ankara.

Dalğar, H., Kalkan, A., Kalkan, Y. (2012), “Ekonomik Krizlerin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki İşletmelerin Finansal Yapılarına Etkileri: İngiltere-Türkiye Karşılaştırması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 3, ss. 75-98.

Dahl, R. A. (1957), “The Concept of Power”, **Behavioral Science**, Department of Political Science, Yale University, 2:3, pp. 201-215.

Deniz, Ö., İmamoğlu, H. V. (2016), “Sinop Kibrit Fabrikası”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Özel Sayı: 2, ss. 99-110.

Development Initiatives, **Global Humanitarian Assistance Report 2017**.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, **Basın Bülteni**, <www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBF2AFC1F8C2259011> (24.06.2018).

Dikmen, N. (2005), “Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları”, **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2, ss. 137-159.

Dönek, E. (1995), “Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve 1980 Sonrası Boyutları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 50, Sayı: 1, ss. 173-186.

Duman, Ç. (2012), “Soğuk Savaş Dönemi Yunanistan Dış Politikası”, **Basın Bülteni**, <www.uiportal.net/soguk-savas-donemi-yunanistan-dis-politikasi.html> (05.04.2018).

Dursun, H. (2006), “Dış Yardımla Ekonomik Büyüme ve Kalkınma”, **Kamu-İş Dergisi**, 8(4), ss. 191-198.

EGİAD, “Türkiye’de Bütçe Açıkları”, **Ekonomik Raporlar**, No: 3.

Eğilmez, M. (2013), “Dış Borçlarımız ve Yorum Farkları”, **Kendime Yazılarım**, 28.05.2013, <www.mahfiegilmez.com/2013/05/ds-borclarmz-ve-yorum-farklar.html>, (05.06.2018).

Eker, A., Meriç, M. (2005), **Devlet Borçları (Kamu Kredisi)**, 4.baskı, Ankara.

Erbaş, B. (2012), “İstihbarat ve Güçlü Devlet”, **Sabah**, 22.02.2012, <www.usasabah.com/Yazarlar/baha_erbasm/2012/02/22/istihbarat-ve-guclu-devlet> (15.10.2017).

Erdem, M. (1996), **Devlet Borçları**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1996.

Erdil Şahin, B. (2012), “Türkiye’de Dış Borç Sorunu ve Avrupa Borç Krizi’nin Etkileri”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 45-54.

Erdoğan, S. (1994), “Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar ve Yapısal Uyum Programları ve Uluslararası Çalışma Standartları”, **Toplum ve Hekim**, Cilt: 9, Sayı: 62, ss. 44-50.

Erhan, Ç. (1996), “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 51, Sayı: 1, ss. 275-287.

Erkan, Ç., Tutar, E., Tutar, F., Eren, M. V. “Türkiye’nin Dış Borçlarının Analizi (1980–2012)”, in **International Conference on Eurasian Economie**, ss. 312-318.

Erol, A. (1992), **Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’de Devlet Borçları (1981-1990)**, 1992, Ankara.

Ertek, U. (2007), **Kara Kutu**, 1. Baskı, Eftelya Kitap.

Ertem, B. (2009), “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 21, ss. 377-397.

Evgin, T. (1996), “Dış Borçlanma ve Dış Borçlarımızda Yapılan Düzenlemeler”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 23, 1996, ss. 15-33.

Gallarotti, G. (2011), “Soft Power: What it is, Why it’s Important, and the Conditions Under Which it Can Be Effectively Used”, **Division II Faculty Publications**, 2011, pp. 1-51.

Galtung, J. (2004), “Emperyalizmin Yapısal Teorisi”, **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi**, Cilt:1, Sayı: 2, ss. 25-46.

Giray, F. (2004), “Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, ss. 181-199.

Gökbunar, R., Aybarç, S., Özel Özer, A. (2017), “Türkülerimizde ve Halk Eserlerimizde Vergiye Dair Bir İnceleme”, **Maliye Araştırmaları - 1**, (Ed. Adnan Gerçek, Özhan Çetinkaya), Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Graeber, D. (2011), **Debt The First 5,000 Years**, First Melville House Printing.

Graeber, D. (2015), **Borç (İlk 5,000 Yıl)**, (Çev. Muammer Pehlivan), Everest Yayınları.

Gri, A. (2017), The world’s 10 biggest economies in 2017, **World Economic Forum**, 09.03.2017, <www.weforum.org/agenda/2017/03/worlds-biggest-economies-in-2017?utm_content=buffera631f&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer> (28.05.2018).

Gürsoy, B. (1984), “100. Yüzyılda Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerine Bir Değerlendirme”, Ord. Prof. Dr. Şükrü Baban’a Armağan, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, ss. 17-59.

Güzel, B. (x), “Sanayi Devrimi’nin Ortaya Çıkardığı, Toplumsal Sorunların Edebiyattaki İzdüşümü: Emile Zola’nın Germinal Örneği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 33, ss. 158-165.

Hançerlioğlu, O. (1993), **Ekonomi Sözlüğü**, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Hedley, D., Peacock, D. (1970), “Food for Peace, PL: 480 and American Agriculture”, **Agricultural Economics Report**, Report No: 156, Department of Agricultural Economics Michigan State University East Lansing.

Hilmarsson, H. (2011), “The World Bank and The IMF in a Changed World”, **Management Theory and Practice Synergy in Organizations**, Faculty of Economics and Business Administration, Institute of Business Administration, University of Tartu, Estonia, pp. 53-76

Holsti, K. J. (1964), “The Concept of Power in The Study of International Relations”, **Background**, Volume: 7, No: 4, pp. 179-194.

Hürriyet Haber, “Derviş Yasaları”, **Hürriyet**, 27.05.2002, <www.hurriyet.com.tr/gundem/dervis-yasalari-74620> (24.06.2018).

IMF ve Dünya Bankası. (2009), “Factsheet: The IMF and The World Bank”, **Basın Bülteni**, 03.06.2009, <www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/imfwbt.pdf> (09.05.2018).

IMF’ye Genel Bakış, **Basın Bülteni**, <www.imf.org/external/country/tur/rr/2011/overview.pdf> (27.04.2018).

International Monetary Fund. (2018), The IMF at a Glance, **Basın Bülteni**, 19.04.2018, <www.imf.org/en/About/Factsheets/IMF-at-a-Glance> (27.04.2018).

International Monetary Fund. (2018), “World Economic and Financial Surveys”, **World Economic Outlook**, Cyclical Upswing, Structural Change.

İktisat Sözlüğü, “Ekonomi Terimleri”, **Basın Bülteni**, <www.iktisatsozlugu.com/nedir-1198-ARIYERE%20BOR%C3%87#.Wy4GvFUzbIU> (23.06.2018).

İnce, M. (1996), **Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi)**, 5. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.

İnce, M. (2001), **Devlet Borçları ve Türkiye**, Gazi Kitabevi.

Jablonsky, D. (1997), “National Power”, **Parameters**, pp. 34-54.

Kalathil, S. (2011), “China’s Soft Power in The Information Age: Think Again”, **ISD Working Papers in New Diplomacy**, pp. 1-12.

Kalın, İ. (x), “Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi”, **Basın Bülteni**, <kdk.gov.tr/sag/turk-dis-politikasi-ve-kamu-diplomasisi/20> (07.01.2018).

Kalyon, L. (2010), “Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 11, ss. 7-26.

Kara, B. (2006), “Türkiye’de Personel Reformu Çalışmalarının Altyapısı: 1930-60 Yılları Arasında Yabancı Uzmanların Kamu Yönetimine İlişkin Hazırladıkları Raporlar”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt : 30, Sayı: 2, ss. 149-162.

Karabıyık, İ., Uçar, M. (2010), “Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan IMF Destekli İstikrar Programlarının Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, ss. 38-58.

Karaman, S., Yavuz, C. F. (2016), “Marshall Planı Türkiye Tarımının Gelişmesinde Nasıl Rol Oynamıştır?”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 35, Sayı: 1, ss. 1-14.

Karataş, M., Vatansever, N. (2001), “Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar”, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı: 3, s. 1-26.

Karluk, R. (1997), **Türkiye Ekonomisi**, 5. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. Yayınları, İstanbul.

Karluk, S. R. (2010), “İç ve Dış Devlet Borçları” **Türkiye Ekonomisi**, (Ed. Metin Toprak, Nüvit Oktay), 1. Baskı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2167, Eskişehir.

Kaya, S. (2003), **Dünya Bankası ve Dünya Bankası Kredilerinin Denetimi**, 1. Baskı, T.C. Sayıştay Başkanlığı.

Kayalidere, G., Şahin, H. (2014), “Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk”, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 57-75.

Kazgan, G. (1988), **Ekonomide Dış Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Kawai, M, Takagi, S. (2001), “Japan’s Official Development Assistance: Recent Issues and Future Directionss”, **Asia Program Working Paper**, No: 97, pp. 1-24.

Kenndy, P. (1996), **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, (Çev. Birtane Karanakçı), İş Bankası Yayını, Ankara.

Kılıç, S. (2016), “İstiklal Harbi’nde Sovyetler Birliği’nden Gelen Yardımlar”, **DTCF Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 1, ss. 124-143.

Kılıçbay, M. A. (1985), “Osmanlı Batılılaşması”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt: 2.

Klein, T. M. (1994), “External Debt Management An Introduction”, **World Bank Technical Paper**, Number: 245.

Kocaoğlu, M. (1995), “Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı (1831-1841)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 6, ss. 195-210.

Kodaman, B. (2007), “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, ss. 1-24.

Koyuncu, F. T., Tekeli, S. (2010), “1990 Sonrası Dönemde Türkiye’de Dış Borç Stoku Üzerinde Etkili Olan Ekonomik Faktörlerin Analizi”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 123-130.

Kozalı, J. (2007), **Dış Borç Sorunu ve Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Kök, R., Çetin, M. (2012), “Çevreleşme Sürecinde Yayılmacı Güçlerin Borç Yaratma Politikaları”, **Uluslararası Ekonomi Konferansı**, Türkiye Ekonomi Kurumu UEK-TEK.

Kök, R., Çetin, M. (2015), “Osmanlı Dış Borçlanmasının Hobson-Lenin Tezi Bağlamında Değerlendirilmesi”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 51, ss. 203-220.

Küçükkalay, A. M. (1997), “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, ss. 51-68.

Lazzarato, M. (2011), **The Making of the Indebted Man: An Essay on the Neoliberal Condition**, (Çev. J. D. Jordan), Distributed by The MIT Press, Cambridge, Mass. and London, England Printed in the United States of America.

Lazzarato, M. (2015), **Borçla Yönetmek**, (Çev. Ş. Çiltaş), Otonom Yayıncılık.

Lee, G. (2009), “A Theory of Soft Power and Korea’s Soft Power Strategy”, **Korean Journal of Defense Analysis**, Volume: 21, Issue: 2.

Leicht, J., Schwarz, P. (2003), “Turkish Parliament Votes Down US War Plans”, **World Socialist**, <www.wsws.org/en/articles/2003/03/turkm04.html> (06.03.2018).

Lessard, D. R. (1986), “International Financing For Developing Countries The Unfulfilled Promise”, **World Bank Staff Working Paper**, Number: 783, Series on International Capital And Economic Development, Number: 2, The World Bank Washington, D.C., U.S.A., ss. 1-47.

Lewis, P., (2009), “Hilton Clinton Backs Smart Power to Assert US Influence around World”, **The Guardian**, 13.01.2009, <www.theguardian.com/world/2009/jan/13/hillary-clinton-confirmation-hearing-senate> (28.03.2018).

Mangır, F. (2006), “Finansal Deregülasyonun (1989-2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri”, **Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, ss. 459-479.

Meriç, M. (2013), **Devlet Borçları**, Gazi Kitabevi, Ankara.

Miynat, M. (2004), **Liberalizasyon Sürecinde İstikrar Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi (İsrail, Meksika ve Türkiye)**, Odak Yayınevi.

Mohan, G. (2009), **International Encyclopedia of Human Geography**, (Ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift), Volume: 8, Elsevier.

Muter, N. B., Çelebi, A. K., Sakınç, S. (2012), **Kamu Maliyesi**, 4. Baskı, Emek Matbaası, Manisa.

Nemli, A. (1988), “Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Finansman Sorunları”, **IV. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyum Kitabı**, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Çeşme-İzmir.

Nogayeva, A. (2011), **Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları**, Usak Yayınevi.

Noya, J. (2005), “The Symbolic Power of Nations”, **Working Paper (WP)**, 35/2005, pp. 1-18.

Nye, J. S. (2017), **Yumuşak Güç**, (Çev. Rayhan İnan-Aydın), 2. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara.

Nye, J. S. (2004), **Soft Power: The Means to Succeed in World Politics** (Kcw York: Public Affairs).

Nye, J. S., “Gücün Geleceği”, **Basın Bülteni**, <www.ozetkitap.com/kitaplar/gucun_gelecegi.pdf> (19.11.2017).

OECD (1988), **External Debt: Definition, Coverage and Methodology**, A Report by an International Working Group on External Debt Statistics of: The World Bank International Monetary Fund Bank for International Settlements Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris: The World Bank, Washington.

OECD (2008), **The Paris Declaration on Aid Effectiveness and the Accra Agenda for Action 2005/2008**, Paris.

OECD, **Basın Bülteni**, <www.oecd.org/about/> (28.05.2018).

O’Keefe, C. (2009), “Foreign Aid as Globalization: Does the Road to Aid Parallel Trade ?”, Department of Political Science, UCSD, pp. 1-38.

Olcar, A. (2013), **Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri**, T.C. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çorum.

Organization of the Petroleum Exporting Countries, Brief History, **Basın Bülteni**, <www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm> (28.05.2018).

Oxford Dictionaries, **Basın Bülteni**, <en.oxforddictionaries.com/> (09.09.2017).

Öğüt, S. (2017), **Dış Borçlanmanın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği (1980-2014)**, T.C. Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Ökte, S., “Ana Hatlarıyla Türkiye-IMF İlişkileri”, **Basın Bülteni**, <www.academia.edu/12777954/Ana_Hatlar%C4%B1yla_T%C3%BCrkiyeIMF_%C4%B0li%C5%9Fkileri> (23.06.2018).

Öner, E. (2001), **Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare**, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Özçelik, M., “Türkiye-IMF İlişkileri”, **Basın Bülteni**, <www.kto.org.tr/d/file/turkiye---imf-iliskileri.pdf> (23.06.2018).

Özdemir, B. (2009), **Osmanlı Devleti Dış Borçları 1854-1954 Döneminde Yüzyıl Süren Boyundurluk**, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara.

Özel Büro İstihbarat Grubu, **Basın Bülteni**, <www.ozelburoistihbarat.com/Content/images/archieve/milli-savunmadosyasi-dunyanin-en-guclu-ordulari-2016-6850df14-208e-4bbb-b297-23a31bdeaf17.pdf> (16. 01.2018).

Özen, Ç. (2004), “Dünya Düzeni ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 52, Ankara, ss. 185-207.

Özer, İ. (1986), **Devlet Maliyesi**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu, Yayın No: 277, Ankara.

Özkan, İ. Ö. (2013), “Küreselleşme, Finansal Serbestleşme ve Tobin Vergisi”, **Basın Bülteni**, 19.09.2013, <ibrahimozgunozkan.blogspot.com.tr/2013/09/kuresellesme-finansal-serbestlesme-ve.html> (01.05.2018).

Özkaya, M. H. (2009), “IMF’nin Değişen Rolü: Bretton Woods’tan Günümüze”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 102-117.

Öztürk, İ. (2006), “Dünya Bankası Politikaları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 3(1), Haziran, ss. 36-55.

Öztürk, N. (2002), “IMF’nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 57, Sayı: 4, ss. 95-125.

Öztürk, S., Özyakışır, D. (2005), “Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı: 94.

Öztürk, S. “Hicaz Demiryolu”, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, **Basın Bülteni**, <osmanli.org.tr/hicaz-demiryolu/> (28.05.2018).

Özyurt, H. (1981), “Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938)”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Atatürk Özel Sayısı, Sayı: 19, İstanbul, s. 120-148.

Pamuk, Ş. (1984), “The Ottoman Empire in the “Great Depression” of 1873-1896”, **The Journal of Economic History**, Volume: 44, No: 1, March., ss. 107-118.

Pamuk, Ş. (1993), **100 Soruda Osmanlı Türkiye İktisat Tarihi 1550-1914**, 3. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Pamuk, Ş. (2018), **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Paşa, A. C. (2008), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, İlgil Kültür Sanat Yayıncılık, Cilt: 1, Yayın No: 43, İstanbul.

Perkins, J. (2015), **Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafı**, (Çev. Murat Kayı), April Yayıncılık.

Pınar, L. (2017), “Amerika Birleşik Devletleri’nin Yumuşak Gücü ve Hollywood”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 253-274.

Russell, B. (1976), **İktidar**, 2. Baskı, Altın Kitaplar Basımevi.

Russell, B. (1990), **İktidar**, (Çev. Mete Ergin), 1. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.

Sakarya, Ş., Sezgin, H. (2015), “Sendikasyon Kredisi Kullanımının Bankaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Olay Çalışması Yöntemiyle BİST’de Bir Uygulama”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 92, ss.1-105.

Sakınç, S, Cura, S. (2012). “Mali Sosyalleşme ve Kültür İlişkisi”, **Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler**, (Ed. A. Kemal Çelebi), T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.

Sandıklı, A. (2014), “Yumuşak Güç Savaşları”, **Basın Bülteni**, www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-81-201409106guvenlik-11.pdf (08.12.2017), ss. 183-205.

Selik, M. (1961). “İktisadi Gelişme-Sermaye İhtiyacı ve Yabancı Sermaye”, **Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 4, ss.13-30.

Sevi, B. (2014), **Dünya’da ve Türkiye’de Dış Borçlanma ve Dış Borçlanmanın Kontrolü**, T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Seyidoğlu, H. (2007), **Uluslararası İktisat-Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Can Yayınları, No: 20, 16. Baskı, İstanbul.

SIPRI Yearbook, “Armaments, Disarmament and International Security”, **Basın Bülteni**, 2017, <www.sipri.org/sites/default/files/2017-09/yb17-summary-eng.pdf>, (02.03.2018).

Sönmez, S. (2010). “Kalkınmanın Finansmanı, Emperyalizm ve Finansal Serbestlik Üçgeninde Dış Borçlanma”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 21, Sayı: 75, ss. 123-140.

Sykes, B. (2004), “The International Monetary Fund”, **Basın Bülteni**, 16.03.2004, <instruct.uwo.ca/geog/556/IMF.pdf> (28.04.2018).

Şahin, B. E. (2012), “Türkiye’de Dış Borç Sorunu ve Avrupa Borç Krizi’nin Etkileri”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 45-54.

Şeker, M. (2006), “Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri”, **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 3, ss. 73-92.

Takım, A. (2012), “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 67, Sayı: 2, ss. 157-187.

Tanış, T. (2013), “Kızılderililere Türk Yardımı Amerikalıları İncitti”, **Hürriyet**, <www.hurriyet.com.tr/dunya/kizilderililere-turk-yardimi-amerikalilari-incitti25103491> (19.02.2018).

Tanrıkulu, K. (1983), **Türkiyede Ekonomik Büyüme ve Dış Borç İlişkisinin Değerlendirilmesi**, Uzmanlık Tezi, Ankara.

Taş, M. (2004), “Menderes Döneminin Ekonomi Politikası ve 1958 İstikrar Programı”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı: 76.

Taşan, H. (1979), “Türkiye’de Ulaşım Politikası ve Demiryolları”, **1. Ulusal Demiryolu Kongresi**, Hacettepe Vakıfları Meteksan Baskı İşletmesi, Ankara.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma rgt (OECD) Turizm Komitesi”, **Basın Bülteni**, <disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR,22153/ekonomik-isbirligi-ve-kalkinma-orgutu-oecd.html> (22.05.2018).

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, “Birleşmiş Milletler Antlaşması”, **Basın Bülteni**, < www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> (19.02.2018).

TCMB, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, **Basın Bülteni**, < www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/26640b7b-9641-4c35-99ec-cd10a9d4e51b/program.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-26640b7b-9641_4c35-99ec-cd10a9d4e51b-m3fB7oF> (24.06.2018).

Tekin, F. (1988), **Uluslararası Maliye**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 261, Cilt: 1, Eskişehir.

The United Nations, About The UN, **Basın Bülteni**, <www.un.org/en/sections/about-un/overview/index.html> (29.05.2018).

The World Bank. (2011), **A Guide to The World Bank**, Third Edition.

The World Bank, **Basın Bülteni**, <www.worldbank.org/en/about/what-we-do> (02.05.2018).

Tiruneh, M. W. (2003), **External Imbalances As An Explanation For Growth Rate Differences Across Time and Space: An Econometric Exploration**, Ludwig-Maximilians Univ., Munich.

Torun, M. (1997), **Türkiye’de Dış Borçlanma Sorunu ve Dış Borlanmada Czm (Dış Borç Yönetimi)**, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Tre, N. (1982), “Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası”, **A.. Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü ile Türkiye Ekonomi Kurumu, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi Semineri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 513, Ankara.

TSPAKB (Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği), (2004), “Eurobond Piyasaları”, **Gündem**, Sayı: 20, ss. 1-16.

Tuna, S. (2007), “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 7(13), ss. 86-121.

Turan, Z. (2011), “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 56-80.

Tüfekçi, Ö. (2016), “Yükselen Güçler ve Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımlar”, **Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar**, (Ed. Erman Akıllı), Nobel Yayıncılık, Ankara, ss. 101-119.

Tüleykan, H., Bayramoğlu, S. (2016), “Türkiye’de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Number: 44, pp. 401-420.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (TDK), **Basın Bülteni**, <www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b64e82e2180a8.01600887> (09.02.2018).

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (TDK), **Basın Bülteni**, <www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b661e39860608.07061342> (19.02.2018).

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (TDK), **Basın Bülteni**, <www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b64de2ba2fc6.00662998> (09.09.2017).

TÜSİAD (1981), “Dış Yardımlar Teori ve Uygulamalar”, **Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği**, Yayın No: TÜSİAD-T/81.12.72, İstanbul.

Tören, Tolga. (2007), **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.

Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar (İKT206U), Kısa Özet, **Basın Bülteni**, <kolayaof.com/ornek_ozet/%C4%B0KT206U.pdf> (22.04.2018).

Uluslararası Para Fonu (IMF), (2009), **Basın Bülteni**, <www.imf.org/external/country/tur/rr/pdf/intro.pdf> (02.05.2018).

Ulusoy, A. (1992), **Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Finansman İhtiyacı, Dış Borçlanmaları ve Dünya Borç Krizi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Trabzon.

Ulusoy, A. (2001), **Devlet Borçlanması**, 1. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon.

Uzer, U. (2013), “21.Yüzyılda Tek Kutupluluk Tartışmaları”, **Bilge Strateji**, Cilt: 5, Sayı: 8, ss. 69-93.

Uzunlar, E. (1994), “Uzun Vadeli Borçlanma”, **Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 3-4, ss. 57-65.

Üçkuş, Ö., Kendirci, B. (2012), “Teoriden Uygulamaya Dış Yardım”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 86, ss. 57-77.

Üstündağ, N. (2014), “Dış Yardım (Foreing Aid)”, **Basın Bülteni**, <www.tuicakademi.org/dis-yardimforeign-aid> (21.02.2018).

Üşür, İ. (1999), “Kitap İncelemesi: Sinan Sönmez, Dünya Ekonomisinde Dönüşüm-Sömürgecilikten Küreselleşmeye”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 54, Sayı: 2, ss. 199-200.

Voluntary Contributions to UNHCR in 2017, **Basın Bülteni**, <reporting.unhcr.org/sites/default/files/donor_ranking/2017%20%20UNHCR%20Donor%20Ranking%20by%20Country.pdf> (25.03.2018).

Vuving, A. L. (2009), “How Soft Power Works”, **Soft Power and Smart Power**, Toronto, pp. 1-20.

Yardımcıoğlu, M., Koçarslan, H., Göv, S. A. (2015), “İslam Kalkınma Bankası”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 69-82.

Yerasimos, S. (1977), **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Bizanstan Tanzimata**, (Çev. Babür Kuzucu), Cilt: 1, Gözlem Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, İ. (2002), “Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, ss. 311-324.

Yılmaz, S. (2008), “Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, (1), ss. 27-65.

Yücel, F. (2018), “Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Basın Bülteni**, 09.11.2018, <fikreyucel.blogspot.com/2017/11/truman-doktrini-ve-marshall-plan.html>, (04.06.2018).

Zarin-Nejadan, M., Açıkgoz, B. (2011). “The Impact of Official Development Assistance on Donor Country Exports: Some Empirical Evidence for Switzerland”, İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı Tarafından Finanse Edilen Yayınlanmamış Araştırma Projesi.

Zerenler, M. (2003), “Devletin Dış Borçlanmasının Türkiye Üzerine Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 5, ss. 187-214.